

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇНИ

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

2025

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇНИ

Методичний посібник

Київ 2025

УДК 374-044.247+37.091.217:379.8]:[001.8+341.38]

М 45

DOI <https://doi.org/10.32405/978-966-11-1226-0-2025-132>

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України

(протокол №14 від 01 грудня 2025 р.)

Авторський колектив: А. Е. Бойко (розділ 4; додаток 9), В. В. Вербицький (розділ 2; додатки 4, 5), А. В. Корнієнко (розділ 3; додаток 2), О. В. Литовченко (вступ, розділи 1, 5; додатки 1, 3, 6, 7), В. В. Мачуський (розділ 6; додаток 8).

Рецензенти:

Куниця Т.Ю., завідувач відділу соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник;

Липецький О.П., заступник директора з науково-методичної роботи Центру науково-технічної творчості молоді «СФЕРА» Оболонського району міста Києва, кандидат педагогічних наук.

М 45 Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах повоєнного відновлення країни: методичний посібник / А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко, В. В. Мачуський; за ред. О. В. Литовченко. Київ: Генеза, 2025. 132 с.

ISBN 978-966-11-1226-0

У методичному посібнику представлено науково-методичне забезпечення змісту позашкільної освіти в умовах війни та повоєнного відновлення, який спрямовано на вирішення актуальних освітніх завдань (створення середовища українських національних цінностей, формування актуальних компетентностей, екологічної свідомості та інші); основи інтеграції (узгодження) змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей та молоді до якісної позашкільної освіти (мистецька галузь, еколого-біологічна освіта, іншомовна освіта); основи соціального партнерства закладів позашкільної освіти.

До видання увійшли методичні матеріали, навчальні програми з позашкільної освіти (декоративно-ужиткове мистецтво, психосоціальна підтримка), освітні проєкти.

Методичний посібник адресовано науковим і практичним працівникам системи освіти, педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти; усім, хто цікавиться питаннями позашкільної освіти, її сучасним розвитком.

УДК 374-044.247+37.091.217:379.8]:[001.8+341.38]

© Інститут проблем виховання, 2025

© Авторський колектив, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. Ціннісні основи змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах війни та повоєнного відновлення.....	11
1.1. Освіта в умовах воєнного часу: освітні втрати та рішення у позашкільній освіті.....	11
1.2. Ціннісні основи змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах викликів воєнного часу.....	15
1.3. Рекомендації щодо змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності....	23
Література до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. Шляхи інтеграції позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності в умовах війни та повоєнного відновлення.....	26
2.1. Еколого-біологічна освіта у воєнний час.....	26
2.2. Інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності як педагогічна стратегія	30
РОЗДІЛ 3. Інтеграція змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі.....	34
3.1. Напрями інтеграції змісту позашкільної та загальної середньої освіти (на прикладі мистецької галузі).....	34
3.2. Єдиний мистецький простір: результати опитування педагогів та напрями інтеграції.....	35
3.3. Інтегрований курс «Мистецтво» як основа інтеграції змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва та мистецької освіти.....	40
Література до третього розділу.....	45
РОЗДІЛ 4. Інтеграція змісту гуртків англійської мови закладів позашкільної освіти і предметів мовно-літературної освітньої галузі (іншомовна освіта).....	46
4.1. Роль гуртків позашкільної освіти у подоланні освітніх втрат з метою формування іншомовної компетентності учнів.....	46
4.2. Формування англomовної комунікативної компетентності як інструмент підтримки національної ідентичності українських учнів за кордоном в умовах війни.....	60
Література до четвертого розділу	64

РОЗДІЛ 5. Соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти в умовах воєнного часу: соціальні практики, волонтерство, інклюзія, підтримка.....	66
5.1. Особливості змісту соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти в умовах воєнного часу.....	66
5.2. Психосоціальна підтримка в умовах війни.....	67
5.3. Інклюзія у позашкільній освіті: нормативні зміни в умовах війни, розроблення індивідуальної програми розвитку здобувача позашкільної освіти.....	69
Література до п'ятого розділу	75
 РОЗДІЛ 6. Взаємодія закладів позашкільної та загальної середньої освіти в умовах війни та повоєнного відновлення.....	77
6.1. Основи взаємодії закладів позашкільної і загальної середньої освіти.....	77
6.2. Моделі взаємодії.....	86
Література до шостого розділу.....	87
 ДОДАТКИ	89
1. Навчальна програма з позашкільної освіти соціально-реабілітаційного напрямку «Основи психосоціальної підтримки для підлітків». <i>Схвалено для використання в освітньому процесі</i>	89
2. Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Декоративно-ужиткове мистецтво».....	95
3. Просвітницький онлайн-проект «Боротьба за незалежність: історія і сучасність». <i>Анотація проекту</i>	102
4. Барнахус-клас Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України. <i>Анотація проекту, спрямованого на підтримку дітей та підлітків, які постраждали внаслідок війни</i>	107
5. Екотехнології та підприємництво для успішного розвитку суспільства. <i>Інформаційна довідка Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України</i>	109
6. Метод «рівний-рівному» (peer-to-peer learning).....	113
7. Індивідуальна програма розвитку здобувача позашкільної освіти. <i>Додаток до Порядку організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти</i>	116
8. Положення про філію закладу позашкільної освіти (<i>орієнтовна форма</i>).....	119
9. Освітні цифрові ресурси та платформи для формування англomовної комунікативної компетентності як інструмент підтримки національної ідентичності українських учнів за кордоном в умовах війни.....	126

ПЕРЕДМОВА

В умовах викликів воєнного часу та повоєнного відновлення позашкільна освіта України, заклади позашкільної освіти відіграють важливу освітню й соціальну роль.

Позашкільна освіта мобільно реагує на виклики та національні запити, вирішує найбільш актуальні освітні завдання (створення середовища українських національних цінностей; формування ключових компетентностей учнів, культури безпеки життєдіяльності, екологічної свідомості для подолання екологічних наслідків війни; волонтерство та соціальні практики; професійна орієнтація та профільна освіта; соціалізація та психосоціальна підтримка дітей і молоді та інші).

Відтак, наголошуємо на необхідності:

- реалізації державної політики у сфері позашкільної освіти на принципах доступності і безбар'єрності; належного фінансування; добровільності вибору типів закладів позашкільної освіти, форм позашкільного навчання і видів діяльності; науковості; правового і соціального захисту учасників освітнього процесу;

- збереження/відновлення мережі державних та комунальних закладів позашкільної освіти, недопущення їх реорганізації, перепрофілювання, перепідпорядкування, злиття, ліквідації;

- підтримка профільної позашкільної освіти, зважаючи на значний потенціал формування компетентностей учнів та учениць, надання первинних професійних знань, необхідних для їхньої соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності;

- облаштування укриттів у закладах позашкільної освіти із дотриманням вимог та рекомендацій щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти;

- підтримка проєктів, програм, заходів національно-патріотичного спрямування за організації закладів позашкільної освіти;

- сприяння діяльності і розвитку закладів позашкільної освіти у територіальних громадах з метою забезпечення реалізації права кожної дитини на здобуття позашкільної освіти.

Такі позиції – в основі дослідження відділу позашкільної освіти (2024-2025 рр.), присвяченого актуалізації значного потенціалу позашкільної освіти та її ресурсних можливостей для інших освітніх ланок в умовах викликів воєнного часу та повоєнного відновлення.

ВСТУП

Освіта України реагує на виклики, які постали в умовах російсько-української війни, враховує пріоритети повоєнного відновлення країни.

В умовах воєнного часу нагальними постають такі завдання у освітній сфері:

- безпечне освітнє середовище (фізична, психологічна безпека, навички поведінки у надзвичайних ситуаціях);
- освітній простір для становлення української національної ідентичності;
- актуальний зміст освіти, який враховує найкращі національні та міжнародні практики, формує компетентності, важливі в умовах війни та повоєнного відновлення, створює умови для творчої самореалізації та ціннісного самовизначення дітей і молоді;
- надолуження освітніх втрат/освітніх розривів;
- розвиток інклюзивного і безбар'єрного освітнього середовища;
- розвиток волонтерського руху, соціальні практики;
- надання підтримки всім учасникам освітнього процесу тощо.

У такому контексті значний потенціал має *позашкільна освіта*, що є невід'ємним складником системи освіти України.

Специфіка цієї освітньої ланки, як то мобільність, варіативність, соціально-педагогічна спрямованість, добровільність, доступність та можливості здійснення у різноманітних формах (гурток, студія, клуб або інше творче об'єднання), орієнтація на інклюзивність та безбар'єрність, – зумовлює її актуальність, потенціал та ресурсні можливості для інших освітніх ланок.

У воєнний час та період повоєнного відновлення на *позашкільну освіту* покладаються не лише освітні функції та організація позашкільної діяльності. Значною є її роль у створенні середовища українських національних цінностей; як інституту соціально-педагогічної, психосоціальної підтримки, надолуження освітніх втрат; створення умов для здобуття освіти на територіях, наближених до зони бойових дій. Важливим заданням є забезпечення реалізації прав дітей на якісну позашкільну освіту не залежно від місця їхнього проживання, тимчасового перебування у воєнний час, освітніх труднощів.

Зміст позашкільної освіти є варіативним, враховує соціальні запити, потреби учнів і батьків. Зміст цієї освітньої ланки *унормовано Законом України «Про позашкільну освіту»*, підзаконними актами; у системі позашкільної освіти *можуть здобуватися часткові кваліфікації нульового – третього рівнів Національної рамки кваліфікацій* (ст. 4 Закону України «Про позашкільну освіту»); результати, здобуті за програмами позашкільної освіти, *можуть бути враховані під час оцінювання учнів з відповідних навчальних дисциплін*¹. Програми з позашкільної освіти можуть бути схвалені для використання в освітньому процесі Міністерством освіти і науки України².

¹ Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Наказ МОН від 15.05.2023 №563. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text>

² Про затвердження Порядку здійснення експертизи, надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам. Наказ МОН України від 05.06.2023 № 675. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-23#Text>

Позаурочна діяльність розглядається як система організованих і цілеспрямованих занять, які проводяться в позаурочний час для розширення й поглиблення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і нахилів учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення корисного відпочинку (Л. Канішевська). Значення позаурочної діяльності для особистісного розвитку та ціннісного самовизначення учнів є вагомим. Про це свідчать наукові публікації українських учених (І. Бех, Л. Канішевська та інші).

В умовах воєнного часу у визначенні змісту позаурочної діяльності заклади освіти ураховують найбільш значущі освітні і виховні завдання (формування національно-патріотичної свідомості, профілактика соціальних проблем, формування медіакультури і критичного мислення, підтримка і соціалізація учнів тощо)³.

Зарубіжні дослідження аналізують значний потенціал *неформальної освіти* (Non-formal Education (NFE) у класному середовищі для попередження соціальних проблем, зокрема, наприклад, для стимулювання активності учнів та підтримки мотивації до навчання, що сприятиме попередженню проблеми передчасного полишення школи⁴ (одна з нагальних проблем у деяких європейських країнах) та інші.

Отже, позашкільна освіта та позаурочна діяльність створюють можливості для формування актуальних компетентностей, творчої самореалізації, ціннісного самовизначення та соціального становлення учнів, утвердження української національної ідентичності.

Водночас, термінологія «позаурочна діяльність» відсутня у сучасних нормативних документах в галузі освіти (Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту»); зміст позаурочної діяльності не унормований, його реалізація не передбачає визнання освітніх результатів. При організації позаурочної діяльності заклади освіти керуються власною освітньою програмою, а також рекомендаціями МОН України щодо організації виховного процесу в закладах освіти.

Відтак в умовах воєнних викликів існує значне замовлення на зміст (навчальні програми, проекти, курси) з *позашкільної освіти*. Учні різних освітніх закладів беруть участь у різноманітних патріотичних, просвітницьких соціальних та творчих проектах, челенджах, конкурсах, змаганнях, таборуваннях тощо за організації закладів позашкільної освіти. Отже, позашкільна освіта – її зміст, кадровий потенціал, потенціал освітнього середовища загалом – важливий ресурс для інших освітніх ланок.

Дослідницький проєкт, результати якого презентують матеріали посібника, на основі вивчення теорії і практики, урахування соціальних запитів та національних пріоритетів – мав на меті розроблення методичних матеріалів/рекомендацій щодо *змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах воєнних викликів і повоєнного відновлення*, створення навчальних програм з позашкільної освіти, проєктів тощо, які можуть бути адаптовані для реалізації у позаурочній діяльності, а також у освітній

³ Методичні рекомендації щодо організації виховного процесу в закладах освіти. Наказ МОН України №1 /21639-24 від 19.11.2024.

⁴ DROP'IN EDUC'ACTION. A catalogue on non-formal education methods. Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union.

діяльності працівників психологічної служби закладів освіти. Це сприятиме безбар'єрному доступу дітей до якісних освітніх послуг в умовах війни.

Перший етап дослідницького проекту (*пошуково-експериментальний*) – кількісне та якісне дослідження організаційних аспектів та змісту позашкільної освіти в умовах воєнного стану та перспектив повоєнного відновлення країни, зокрема такі аспекти:

- безпечне освітнє середовище (фізична безпека з урахуванням об'єктивних безпекових умов, психологічна безпека);
- інклюзивність і безбар'єрність (відвідування закладів позашкільної освіти учнями з особливими освітніми потребами (ООП), із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ін.);
- актуальність проблеми освітніх втрат (у широкому сенсі освітні втрати означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів (інтелектуального, соціального, емоційного тощо) та потенціал позашкільної освіти у їх надолуженні;
- потенціал закладів позашкільної освіти щодо надання психосоціальної підтримки учням/ученицям/батькам (актуальні практики з досвіду роботи);
- основні засади удосконалення змісту позашкільної освіти в умовах воєнного стану;
- інтеграція (взаємонаближення/узгодження) змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності з метою вирішення проблем доступності освітніх послуг/безбар'єрності, компенсації освітніх втрат;
- соціальне партнерство.

З метою з'ясувати значення позашкільних занять у житті підлітків в умовах воєнного часу проведено *опитування здобувачів освіти* (11-19 років) (щодо труднощів, які виникли в українських підлітків в умовах війни, необхідності підтримки; потенціалу позашкільної освіти в умовах воєнного стану, зокрема таких аспектів як: усвідомлення національної ідентичності; розвитку здібностей, самореалізації у обраній сфері; підвищення самооцінки, впевненості у собі; визначення у майбутній професії, набуття допрофесійних знань у обраній сфері; участі у волонтерських проектах; відпочинку, можливості відновити власний потенціал та інші).

Методологія дослідження. Дослідження проводилось за допомогою комплексу методів: *теоретичні*: аналіз нормативної, психолого-педагогічної літератури, інтерпретація, узагальнення та систематизація даних для визначення теоретичних основ та основних напрямів розроблення науково-методичного забезпечення; *емпіричні*: опис педагогічного досвіду (case study), опитування (опитування педагогів закладів позашкільної освіти, опитування здобувачів освіти).

За результатами *пошуково-експериментального етапу* визначено тенденції щодо змісту позашкільної освіти в умовах воєнного часу: підвищення уваги до становлення української національної ідентичності дітей та молоді; формування компетентностей, актуальних в умовах воєнного часу; залучення учнів до соціальних практик, волонтерства; надання психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу; посилення інклюзивності та безбар'єрності.

Також, було узагальнено інформацію про статистичні дані, нормативні основи та кращі практики у контексті проблеми.

Другий етап дослідницького проекту – розроблення методичних матеріалів /рекомендацій щодо змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності, а також створення навчальних програм з позашкільної освіти, проєктів, інших практичних матеріалів (Додатки).

У основі розроблених матеріалів – спільні принципи діяльності закладів освіти, ціннісні основи, освітнє середовище у широкому сенсі, що є основою змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах війни та повоєнного відновлення країни.

У дослідженні враховано, що *зміст* позашкільної освіти та зміст позаурочної діяльності закладів загальної середньої освіти:

- *спрямований на формування ключових компетентностей учнів і учениць;*
- *створює можливості для поглибленого вивчення навчальних предметів за різними освітніми галузями: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька, фізична культура;*
- *сприяє здобуттю досвіду із застосування здобутих знань на практиці;*
- *створює умови для творчої самореалізації, особистісного розвитку, ціннісного самовизначення.*

Отже, мета дослідницького проєкту – шляхом науково-методичного забезпечення змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності створити умови для *реалізації значного потенціалу позашкільної освіти в умовах воєнного часу і повоєнного відновлення.*

Зміст посібника містить такі аспекти:

- Ціннісні основи змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення країни.
- Шляхи інтеграції позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності.
- Інтеграція (узгодження) змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі.
- Інтеграція (узгодження) змісту гуртків англійської мови закладів позашкільної освіти і предметів мовно-літературної освітньої галузі (іншомовна освіта).
- Соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти в умовах воєнного часу: соціальні практики, волонтерство, інклюзія, підтримка.
- Взаємодія закладів позашкільної та загальної середньої освіти в умовах війни та повоєнного відновлення, соціальне партнерство.

Матеріали посібника відповідають *напрямам позашкільної освіти* (еколого-натуралістичний, художньо-естетичний, гуманітарний (іншомовна освіта), соціально-реабілітаційний); *напрямам змісту позаурочної діяльності, які узгоджуються із освітніми галузями*: мовно-літературна (іншомовна освіта); мистецька (декоративно-ужиткове мистецтво); природнича (еколого-біологічна освіта); соціальна і здоров'язбережувальна (соціальні компетентності, психосоціальна підтримка).

За результатами дослідження опубліковано *препринт «Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей до якісних освітніх послуг»⁵*, який містить аналітичні матеріали, призначені центральним органам виконавчої влади України. Матеріали препринту засвідчують значну соціальну й освітню роль позашкільної освіти в умовах викликів воєнного часу і повоєнного відновлення, містять рекомендації щодо розвитку позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

⁵ Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей до якісних освітніх послуг. Препринт (аналітичні матеріали центральним органам виконавчої влади України) / А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко, В. В. Мачуський; за ред. О. В. Литовченко. Київ: Генеза, 2025. 40 с. <https://doi.org/10.32405/978-966-11-1225-3-2025-40>

РОЗДІЛ 1

ЦІННІСНІ ОСНОВИ ЗМІСТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇНИ

1.1. Освіта в умовах воєнного стану: освітні втрати та рішення у позашкільній освіті

В умовах війни освіта України зіткнулась із численними викликами: вимушеними перервами у навчанні, знищенням закладів освіти, відсутністю очного навчання та обмеженим доступом до нього (з урахуванням безпекової ситуації), значними труднощами реалізації дистанційного навчання (намагання ворога знищити енергетичну інфраструктуру) та інші [11].

Експерти у галузі освіти як національні, так і міжнародні, акцентують у такому контексті на значних «освітніх втратах» в українській освіті. UNICEF трактує «освітні втрати» (*learning losses*) як будь-які втрати знань або навичок та/або уповільнення/переривання освітнього процесу. Разом з тим освітні втрати не варто ототожнювати лише з «навчальними втратами». У широкому сенсі це поняття набагато ширше, означає втрату можливостей для всебічного розвитку учнів: інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного. Також наразі актуальне для української освіти поняття «освітні розриви» (*learning gap*) - значна і стійка різниця в академічній успішності між різними категоріями учнівства [11].

Кожна із ланок української освіти стикнулася з «освітніми втратами» в умовах широкомасштабної війни.

Позашкільна освіта швидко реагує на виклики, удосконалюється з урахуванням національних пріоритетів, соціальних запитів; враховує європейські та міжнародні тренди в освіті; залишається затребуваною для українських учнів в Україні, а також тих учнів, які вимушено перебувають за кордоном.

Позашкільна освіта має власні «освітні втрати», але також і власні рішення.

За результатами дослідження національних та міжнародних аналітичних матеріалів, а також стану освітньої практики можливо узагальнити такі виклики воєнного часу і «освітні втрати» у позашкільній освіті у найширшому розумінні:

- *Зменшення кількості здобувачів позашкільної освіти (виїзд за кордон, переміщення в інші області тощо).* За результатами моніторингового дослідження Державної служби якості освіти щодо забезпечення доступу до якісної позашкільної освіти (24.04-05.05.2023) узагальнено, що серед основних чинників зменшення кількості здобувачів позашкільної освіти такі: виїзд за кордон (74%); виїзд в інший регіон України (30%); відсутність умов для дистанційного навчання (12,3%); інші (звільнення/мобілізація керівників гуртків/тренерів-викладачів, призупинення навчання; небезпека освітнього процесу у офлайн-режимі) (числові дані наведено за результатами вивчення питання у 66 територіальних громадах із відвідуванням 128 закладів позашкільної освіти комунальної

форми власності сфери освіти, культури та спорту та 2 заклади позашкільної освіти ТГ Луганської області) [1].

- *Психологічні та емоційні труднощі в учнів та педагогів.* Внаслідок війни росії проти України значними є виклики у гуманітарній сфері. За даними *UNICEF. Humanitarian Situation Report No. 24* [14] від початку ескалації війни 24 лютого 2022 року в Україні було вбито або поранено 1148 дітей, близько 5,9 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами. Навчання близько 5,7 мільйона дітей було перервано, а 1,5 мільйона дітей стикнулися з проблемами психічного здоров'я. І ці дані уже неповні.

Водночас, наявні аналітичні дані про відсутність посади практичного психолога в частині закладів позашкільної освіти. Психологічну підтримку здобувачів позашкільної освіти в умовах воєнного стану, окрім практичних психологів, забезпечують педагогічні працівники/тренери-викладачі закладів позашкільної освіти (про це зазначили 80% таких працівників та підтвердили 63% батьків здобувачів позашкільної освіти) [2]. Водночас, наявність посади практичного психолога в закладі позашкільної освіти дуже важлива, особливо під час війни. Адже діти, а ще більше діти з особливими освітніми потребами, потребують психологічної підтримки, а у вільній атмосфері позашкільної освіти діти можуть бути більш відкритими, щоб виявити в них психологічні проблеми та надати допомогу психолога [6]. За даними дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни», 19% підлітків зазначили, що хотіли б отримувати психологічну допомогу [7].

За результатами опитування підлітків, проведеного відділом позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України у березні-квітні 2025 року [3], 73,5 % респондентів зазначили про те, що підлітки та молодь в Україні потребують підтримки під час війни (рис. 1.2); з-поміж основних труднощів, які переживають учні, такі (рис.1.1):

- постійна тривога за себе і близьких (67,5%);
- необхідність реагувати на небезпеку, перебувати в укритті під час повітряних тривог (58,3%);
- невизначеність майбутнього (57,5%);
- відключення «світла»/ відсутність доступу до інтернету (56%);
- утрата зв'язків із друзями, які переїхали (45,2%);
- складність із вибором майбутньої професії й продовженням навчання (43,1%);
- недостатнє спілкування з однолітками (в умовах дистанційного навчання чи інше) (35,8%);
- неможливість як раніше займатися улюбленою справою (хобі, спорт, гуртки тощо) (24,6%) та інші.

- *Скорочення мережі закладів позашкільної освіти (частину закладів позашкільної освіти зруйновано, водночас відбувається ліквідація, реорганізація на місцевому рівні, що є порушенням прав дітей та молоді на здобуття позашкільної освіти).* Заклади позашкільної освіти зруйновано або пошкоджено внаслідок воєнних дій. Станом на березень 2023 року зруйновано 23 заклади позашкільної освіти. За даними інформаційно-аналітичного збірника МОН «Освіта і наука України в умовах воєнного стану» (2023) [4], станом на 20 липня 2023 року пошкоджено 138 закладів позашкільної освіти. Після початку повномасштабної війни частина закладів позашкільної освіти стали

волонтерськими центрами або прихистком для внутрішніх переселенців. За даними збірника МОН (2023), 5 закладів позашкільної освіти залишаються прихистком для внутрішньо переміщених осіб. Частина закладів перебувають на тимчасово окупованих територіях (101 заклад) або призупинили провадження статутної діяльності (12 закладів в Донецькій області).

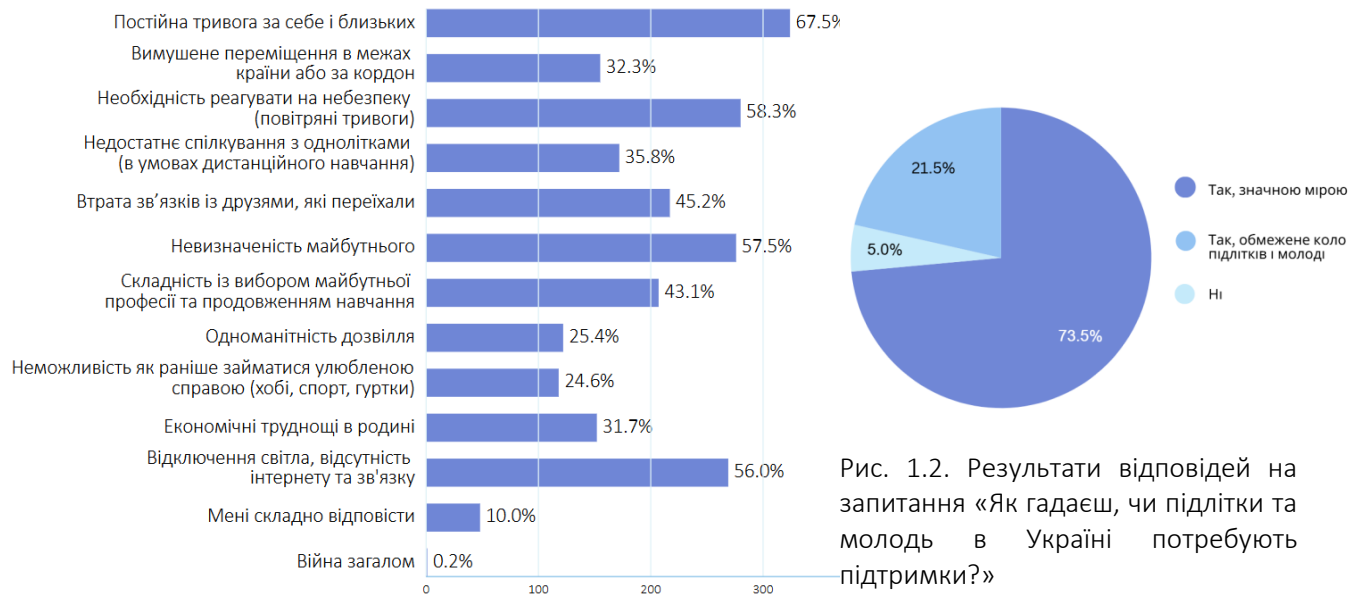

Рис. 1.1. Результати відповідей на запитання щодо основних труднощів, що виникли у житті українських підлітків в умовах воєнного стану

Рис. 1.2. Результати відповідей на запитання «Як гадаєш, чи підлітки та молодь в Україні потребують підтримки?»

За даними моніторингового дослідження Державної служби якості освіти, у 2021-2023 роках скорочення закладів позашкільної освіти пов'язане також із реорганізацією, ліквідацією закладів освіти у територіальних громадах у процесі децентралізації. Значення позашкільної освіти в умовах воєнного часу збільшується. Адже ця ланка має значний потенціал у створенні середовища українських національних цінностей, формуванні культури безпеки життєдіяльності дітей та молоді та компетентностей, важливих у воєнний час. Відтак неприпустимим і таким, що порушує права дітей та молоді на здобуття позашкільної освіти, є скорочення мережі закладів позашкільної освіти. Зважаючи на мобільність цієї освітньої ланки, актуальним питанням є надання доступу до позашкільної освіти дітям на територіях, наближених до зони бойових дій (з урахуванням безпекових умов).

Статистичні дані Інституту освітньої аналітики (станом на 01.01.2025 року) щодо позашкільної освіти подано у таблиці 1.1.

- *Національна ідентичність дітей та молоді на тимчасово окупованих територіях (ТОТ).* В українському суспільстві триває процес дерусифікації, відновлення історичної пам'яті. Водночас, на тимчасово окупованих територіях шляхом пропаганди, спотворення української історії ворог чинить масові спроби зміни національної

ідентичності дітей та молоді. Це може постати новим викликом в умовах повоєнного відновлення країни.

З-поміж інших «втрат» в умовах воєнного часу можливо також назвати:

- *Втрата можливостей соціалізації дітей та молоді.*
- *Зниження можливостей матеріально-технічного забезпечення та інші.*

Таблиця 1.1

**Мережа закладів позашкільної освіти системи Міністерства освіти і науки України
(без ДЮСШ)**

	№ рядка	Кількість закладів позашкільної освіти, од.
А	В	1
Усі типи позашкільних навчальних закладів (сума даних рядків 02 і 15)	01	1151
у тому числі: профільні заклади (сума даних рядків 03 - 14)	02	881
з них центри, будинки, клуби науково-технічної творчості учнівської молоді, станції юних техніків	03	135
центри, будинки, клуби еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станції юних натуралістів	04	59
центри, будинки, клуби, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько- краєзнавчої творчості учнівської молоді, станції юних туристів	05	57
центри, палаци, будинки, клуби художньої творчості дітей, юнацтва та молоді, художньо-естетичної творчості учнівської молоді, дитячої та юнацької творчості, естетичного виховання	06	467
центри військово-патріотичного напрямку	07	16
малі академії наук учнівської молоді (територіальні відділення)	08	27
малі академії мистецтв (народних ремесел)	09	5
клуби фізичної підготовки	10	16
дитячі флотилії моряків і річковиків	11	10
дитячі стадіони	12	1
дитячі парки	13	2
інші заклади	14	86
комплексні заклади	15	270
З рядка 01 – позашкільні заклади у сільській місцевості	16	240

Відповіді на виклики

- *Організація безпечного освітнього середовища* (фізична, психологічна безпека, культура безпеки життєдіяльності, навички поведінки в надзвичайній ситуації, компетентності самозахисту; знання з основ домедичної допомоги, мінної безпеки, орієнтування на місцевості тощо).
- *Інклюзивність і безбар'єрність у позашкільній освіті* (забезпечення реалізації прав дітей на позашкільну освіту не залежно від місця їхнього проживання, тимчасового перебування у воєнний час, соціального стану, освітніх труднощів тощо).
- *Простір українських національних цінностей* (реалізація проєктів, програм та інших заходів, що сприяють утвердженню української національної ідентичності, гуртують дітей і молодь навколо українських цінностей).
- *Зміст позашкільної освіти в умовах війни* (національно-патріотичні, військово-патріотичні програми і проєкти; формування компетентностей, важливих в умовах воєнного часу (медіаосвіта, кібербезпека, розвиток критичного мислення тощо); подолання екологічних наслідків війни і сталий розвиток; STEM-освіта; програми, проєкти, заходи євроінтеграційної тематики; фізичний розвиток, творча самореалізація; професійна орієнтація та профільна освіта тощо).
- *Соціальні практики, волонтерство, підтримка Сил оборони України* (залучення дітей і молоді до соціальних проєктів, флешмобів, акцій, марафонів тощо).
- *Соціальне партнерство*, зокрема із залученням підтримки міжнародних організацій.
- *Надання психосоціальної підтримки* учням, батькам; реалізація проєктів із психологічної реабілітації ветеранів, військових; проєкти підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб тощо.
- *Проєктування ресурсних центрів, освітніх хабів, реабілітаційних класів, цифрових освітніх просторів* тощо.

Позашкільня протистоїть викликам, надолужує освітні втрати, гуртується для підтримки тих, хто її потребує.

1.2. Ціннісні основи змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах війни та повоєнного відновлення країни

Спільні цінності є основою змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах війни та повоєнного відновлення країни.

Першочерговим завданням закладів освіти в умовах воєнного стану є створення максимально можливого *безпечного освітнього середовища* (фізична, психологічна безпека, культура безпеки життєдіяльності; навички поведінки у надзвичайній ситуації, компетентності самозахисту; знання із основ домедичної допомоги, мінної безпеки; орієнтування на місцевості тощо).

Зміст позашкільної освіти та позаурочної діяльності ґрунтується на особистісних інтересах і потребах дитини та її батьків. В умовах російсько-української війни зміст враховує національні пріоритети та виклики, зумовлені війною. В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення актуалізуються такі напрями діяльності: реалізація принципу

національної спрямованості, побудова освітнього процесу на основі українських національних цінностей, розвиток україномовного середовища, що сприятиме становленню української національної ідентичності; створення умов для утвердження національних цінностей, зокрема на основі відновлення національної історичної пам'яті; створення умов для усвідомлення приналежності до європейської спільноти, сприйняття прогресивних європейських цінностей; пропагування та популяризація справжніх національних цінностей у європейському і світовому освітньо-культурному просторі; удосконалення змісту і технологій освіти відповідно до сучасних європейських і світових наукових досягнень, залучення дітей та учнівської молоді до міжнародних наукових проєктів, соціальних ініціатив; розвиток волонтерського руху, реалізація соціальних проєктів і програм; розвиток інклюзивного і безбар'єрного освітнього середовища, створення сприятливих умов для соціалізації, творчої самореалізації, професійного самовизначення дітей та молоді; соціальна реабілітація, надання соціально-педагогічної та психосоціальної підтримки всім учасникам освітнього процесу та інші.

Ціннісні основи змісту освіти

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ

У переліку цінностей, які сьогодні визначають хід історії, – *українські національні цінності: українська національна ідентичність, українська мова, українська культура, українська історія, незалежність.*

Загалом після проголошення Незалежності України перед позашкільною освітою постало завдання – позбутися радянської ідеології/російської пропаганди, яка чинила суттєвий вплив на цю освітню ланку, які і на всі інші освітні ланки у радянський період. Такі процеси сьогодні відбуваються у контексті дерусифікації, відновлення української національної пам'яті, справжньої української історії. Відтак, важливими компетентностями учнів та учениць є критичне мислення, основи медіаграмотності, здатність протистояти пропаганді і маніпуляціям тощо.

В умовах воєнного часу побудова освітнього процесу на основі українських національних цінностей, розвиток україномовного середовища, що сприятиме становленню української національної ідентичності молоді, – є важливим освітнім завданням. Національно-патріотичне виховання дітей, підлітків та молоді, створення середовища українських національних цінностей – набуло нового значення в діяльності закладів позашкільної освіти у період Революції Гідності, окупації Криму, вторгнення РФ в Україну і початку війни у 2014 році. Широкомасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року створило умови для національної консолідації, водночас зумовило загострення і ще більшу актуалізацію національного, українського; потребу єднання українців навколо спільних цінностей. Важливим є розвиток україномовного середовища у закладах позашкільної освіти в умовах з російсько-української війни й використанням ворогом «мовного питання» як одного з інструментів своєї геополітичної експансії.

Українські цінності, українська історія та сучасність – основа змісту навчальних програм різних напрямів позашкільної освіти, різноманітних соціальних і творчих проєктів, івентів, форумів, флешмобів, освітнього середовища загалом. Наприклад, серед

проектів, які об'єднали позашкілля України на початку повномасштабної війни: проекти і флешмоби на тему цінності України, єднання українців, віри в Перемогу, підтримки захисників (всеукраїнський мистецький марафон «Віримо у Перемогу! Діти України – рідній країні!», «Генетичний код нації», «Молитва без слів», «Вишиваю Перемогу», «Земле наша – Україно!»); флешмоб «Єднаймося заради миру!»; всеукраїнська акція «Віримо! Пишаємось! Підтримуємо!» та багато інших. Значення цих проектів 2022 року для українських дітей та молоді неможливо переоцінити.

У 2023-2025 роках варто навести приклади патріотичних, соціальних проектів і програм, які реалізують заклади позашкільної освіти на рівні громад, областей, національному рівні (соціальні проекти Рівненського міського Палацу дітей та молоді «Гілля калин похилилося», «Розмінуймо шлях до Перемоги»; Виставка дитячих малюнків до Дня Соборності України «Соборна Україна: Малюємо мрію», «Я з України і я цим пишаюсь!» — патріотичний фото челендж вихованців творчих колективів за організації Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості та багато інших).

У такому контексті – в основі змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності – основні положення нормативних і концептуальних документів:

Закон України «Про позашкільну освіту» (2000);

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022);

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (Наказ МОН України від 06.06.2022 № 527);

матеріали Українського інституту національної пам'яті, Інституту проблем виховання НАПН України, державних Центрів позашкільної освіти, зокрема Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді – щодо українських національних цінностей в освітньому середовищі (*українська історія, українська мова, українська національна ідентичність*), національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання.

Українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями (Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, 2022) [9].

В умовах воєнного часу значний потенціал позашкільної освіти щодо створення середовища українських національних цінностей – у реалізації навчальних програм різних напрямів, значної кількості проектів, соціальних практик та інших заходів, що гуртують дітей, підлітків і молодь, незалежно від місця проживання та здобуття освіти, навколо українських цінностей.

Такий висновок підтверджують результати опитування:

—93,5% респондентів підтвердили велику увагу та значні можливості позашкільної освіти щодо становлення української національної ідентичності дітей і молоді, зазначили про те, що в їхньому закладі реалізуються відповідні програми/проекти/заходи (рис. 1.3).

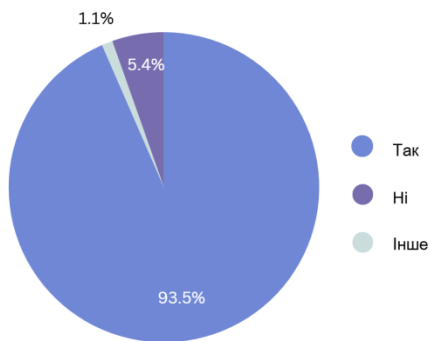

Рис. 1.3. Результати відповідей на запитання «Чи реалізуються Вашим закладом позашкільної освіти проекти/програми/інші заходи, які сприяють становленню української національної ідентичності?»

Респонденти навели численні приклади таких заходів, з-поміж яких: програми, проекти, заходи народознавчого спрямування; історичні проекти та краєзнавчі програми; творчі конкурси, проекти й заходи до пам'ятних історичних дат; вишколи, змагання, заходи військово-патріотичного напрямку, відповідні етапи Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»); заходи і проекти, що мають на меті популяризувати українську національну культуру, сприяють єднанню громад та інші. В умовах воєнного часу такі проекти залучають до участі дітей, які вимушено залишили місце проживання, перебувають в інших країнах; тісно пов'язані з волонтерською діяльністю закладів позашкільної освіти [3].

У 2022-2024 роках році у відділі позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України реалізовано освітньо-просвітницький онлайн-проект «Боротьба за незалежність: історія і сучасність», який створено у межах заходів Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. В умовах воєнного часу в українському суспільстві відбувається процес відновлення історичної пам'яті, дерусифікації, позбавлення наслідків впливу радянської пропаганди на культуру та історію. Водночас у медіа просторі триває інформаційна війна. Відтак просвітницький онлайн-проект «Боротьба за незалежність: історія і сучасність» спрямований на розвиток патріотичної свідомості та критичного мислення підлітків і молоді. З учасниками обговорювалися важливі події української історії та вплив радянської/російської пропаганди на їх усвідомлення, підготовлено тематичні презентації, зокрема: «Фейки та спотворення української історії як засіб радянської/російської пропаганди», «ІПСО в умовах російсько-української війни: сутність і приклади», «Меми воєнного часу: сутність, приклади, переваги і ризики», а також «Українська революція 1917-1921 років і російська пропаганда» тощо (Додаток 3).

СПІЛЬНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ. УСВІДОМЛЕННЯ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

Україна обрала євроінтеграційний шлях розвитку, відтак сприймає і втілює *спільні європейські цінності* (ідеї та цінності, задекларовані в Конвенції про права дитини (1989), текстах ЮНЕСКО тощо, зокрема: *демократичний, соціальний та культурний розвиток; участь дітей та молоді у суспільному житті; захист спадщини та навколишнього*

середовища, інклюзивність і безбар'єрність, екологічна свідомість і сталий розвиток та інші).

Усеукраїнські та місцеві заходи і проекти за організації закладів позашкільної освіти, які сприяють усвідомленню спільних європейських цінностей, щороку залучають дітей та молодь до актуальних і цікавих справ (конкурсів, флешмобів та інших івентів). Зокрема, обласний конкурс проєктів «KIDS HUB» до Дня Європи за організації Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості у 2025 році мав тему: «Європейські цінності в моїй громаді»; відповідні напрямки:

- Культурологічний: «Культурні надбання народу – джерело розвитку громади».
- Соціальний: «Мій внесок в розвиток громади».
- Екологічний: «Стиль еко в моїй громаді».
- Економічний: «Фінансова грамотність – запорука успіху».

Євроінтеграційна тематика є частиною змісту багатьох творчих об'єднань різних напрямів позашкільної освіти. Затребувані навчальні програми з позашкільної освіти («Європейський клуб» (О. Арутюнян) та інші), які можуть бути реалізовані як факультативні курси, адаптовані програми у межах позаурочної діяльності (громадянська та історична освітня галузь); також значною є залученість учнів ЗЗСО до тематичних масових заходів, форумів, членджив, проєктів тощо.

Соціальне партнерство з установами та організаціями європейських країн не лише сприяє обміну досвідом, виробленню актуальних рішень у позашкільній/неформальній освіті дітей та молоді, але також залучає українських дітей і молодь до спільних європейських цінностей. Яскравим прикладом такого партнерства в умовах широкомасштабної війни є партнерство Рівненського міського Палацу дітей та молоді з реалізації міжнародного польсько-франко-українського арт-екопроєкту «Молодь. Між миром і війною». Партнерами проєкту є: Молодіжний центр «Foyer Duquesne» (м. Дьєпп, Франція) та Молодіжний осередок праці творчої молоді (м. Домброва Гурніча, Польща).

З-поміж спільних європейських цінностей, які є актуальними і важливими для сучасної української освіти, такі:

інклюзивність і безбар'єрність (базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини). Українське суспільство сприймає європейські цінності, реалізує зміни, пов'язані зі створенням рівних можливостей для освіти, соціалізації, професійного самовизначення людей із особливими потребами. Важливою у такому контексті є освітня сфера, зокрема впровадження інклюзивної освіти, що відбувається в Україні стрімкими темпами і стосується усіх галузей освіти. Відповідні зміни відображено у сучасному національному законодавстві. Зокрема, Законом України «Про освіту» (2017) визначено поняття «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «індивідуальна освітня траєкторія» тощо. Водночас, удосконалюються підходи до оцінки особливих освітніх потреб (труднощів) учнів з метою визначення необхідного рівня підтримки, оптимальної освітньої траєкторії у кожному індивідуальному випадку.

У 2024 році схвалено *Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на*

період до 2029 року. Документом визначено стратегічні цілі, завдання та показники їх досягнення. Зокрема:

Стратегічна ціль 1. Отримання кожною особою гарантованих державою освітніх послуг, спрямованих на розкриття її потенціалу, максимальний розвиток і соціалізацію, з урахуванням її індивідуальних можливостей та потреб.

Стратегічна ціль 2. Отримання кожною особою якісних освітніх послуг відповідно до індивідуальних потреб у комфортному, безпечному, безбар'єрному, дружньому до кожного учасника освітнього процесу інклюзивному освітньому середовищі.

Стратегічна ціль 3. Прийняття українським суспільством багатоманітності людини та врахування потреб усіх учасників освітнього процесу.

Інклюзія є важливим принципом для української позашкільної освіти. Відповідні зміни внесено до Закону України «Про позашкільну освіту» [8]. Зокрема, визначено поняття: «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «особа з особливими освітніми потребами»; до основних завдань позашкільної освіти (ст. 8) включено: *«розвиток інклюзивного освітнього середовища...»*; ст. 18 визначено, що *«заклади позашкільної освіти утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб із особливими освітніми потребами»* тощо. Затверджено Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти, для учнів, які мають освітні труднощі, розробляється *індивідуальна програма розвитку здобувача позашкільної освіти* (Додаток 7).

В умовах воєнного часу значної актуальності набула ідея *безбар'єрності*. *Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року* (2021) визначає такі ключові напрями: фізична безбар'єрність, інформаційна безбар'єрність, цифрова безбар'єрність, суспільна та громадянська безбар'єрність та ін. Зокрема, у межах освітньої безбар'єрності актуалізовано: неформальна освіта, визнання її результатів; інклюзивне освітнє середовище, оцінка потреб, створення системи раннього втручання тощо.

Основні терміни тлумачаться Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) таким чином:

безбар'єрність – загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності;

доступність – забезпечення рівного доступу всім групам населення до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів та послуг, як у міських, так і в сільських районах тощо [10].

В Україні діє *Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі* (2020); затверджено план заходів з реалізації Національної стратегії, де визначено такі стратегічні цілі:

- здоров'язбережувальна складова освіти;
- ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу;
- безпечність, доступність та інклюзивність освітнього середовища;

– міжсекторальна взаємодія та залучення соціальних інституцій та інші.

Екологічна свідомість і сталий розвиток. Усвідомлення необхідності екологічно свідомих дій та реалізація концепції сталого розвитку є міжнародною тенденцією. *Сталий розвиток* — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі. За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, його мета — задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного розвитку, яка ігнорує екологічну небезпеку.

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Національні завдання, індикатори для моніторингу виконання завдань та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [13]. Зокрема, на основі принципу «нікого не залишити осторонь» та з використанням широкого кола інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів національна система ЦСР містить 86 завдань національного розвитку та 172 показники для їх моніторингу, що забезпечить основу для подальшого планування розвитку України.

З-поміж усіх сфер, які мають значення у межах реалізації Цілей сталого розвитку, однією з пріоритетних є *освітня сфера*, яка визначає можливість впливати на світогляд і цінності молодого покоління, усвідомлення дітьми та учнівською молоддю значимості глобального процесу забезпечення сталого розвитку, прийняття ідей і цілей сталого розвитку, а також компетентностей, необхідних для їх втілення. Значну роль у вирішенні відповідних освітніх завдань відіграють Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді МОН України, творчі об'єднання еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти.

ВОЛОНТЕРСТВО. СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ. МОЖЛИВІСТЬ БУТИ ПРИЧЕТНИМИ

Для українських дітей та молоді в умовах викликів воєнного часу важливою є можливість долучитися до спільного національного опору, бути причетними до спільної боротьби шляхом участі у різноманітних волонтерських, соціальних практиках і проєктах. Волонтерські практики, проєкти, програми, флешмоби, конкурси, ярмарки тощо за організації закладів позашкільної освіти — гуртують учнів різних освітніх закладів, створюють можливість реалізувати власний соціальний потенціал, сприяють становленню світогляду і системи цінностей.

Значною є популярність таких заходів у дитячому і підлітковому середовищі, про що свідчать результати аналізу соціальних мереж (2022-2024), а також результати опитування підлітків (2025), проведеного відділом позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України [3]. Результати дослідження, у якому взяли участь здобувачі освіти 11-19 років (підлітки) з Кіровоградської, Сумської, Харківської, Донецької, Запорізької, Черкаської, Рівненської, Хмельницької, Київської областей України та міста Києва (загалом — 480 респондентів), свідчать про те, що «можливість бути причетними»,

брати участь у волонтерських практиках – є дуже важливою для українських підлітків (рис. 1.4). Особиста залученість до благодійних, волонтерських заходів в умовах війни дозволяє підліткам відчувати «причетність» до спільної справи. Так, 74,6% респондентів зазначили, що *брали участь у благодійних/волонтерських заходах, ярмарках, проєктах*; ще 16,0% – хотіли б узяти участь, але не мали можливості (рис. 1.5).

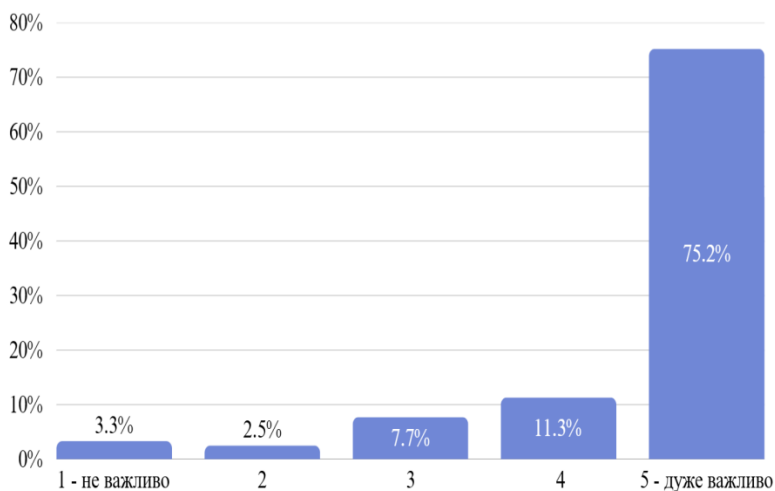

Рис. 1.4. Результати відповідей на запитання «Волонтерство та підтримка під час війни: якою мірою це важливо?»

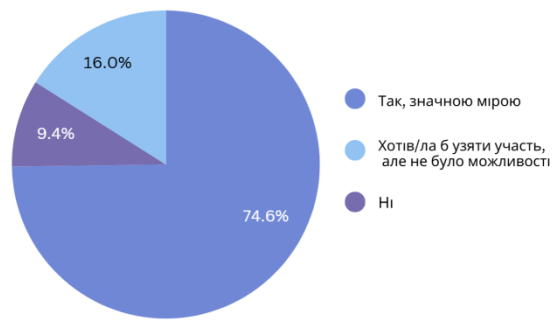

Рис. 1.5. Результати відповідей на запитання «Чи ти брав/ла участь у благодійних/волонтерських заходах, ярмарках, проєктах, спрямованих на підтримку військових, ветеранів?»

Такі висновки підтверджуються даними соціологічних досліджень, проведених в умовах російсько-української війни.

Відтак, в умовах викликів воєнного часу ціннісні основи змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах війни й повоєнного відновлення країни складають:

- *Українські національні цінності* (українська національна ідентичність, українська мова, українська культура, українська історія, незалежність). Українські цінності, українська історія та сучасність – основа змісту навчальних програм різних напрямів позашкільної освіти, діяльності творчих об'єднань, курсів та проєктів позаурочної діяльності, різноманітних соціальних і творчих івентів, форумів, флешмобів, освітнього середовища загалом.

- *Спільні європейські цінності. Усвідомлення приналежності до європейської спільноти* (ідеї та цінності, задекларовані в текстах ЮНЕСКО, Конвенції про права дитини (1989) тощо, зокрема, демократичний, соціальний та культурний розвиток, участь дітей та молоді у суспільному житті, захист спадщини та навколишнього середовища; інклюзивність і безбар'єрність, екологічна свідомість і сталий розвиток).

- *Волонтерство. Соціальні практики. Можливість бути причетними.* Для українських дітей, та молоді в умовах воєнного часу важливою є можливість долучитися до спільного національного опору, бути причетними до спільної боротьби шляхом участі у

різноманітних волонтерських, соціальних практиках і проєктах за організації закладів позашкільної освіти, у межах позаурочної діяльності.

Такий підхід враховує виклики та національні пріоритети в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення, утім не заперечує визначення інших важливих аспектів як основ для змісту позашкільної освіти, виховної, просвітницької та соціально-педагогічної роботи.

Визначені позиції знайшли утілення у розробленому навчально-методичному забезпеченні змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах війни та повоєнного відновлення країни (Додатки).

1.3. Рекомендації щодо змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності

Позашкільна освіта – мобільна освітня ланка, яка швидко реагує на національні виклики, соціальні запити. Зміст позашкільної освіти спрямований на формування в учнів компетентностей, важливих в умовах війни (культури безпеки життєдіяльності, навичок самозахисту, компетентностей STEM, основ пілотування БПЛА тощо), а також створення умов для соціального становлення, особистісного розвитку та творчої самореалізації, вибору професії. В умовах війни більшого значення набула *виховна і просвітницька роль позашкільної освіти*.

Зміст позашкільної освіти є варіативним, враховує соціальні запити, потреби учнів і батьків. Водночас зміст цієї освітньої ланки унормовано Законом України «Про позашкільну освіту», підзаконними актами; у системі позашкільної освіти можуть здобуватися часткові кваліфікації нульового – третього рівнів Національної рамки кваліфікацій (ст. 4 Закону України «Про позашкільну освіту»); результати, здобуті за програмами позашкільної освіти, можуть бути враховані під час оцінювання учнів з відповідних навчальних дисциплін.

Зважаючи на актуальність подолання проблеми освітніх втрат, наразі існує значне замовлення на *зміст* (навчальні програми) з позашкільної освіти, які узгоджуються із *освітніми галузями* (мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька, фізична культура) і можуть бути реалізовані у позаурочній діяльності, діяльності психологічної служби закладу освіти (у межах години психолога/соціального педагога, гуртків, факультативів тощо).

У основі *змісту* - *спільні* принципи позашкільної освіти та позаурочної діяльності, ціннісні основи, освітнє середовище у широкому сенсі.

Зміст позашкільної освіти та зміст позаурочної діяльності закладів загальної середньої освіти:

- *спрямований на формування ключових компетентностей учнів:*

вільне володіння державною мовою,

здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами,

математична компетентність,

компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій,

інноваційність,
екологічна компетентність,
інформаційно-комунікаційна компетентність,
навчання впродовж життя,
громадянські та соціальні компетентності,
культурна компетентність,
підприємливість і фінансова грамотність (Закон України «Про освіту», 2017);

- *створює можливості для поглибленого вивчення навчальних предметів за різними освітніми галузями: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька, фізична культура;*

- *сприяє здобуттю досвіду із застосування здобутих знань на практиці;*
- *сприяє становленню української національної ідентичності;*
- *створює умови для творчої самореалізації та особистісного розвитку, ціннісного самовизначення, вибору професії;*
- *сприяє змістовному дозвіллю, соціальній реабілітації і підтримці дітей та молоді в умовах викликів воєнного часу тощо.*

Вимоги до змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності в умовах війни та повоєнного відновлення такі:

- відповідність чинним нормативно-правовим документам у сфері освіти;
- відповідність завданням розвитку та освіти дітей та молоді;
- науковість, системність, послідовність, наступність викладу навчальної інформації;
- урахування національних пріоритетів і міжнародних освітніх тенденцій;
- реалізація ціннісного компонента у змісті, його українознавче наповнення;
- можливості для реалізації принципів інклюзивності і безбар'єрності у освітньому процесі;
- узгодження змісту з освітніми галузями (соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мовно-літературна, мистецька, природнича та інші);
- спрямованість на формування ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту»;
- відсутність різних видів дискримінації;
- емоційна безпека та травмоцутливість.

Література до першого розділу

1. Довідка за результатами моніторингового дослідження щодо забезпечення доступу до якісної позашкільної освіти (24.04-05.05.2023). URL: [Мережа закладів позашкільної освіти скорочується - результати дослідження - Державна служба якості освіти України \(sqe.gov.ua\)](https://sqe.gov.ua/skorochuetsya-rezultati-doslidzhennya-Derzhavna-sluzhba-yakosti-osviti-Ukraini)
2. Довідка про результати вивчення питання щодо організованого початку 2022/2023 навчального року у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Dovidka_pochatok_2022-2023_ZDO_ZZSO_ZPO_SQE-2022.pdf

3. Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей до якісних освітніх послуг. Препринт (аналітичні матеріали центральним органам виконавчої влади України) / А.Е. Бойко, В.В. Вербицький, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко, В.В. Мачуський; за ред. О.В. Литовченко. Київ : Генеза, 2025. 40 с. <https://doi.org/10.32405/978-966-11-1225-3-2025-40>
4. Литовченко О.В. Освітні втрати і рішення: особливості у позашкільній освіті. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Івано-Франківськ : «НАІР», 2023. С.141-144. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Zbirnyk-materialiv-konf.-23.11.2023.pdf>
5. Освіта і наука України в умовах воєнного стану інформаційно-аналітичний збірник. МОН України. Київ, 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf?f>
6. Освіта в умовах воєнного стану. Освітній омбудсмен України. <https://eo.gov.ua/pozashkilna-osvita-problemy-propozytsii-ta-novi-formaty-roboty/2023/09/19>
7. Підлітки та їхнє життя під час війни. <https://dobrodiy.club/wp-content/uploads/2023/03/doslidzhennya-pidlitky-ta-yihnye-zhyttya-pid-chas-vijny-nastroyi-czinnosti-majbutnye.pdf>
8. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
10. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80>
11. Рекомендації слухань у комітеті ВРУ з питань освіти, науки та інновацій на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання» (протокол №122 від 07.06.2023).
12. Статистичні дані щодо позашкільної освіти Інституту освітньої аналітики (станом на початок 2023 року). URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/>
13. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

РОЗДІЛ 2

ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

2.1. Еколого-біологічна освіта у воєнний час

Сучасна українська освіта переживає період глибоких трансформацій, зумовлених воєнними подіями, гуманітарними викликами, економічними змінами та необхідністю швидкого відновлення соціальної інфраструктури в умовах невизначеності. У цей час освіта стає не лише інструментом передачі знань, а й важливим чинником формування громадянської стійкості, екологічної свідомості, патріотизму й відповідальності за довкілля. Від педагогів вимагається новий підхід — поєднання академічної глибини з практичністю, гнучкістю та творчим баченням.

Особливої ваги набуває взаємодія формальної та неформальної освіти, зокрема інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти з позаурочною діяльністю у школах, громадах і закладах позашкільної освіти. Це дозволяє створити спільний простір для учнів, педагогів, батьків і місцевої спільноти, де навчання виходить за межі класної кімнати та наповнюється реальними життєвими змістами. Позашкільна освіта у цьому контексті виступає каталізатором розвитку активності, самостійності та творчого мислення, допомагає учням застосовувати отримані знання у практичних ситуаціях, пов'язаних із доглядом за природою, екологічним моніторингом, озелененням територій, участю в місцевих екоакціях.

Інтеграція цих напрямів формує цілісне освітнє середовище, де знання, здобуті на уроках біології, географії чи екології, логічно переходять у практичну діяльність — дослідницькі експедиції, природоохоронні акції, волонтерські ініціативи, участь у всеукраїнських конкурсах і польових практикумах. Вона забезпечує зв'язок теорії з реальним життям, дає змогу дітям бачити результати своєї праці, усвідомлювати вплив власних дій на стан довкілля та громади. Такий підхід сприяє вихованню екологічно грамотної, соціально активної особистості, готової брати участь у відбудові України на засадах сталого розвитку та гуманізму.

Еколого-біологічна освіта в умовах війни набуває особливого гуманістичного значення, виконуючи не лише навчально-виховну, а й терапевтичну, соціально-реабілітаційну та мотиваційну функції. Вона стає потужним інструментом підтримки дітей і підлітків, які пережили стрес, втрату, переселення або тривале перебування в умовах невизначеності. Через спілкування з природою, участь у спільних практичних справах і спостереження за живими об'єктами діти відновлюють почуття безпеки, віру у власні сили та цінність життя.

Такі форми діяльності, як гуртки юних натуралістів, шкільні екологічні лабораторії, теплиці, зоокуточки, міні-города, оранжереї та сади, стають не просто місцями навчання, а своєрідними «острівцями спокою», де панує атмосфера підтримки, взаємодопомоги й творчого пошуку. Тут діти не лише здобувають нові знання з біології, екології, ботаніки чи зоології, а й навчаються співчуттю, відповідальності, турботі про живе, розумінню взаємозв'язків у природі. Практична робота з рослинами і тваринами, догляд за зеленими насадженнями, участь у природоохоронних акціях і волонтерських ініціативах допомагають формувати в учнів стійку внутрішню мотивацію до добра і співпраці.

Навчання через дію, спостереження й творення природи поруч із собою є ключовим методом формування практичного розуму — уміння мислити логічно, приймати рішення в реальних ситуаціях, діяти самостійно та відповідально. Це поєднання інтелектуального, емоційного й морального розвитку сприяє вихованню гармонійної особистості, здатної не лише адаптуватися до складних умов, а й ініціювати позитивні зміни у своєму середовищі. Участь у природничих проєктах допомагає дітям відчувати себе частиною спільної справи, зміцнює їхній емоційний стан і створює простір для психосоціальної підтримки.

Таким чином, *еколого-біологічна освіта* у воєнний і повоєнний час стає важливим елементом стратегії відновлення суспільства, оскільки поєднує пізнання, творчість і гуманність. Вона виховує любов до життя, підтримує духовну рівновагу, а також допомагає дітям та молоді зберегти віру в майбутнє, у свою країну та в силу природи як джерела надії і відновлення.

Однією з ключових умов успішної інтеграції позашкільної еколого-біологічної освіти в сучасних умовах є забезпечення безпеки учнів. У воєнний час дуже важливо, щоб навчальні процеси проходили без ризику для життя і здоров'я дітей, тому позашкільні заклади мають гнучко адаптувати свої програми до реалій, створюючи безпечні, мобільні та інтерактивні форми навчання.

Наприклад, можна організовувати мобільні екоцентри, які працюють у різних частинах міста чи села та здатні швидко переміщуватися у безпечні зони. Тут діти можуть брати участь у практичних заняттях із спостереження за рослинами і тваринами, вести щоденники спостережень, створювати гербарії або невеликі міні-акваріуми. Також ефективним є проведення занять в укриттях, де навчання організовується у формі інтерактивних уроків, настільних експериментів, вікторин та майстер-класів із виготовлення натуральних добрив, годівничок для птахів або інструментів для вивчення довкілля.

Важливу роль відіграють дистанційні технології: онлайн-уроки, відеоконференції, віртуальні екскурсії до ботанічних садів, заповідників або музеїв природи. Діти можуть вести власні фотодослідження довкілля поруч із домом, створювати відеозвіти про зміни у природі, малювати флору і фауну або робити невеликі наукові проєкти — наприклад, спостерігати за ростом кімнатних рослин, вивчати птахів у дворі чи збирати метеодані. Такий підхід не тільки підтримує мотивацію учнів, а й формує практичні навички дослідника, здатність аналізувати навколишнє середовище та робити висновки. Окрему увагу слід приділяти навчанню безпечної поведінки в природі. Це включає правила поведіння у лісі та біля водойм, елементарні навички орієнтування на місцевості,

алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях, основи мінної безпеки. Навчальні тренінги можуть проходити у формі інтерактивних ігор: наприклад, «Склади безпечний маршрут», «Знайди небезпечний об'єкт», «Швидка допомога у природі». Такі заняття не лише формують знання про безпеку, а й виховують відповідальність, самостійність та впевненість у власних діях.

Для підтримки психоемоційного стану дітей важливі терапевтичні та командні активності, пов'язані з природою: спільні посадки рослин, створення міні-садів на підвіконнях, виготовлення годівничок для птахів, малювання природних пейзажів або спостереження за тваринами. Ці заходи допомагають подолати тривожність, відчувати власну значущість і підтримувати позитивний емоційний фон навіть у нестабільних умовах.

Таким чином, поєднання мобільних екоцентрів, дистанційних технологій, практичних спостережень довкілля та навчальних тренінгів із безпеки формує комплексну та гнучку освітню модель. Вона забезпечує неперервність навчального процесу, розвиває практичний розум учнів і водночас сприяє формуванню відповідальних, обізнаних та емоційно стійких громадян, здатних взаємодіяти з природою навіть у складних умовах сучасного життя.

Інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти з позаурочною діяльністю проявляється через створення спільних навчальних модулів і проєктів, які поєднують різні види діяльності та практичні навички. Такі інтегровані заняття дозволяють учням не лише здобувати знання з екології, біології та природознавства, а й відчувати себе активними учасниками життя своєї громади.

Наприклад, учні можуть брати участь у проєктах «Відновлення природи після пожеж і руйнувань», де вони спільно з наставниками висаджують дерева та кущі, доглядають за зеленими насадженнями, вивчають способи відновлення ґрунтів і впроваджують природоохоронні технології. У рамках теми «Очищення водойм і джерел» діти проводять моніторинг стану місцевих річок, ставків або джерел, збирають сміття, спостерігають за флорою та фауною, вивчають вплив забруднення на екосистему та пропонують власні способи її відновлення.

Проєкт «Вирощування лікарських рослин» дозволяє поєднати навчання з практичною діяльністю: учні вивчають властивості різних рослин, навчаються доглядати за ними, створюють невеликі домашні або шкільні грядки та вивчають, як рослини можуть допомагати у повсякденному житті. У межах теми «Сортування відходів у побуті» діти отримують практичні навички роздільного збору сміття, аналізують типи відходів та їхній вплив на довкілля, створюють інформаційні матеріали для своїх родин і громади, формуючи усвідомлене ставлення до ресурсів планети.

Особливо символічним та емоційно значущим є проєкт «Мое дерево миру», у рамках якого учні висаджують дерева або кущі як символи відновлення, миру та взаємопідтримки. Такі практичні заходи поєднують навчальну, трудову, дослідницьку та виховну складові, стимулюють креативність, командну роботу та вміння планувати власні дії.

Завдяки інтеграції навчання з позаурочною діяльністю учні формують не лише міцні

знання з екології та природничих наук, а й розвивають соціальну активність, відповідальність за довкілля, громаду та державу. Вони вчаться відчувати свій внесок у спільну справу, оцінювати наслідки власних дій та діяти на користь довкілля. Такий підхід виховує не лише свідомих громадян, а й практично підготовлених до реальних життєвих ситуацій людей, здатних поєднувати знання з конкретними діями на благо природи та суспільства.

Практична складова є ключовим елементом позашкільної еколого-біологічної освіти, оскільки саме через активну діяльність діти набувають реальних навичок, засвоюють знання і відчують власну значущість у спільній справі. Під час занять учні займаються різноманітними практичними справами: вони висаджують рослини та доглядають за ними, облаштовують зелені куточки у школі чи на території громади, створюють гербарії, спостерігають за ростом та розвитком рослин, доглядають за домашніми або шкільними тваринами, ведуть фенологічні спостереження за сезонними змінами у природі, а також здійснюють моніторинг стану місцевих водойм, річок, ставків та якості повітря.

Такі види діяльності не потребують значних фінансових ресурсів або спеціального обладнання, однак вони дають надзвичайно потужний виховний ефект. Діти навчаються відповідальності, уважності, терпінню та працьовитості, а також отримують можливість безпосередньо спостерігати результати власної праці. Практична діяльність має також важливий *психотерапевтичний ефект*: спілкування з природою, робота з рослинами та тваринами допомагає знижувати тривожність, відновлювати емоційний баланс, формує відчуття стабільності та впевненості.

Особливо ефективною є участь у *волонтерських ініціативах*, що поєднують практичну діяльність із соціальною відповідальністю. Наприклад, проекти «Зелена відбудова України», «Птахи миру», «Екопатруль громади» дають дітям можливість відчувати реальний результат своєї роботи. У рамках цих ініціатив вони висаджують дерева та кущі у зруйнованих або деградованих місцях, облаштовують штучні гніздівлі для птахів, проводять прибирання територій, моніторять стан довкілля та популяризують екологічні знання серед громади. Кожна дитина, долучаючись до таких проєктів, робить свій конкретний внесок у відновлення природи, що формує почуття відповідальності, громадянську активність і власну значущість у спільній справі.

Завдяки такій практичній складовій позашкільна освіта стає не просто джерелом знань, а платформою для розвитку практичного розуму, емпатії та соціальної активності дітей. Діти вчаться працювати в команді, планувати свої дії, оцінювати їх наслідки та бачити результати своєї праці. Це створює комплексну систему виховання, де навчання, практика та соціальна відповідальність поєднуються у природний, органічний і ефективний спосіб.

У повоєнний період інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти з позаурочною діяльністю набуде ще більшого значення і стане одним із ключових чинників відновлення природних екосистем та стабілізації довкілля. Така інтеграція перетворюється на фундаментальні основи для рекультивації ґрунтів, очищення водойм, відновлення лісів, створення шкільних агробіостанцій та міні-ферм, а також формування у

дітей практичних навичок господарювання на відновлених землях.

Педагоги, які вже мають досвід організації позашкільної роботи в умовах воєнного часу, можуть стати консультантами та наставниками для громад, допомагаючи розробляти та впроваджувати локальні екологічні проєкти, координувати волонтерські ініціативи та навчати дітей і дорослих методам відновлення довкілля. Такі спеціалісти можуть організовувати навчальні семінари, тренінги та виїзні практикуми для громадських організацій, об'єднуючи зусилля учнів, батьків та місцевих жителів.

Наприклад, шкільні екоферми та агробіостанції можуть постачати саджанці дерев і кущів для відновлення зруйнованих лісосмуг, висаджування зелених насаджень у населених пунктах, облаштування природних бар'єрів для захисту ґрунтів та запобігання ерозії. Юні дослідники та екологічні гуртки можуть вести спостереження за станом рекультивованих територій, документувати зміни флори та фауни, моніторити якість ґрунту і води, проводити фото- та відеофіксацію природних процесів.

Крім того, у рамках такої інтеграції діти можуть долучатися до ініціатив із сталого розвитку шкіл і громад: облаштовувати компостні станції, створювати навчальні теплиці, вирощувати лікарські та декоративні рослини, проводити екологічні ярмарки та волонтерські акції з очищення територій. Це формує у них відчуття власної значущості, відповідальності за стан довкілля та спільну майбутню спадщину громади.

Таким чином, у повоєнний період інтеграція позашкільної освіти з позаурочною діяльністю стає не лише освітньою практикою, а й потужним інструментом екологічного, соціального та культурного відновлення країни. Вона дозволяє поєднати навчальні, практичні та волонтерські активності, створюючи умови для формування соціально відповідальних, екологічно обізнаних і практично підготовлених громадян, здатних діяти на благо довкілля і суспільства.

2.2. Інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності як педагогічна стратегія

Педагогічні колективи мають активно впроваджувати *міжпредметну інтеграцію*, поєднуючи знання та методики з різних дисциплін: біології, географії, хімії, фізики, інформатики та трудового навчання. Такий підхід дозволяє створювати навчальні проєкти з реальним прикладним змістом, які водночас розвивають практичні, наукові та творчі навички учнів.

Наприклад, у межах міжпредметного проєкту діти можуть розробляти моделі систем крапельного зрошення для шкільних теплиць або міні-городів, поєднуючи фізичні принципи водопостачання, знання з біології про потреби рослин і вміння працювати з технічними матеріалами. У проєктах із компостування органічних відходів учні застосовують хімію для аналізу процесів розкладання, біологію для вивчення мікроорганізмів, трудове навчання для організації компостних станцій і інформатику для ведення спостережень та обліку результатів експериментів.

Ще один цікавий напрямок — виготовлення кормів для птахів та облаштування годівничок, що поєднує знання з біології та фізики, а також розвиває практичні навички роботи з різними матеріалами. Учні можуть створювати екологічні інфографіки та

презентації для поширення результатів своїх досліджень серед громади, використовуючи інформатику, дизайн і художні навички.

Такий міжпредметний підхід не лише дає можливість учням застосовувати знання у практичних ситуаціях, а й сприяє розвитку критичного мислення, творчості, здатності аналізувати складні системи та шукати інноваційні рішення. Він формує технічну грамотність і навички проектної діяльності, які є необхідними у сучасному житті та майбутній професійній діяльності. Крім того, інтеграція навчання з практичними проектами допомагає дітям відчувати власну значущість, бачити результати своєї роботи і усвідомлювати, що знання, здобуті у класі, можна ефективно застосовувати для покращення довкілля та розвитку громади.

Важливою є *психолого-педагогічна підтримка*. Робота з природою допомагає дітям долати стрес, відновлювати довіру до світу, формувати позитивне бачення майбутнього. Педагоги можуть використовувати елементи екоарт-терапії — створення природних композицій, ландшафтних колажів, фотопроектів, написання екоесе, ведення щоденників природи. Такі завдання сприяють розвитку емоційного інтелекту та формують гуманістичні цінності.

Партнерство є рушійною силою сталого розвитку освітньої системи. Ефективна інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти можлива лише за умови співпраці між школами, місцевими громадами, аграрними підприємствами, науковими установами та неурядовими організаціями. Можна залучати фахівців із лісового господарства, агроєкології, психології, громадського сектору до проведення спільних тренінгів, майстер-класів і консультацій. Це створює горизонтальні зв'язки між освітою, наукою та практикою.

Для забезпечення стійкості інтегрованих програм важливо впроваджувати систему моніторингу результатів. Вона має враховувати не лише кількісні показники (участь у заходах, кількість реалізованих проєктів, відновлених зелених зон), а й якісні — рівень сформованості екологічної компетентності, розвиток комунікаційних навичок, психологічну стабільність дітей.

Особливої уваги потребує питання фінансування. Розвиток інтегрованих еколого-біологічних програм може підтримуватися з місцевих бюджетів, благодійних фондів, грантів ЄС, програм ООН, міжнародних організацій, а також через корпоративну соціальну відповідальність бізнесу. Для цього доцільно створювати грантові команди у складі педагогів, представників громад і місцевих рад, які б готували спільні заявки та реалізовували комплексні проєкти.

На рівні державної політики варто передбачити посилення координаційної ролі *Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді*, який може стати методичним та інформаційним хабом інтегрованої освіти. Регіональні екоцентри — Київський, Харківський, Львівський, Дніпропетровський, Одеський, Черкаський, Волинський та інші — здатні виступати осередками обміну досвідом, ресурсами та інноваціями. Їхня діяльність може охоплювати проведення всеукраїнських конкурсів, виставок, фестивалів, спрямованих на популяризацію природоохоронної роботи дітей і молоді.

Інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності — це не лише педагогічна стратегія, а й потужний соціокультурний процес. Вона формує покоління українців, здатних діяти відповідально, мислити екологічно, творити довкілля навколо себе навіть у найскладніших обставинах. У цьому полягає її головна місія — перетворити знання про природу на засіб відновлення життя, духовної сили й національної гідності.

Через участь у практичних проектах — висаджуванні дерев, рекультивації земель, очищенні водойм, облаштуванні шкільних агробіостанцій та міні-ферм — діти формують екологічну культуру та практичну компетентність. Вони вчаться планувати власні дії, працювати в команді, аналізувати наслідки своїх рішень та бачити реальні результати своєї праці. Одночасно вони розвивають життєву стійкість, здатність адаптуватися до змін, допомагати іншим та діяти конструктивно, навіть у складних або кризових ситуаціях.

Особливо важливим є те, що через такі ініціативи діти відчувають власну значущість і вплив на навколишній світ. Участь у волонтерських програмах, проектах відновлення довкілля та міжпредметних навчальних активностях формує відповідальне ставлення до громади та держави, навички лідерства і соціальної взаємодії. Вони вчаться діяти на благо інших і природного середовища, створюючи культуру турботи, співпраці та взаємопідтримки.

Саме через такі комплексні, практико-орієнтовані та соціально значущі ініціативи народжується нова Україна — освічена, екологічно свідома, відповідальна перед майбутніми поколіннями. Це покоління здатне не лише захищати природу і відновлювати постраждалі території, а й мислити стратегічно, приймати конструктивні рішення та активно формувати гармонійне, стійке і здорове суспільство, де знання, практичні вміння та моральні цінності поєднуються для спільного блага.

Сучасна українська освіта переживає період глибоких трансформацій, зумовлених воєнними подіями, гуманітарними викликами та потребою швидкого відновлення соціальної інфраструктури. Вона стає не лише інструментом передачі знань, а й важливим чинником формування громадянської стійкості, екологічної свідомості, патріотизму й відповідальності за довкілля. Від педагогів сьогодні вимагається поєднання академічної глибини з практичністю, гнучкістю та творчим підходом.

Еколого-біологічна освіта в умовах війни виконує не лише навчально-виховну, а й терапевтичну та соціально-реабілітаційну функції. Вона допомагає дітям, які пережили стрес або переселення, відновити почуття безпеки, віру у власні сили та цінність життя. Такі форми роботи, як гуртки юних натуралістів, шкільні лабораторії, теплиці, зоокуточки чи міні-города, стають місцями підтримки й творчого пошуку. Діти тут не лише навчаються біології чи екології, а й розвивають співчуття, турботу про живе й відповідальність.

Практична діяльність — догляд за рослинами і тваринами, участь у природоохоронних акціях, волонтерство — формує в учнів уміння мислити логічно, приймати рішення, діяти самостійно та відповідально. У воєнних умовах важливо забезпечити безпечні та гнучкі форми навчання: мобільні екоцентри, дистанційні заняття, онлайн-екскурсії, практикуми в укриттях. Ефективними є також тренінги з безпечної

поведінки в природі, інтерактивні ігри з мінної безпеки, заняття з орієнтування та надання допомоги.

У повоєнний період така інтеграція набуває стратегічного значення — стає основою відновлення екосистем, рекультивації земель, очищення водойм, створення шкільних агробіостанцій і теплиць. Педагоги з досвідом позашкільної роботи можуть стати консультантами громад, координувати локальні екологічні проекти, навчати дітей і дорослих методам відновлення природи. Такі ініціативи, як «Відновлення природи після руйнувань», «Моє дерево миру», «Зелена відбудова України», об'єднують навчальну, трудову та волонтерську діяльність. Вони формують у молоді практичні навички, соціальну активність, емпатію й готовність до відповідальних рішень.

Отже, інтеграція позашкільної еколого-біологічної освіти та позаурочної діяльності — це не просто педагогічна технологія, а інструмент екологічного, соціального та духовного відновлення країни.

РОЗДІЛ 3

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ГУРТКІВ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І ПРЕДМЕТІВ МИСТЕЦЬКОЇ ГАЛУЗІ

3.1. Напрями інтеграції змісту позашкільної та загальної середньої освіти (на прикладі мистецької галузі)

У сучасній освіті, у зв'язку із швидкими змінами в технологіях, культурі та суспільстві, ідея інтеграції змісту позашкільної та загальної середньої освіти набуває все більшої популярності. Процес такої інтеграції не лише розширює можливості для навчання, але й сприяє більш глибокому розвитку знань учнів.

Актуальність інтегрованого навчання зумовлена необхідністю переформатування традиційних підходів до навчання та формування в учнів цілісної картини світу, створення умов для формування дитини – здобувача освіти як цілісної всебічно розвиненої особистості [2, с. 4].

Реалізація інтегративної стратегії, має забезпечити розвиток творчого потенціалу особистості, критичного мислення, ціннісних орієнтацій, формування компетентностей, адекватних культурним реаліям техногенного суспільства. Нині естетизований медіапростір синтезує елементи візуальної, аудіальної, кінестетичної інформації, що стимулює формування в людини інтегративного типу мислення [3, с. 20].

Однією з переваг інтеграції в освіті можна вважати принцип поєднання частин системи таким чином, щоб вони давали такий рівень результату, який би перевищував рівень до їх взаємодії. Тобто утворення нової цілісної системи, яка набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи [2, с. 8].

Нині позашкільна освіта (мистецькі гуртки, спортивні секції, наукові клуби тощо), відкриває дітям нові горизонти і дає можливість розвивати свої інтереси та здібності. Вона сприяє розвитку креативності, лідерських якостей, комунікативних навичок та самодисципліни. Проте, вона часто функціонує окремо від змісту загальної середньої освіти, що призводить до інформаційного розриву між навчанням у школі та заняттями у закладах позашкільної освіти. У той же час часткова чи повна інтеграція в межах, наприклад мистецької освітньої галузі та відповідного напрямку позашкільної освіти, передбачає тісну взаємодію та координацію навчальних дисциплін, узгодження змісту навчання в урочний і позаурочний час.

Особливо це стосується практичної складової навчання. Так, академік І. Бех вказує, що лише у позашкільному освітньому процесі вихованці, вирішуючи різні практичні завдання, займаючись, за великим рахунком, пізнавальним експериментуванням, обов'язково виокремлюють суттєві властивості тих чи інших об'єктів і використовують їх для досягнення практичних цілей [1].

У сучасній загальній середній освіті інтеграція відбувається шляхом створення

інтегрованих курсів – навчальних предметів, які адаптують для вивчення та інтегрують знання з декількох наук. Наприклад: природничих – «Природознавство», суспільствознавчих – «Я у Світі», біологічних – «Основи здоров'я», музичне й образотворче мистецтво – «Мистецтво» та ін. Разом з тим недостатня концептуалізація проблеми інтеграції, наприклад в мистецькій освіті, та відсутність науково обґрунтованої методики викладання мистецтва на інтегративних засадах відповідно до вікових особливостей учнів початкової, середньої і старшої школи негативно позначається на якості масового практичного впровадження цієї інноваційної стратегії.

Труднощі й суперечності посилюються внаслідок непідготовленості більшості вчителів до викладання інтегрованих курсів, тому що у вітчизняній системі професійної педагогічної освіти панувала і продовжує панувати автономна підготовка фахівців з музичного або образотворчого мистецтва, а короткотривалі курси й семінари для вчителів у закладах післядипломної освіти й самоосвіта, зокрема дистанційна, не в змозі повноцінно замінити й суттєво розширити набуту раніше базову кваліфікацію [3, с. 20].

Ще однією перевагою інтеграції змісту позашкільної та загальної середньої освіти є можливість вчителів загальноосвітньої школи та закладу позашкільної освіти взаємодіяти та співпрацювати. Вони можуть обмінюватися досвідом, спільно розробляти програми та освітні проекти, які допоможуть створити більш цікаве та збалансоване освітнє середовище для учнів. Це додатково збагачує освітній процес, розширює можливості для розвитку та самовираження учнів; дозволяє учням використовувати на практиці знання, отримані в школі.

Також впровадження інтеграції змісту позашкільної та загальної середньої освіти може бути корисною як для учнів, так і для педагогів. Існують різні способи інтеграції позашкільної та загальної середньої освіти. Наприклад, школи можуть створювати гуртки та секції на своїй базі, або заклади позашкільної освіти можуть організовувати свої заняття прямо в школі. Також можуть розроблятися спільні проекти, проводитися виставки, концерти та інші виховні заходи.

У той же час, процес інтеграції змісту позашкільної освіти та загальної середньої освіти може бути складним завданням через різницю в методиці навчання, структурі та організації освітнього процесу. Ще одним викликом є вимірювання успішності. Оцінка навчальних досягнень учнів, які навчаються за інтегрованими програмами, може бути ускладненою через різні методи оцінки (в позашкільній освіті власна специфіка оцінювання результатів навчання).

Отже, зміст позашкільної освіти може доповнювати зміст загальної середньої освіти, забезпечуючи учням можливості для розвитку. Зауважимо, що перш за все саме навчальні програми закладів позашкільної освіти мають враховувати складову Державного стандарту базової середньої освіти.

3.2. Єдиний мистецький простір: результати опитування педагогів та напрямки інтеграції

З метою аналізу рівня обізнаності вчителів загальноосвітніх шкіл та педагогічних працівників закладів позашкільної освіти про можливості інтеграції змісту гуртків

декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі закладів загальної середньої освіти нами було проведене опитування керівників гуртків художньо-естетичного напрямку закладів позашкільної освіти (42,7%) та вчителів мистецтва (образотворчого/музичного) закладів загальної середньої освіти – 48,5% із загальної кількості - 2450 респондентів (рис. 3.1).

Яку посаду Ви займаєте?

2 450 відповідей

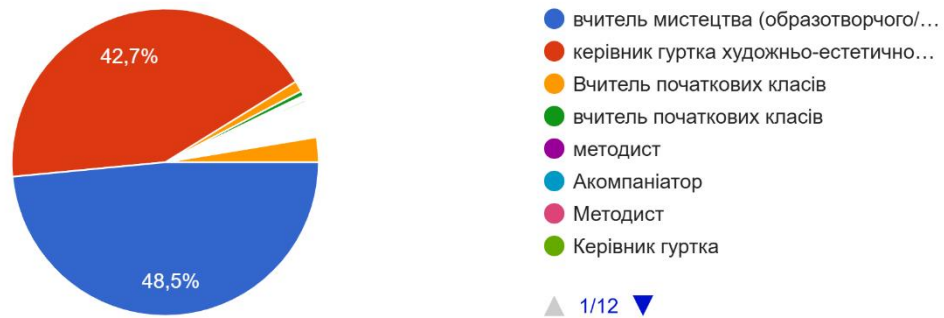

Рис. 3.1. Відсотковий розподіл вчителів мистецтва (образотворчого/музичного) закладів загальної середньої освіти та педагогічних працівників закладів позашкільної освіти

Розподіл відповідей на запитання «Які переваги Ви бачите в інтеграції гурткової роботи закладів позашкільної освіти з освітнім процесом середньої школи?» був таким: 55,2% – якісні зміни змісту освіти; 36,2% – подолання освітніх втрат; 3,9% дали негативну відповідь, тобто не бачать переваг в інтеграції (рис. 3.2).

Які переваги Ви бачите в інтеграції гурткової роботи з освітнім процесом середньої школи?

2 317 відповідей

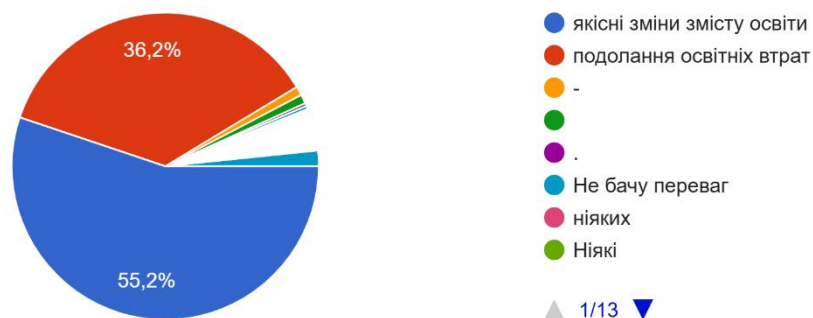

Рис. 3.2. Відсотковий розподіл відповідей про розуміння шляхів інтеграції закладів загальної середньої освіти та закладів позашкільної освіти

Наступний блок опитування було спрямовано на з'ясування у респондентів рівня розуміння поняття «інтеграція», усвідомлення необхідності та шляхів інтеграції змісту

гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі закладів загальної середньої освіти (рис. 3.3).

Як Ви розумієте поняття «інтеграція в освіті»

2 394 відповіді

Рис. 3.3. Відсотковий розподіл респондентів щодо розуміння поняття «інтеграція»

Зазначимо, що 62, 8 % опитаних вбачали інтеграцію закладів загальної середньої та позашкільної освіти у спільній проєктній діяльності; 40, 7% називали спільну методичну діяльність; 72,15% – у проведенні спільних масових заходів; 51% відповідей стосувалися розвитку особистості, а також загальних або неочевидних напрямів, які не вдалося однозначно віднести до заданих категорій, наприклад: «допомога педагогу», «зменшення навантаження на вчителя». У 38,4 % відповідей вказувалося на створення спільного програмно-методичного освітнього простору. Водночас у відповідях взагалі не простежувалося, що всебічний розвиток дитини як мета може бути реалізовано через інтеграцію програмного забезпечення закладів позашкільної та загальної середньої освіти.

Тому, одним з перших кроків вирішення проблеми інтеграції змісту освітнього процесу закладів загальної середньої та позашкільної освіти нами було розроблено лекцію «Шляхи інтеграції змісту закладів загальної середньої та позашкільної освіти», яку було прочитано на педагогічних радах експериментальних закладів позашкільної освіти. Лекцію розраховано на 60–90 хв; ключові блоки, підходи й інтерактивні елементи було викладено за планом:

План лекції

1. Організаційний момент (5 хв)

Привітання учасників, оголошення теми й мети лекції.

Очікувані результати:

Усвідомлення значення інтеграції змісту формальної та неформальної освіти.

Ознайомлення з ефективними моделями співпраці.

Формування бачення власної ролі у розвитку інтегрованих практик.

2. Вступ. Актуальність теми (10 хв)

2.1. Виклики сучасної освіти:

Компетентнісний підхід та вимоги НУШ.

Потреба в розвитку ключових компетентностей (громадянська, соціальна, ініціативність, креативність).

Зростання ролі неформальної освіти.

2.2. Нормативно-правова база:

Закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту».

Державна стратегія розвитку позашкільної освіти та реформи НУШ.

3. Теоретичні засади інтеграції (10 хв)

3.1. Поняття «інтеграція» в освіті: горизонтальна та вертикальна.

3.2. Принципи інтеграції: взаємодоповнюваність, безперервність, гнучкість, орієнтація на учня.

3.3. Моделі інтеграції:

Мережеве партнерство (спільні проєкти).

Ресурсно-координаційна модель (поділ ресурсів, методична підтримка).

Комплексна освітня траєкторія (індивідуальні маршрути для учнів).

4. Аналіз сучасного стану співпраці (10 хв)

4.1. Типові форми взаємодії (гуртки, секції, спільні конкурси).

4.2. Проблеми: дублювання програм, нестача комунікації між закладами, нерівномірне фінансування.

4.3. Успішні приклади (можна додати місцевий або регіональний досвід).

5. Практичні шляхи інтеграції (20 хв)

5.1. Організаційно-методичні кроки.

Створення міжзакладових робочих груп і рад.

Спільне планування освітніх програм (наприклад, STEM-проєкти).

Використання єдиних онлайн-платформ для координації (Google Workspace, Moodle).

5.2. Змістовна інтеграція.

Тематичні тижні, де позашкільля та школа працюють над однією темою.

Залучення фахівців позашкільля на уроки (майстер-класи, тренінги).

Інтегровані проєкти з громадянської та патріотичної освіти.

5.3. Ресурсна інтеграція.

Спільне використання матеріально-технічної бази (лабораторії, спортзали).

Пошук грантів і партнерів для фінансування ініціатив.

6. Інтерактивна частина (15 хв)

Мозковий штурм: «Які форми співпраці вже працюють у вашому закладі?»

Робота в малих групах: створити ескіз міні-проєкту інтеграції (наприклад, шкільний STEM-фестиваль, еколого-туристичний табір).

Презентація ідей.

7. Рекомендації та ресурси (5 хв)

Платформи для партнерських проєктів: eTwinning, Erasmus+.

Важливість постійного моніторингу та рефлексії результатів співпраці.

8. Підсумок та рефлексія (5 хв)

Підсумки: інтеграція як умова формування цілісної освітньої екосистеми.

Запитання та відповіді.

Міні-опитування учасників: що вони готові впровадити у своїй практиці найближчим часом.

9. Домашнє завдання

Розробити власний варіант інтегрованого заходу чи проекту (приклад виконання завдання подано в *додатку*).

Підготувати короткий опис потенційних партнерів і ресурсів для реалізації.

Додаток

Проект «Традиція та сучасність: Мистецький міст між школою і позашкіллям»

Мета:

1. Формування естетичної культури та творчого мислення учнів.
2. Ознайомлення з національними традиціями через декоративно-ужиткове мистецтво.
3. Розвиток міжпредметних компетентностей та партнерства між освітніми закладами.

Освітні лінії та міжпредметні зв'язки:

1. Образотворче мистецтво (школа) – основи композиції, кольорознавства.
2. Музичне мистецтво (школа) – національні мелодії як джерело натхнення для декоративних мотивів.
3. Трудове навчання (школа) – практичні навички обробки матеріалів.
4. Позашкільний гурток декоративно-ужиткового мистецтва – техніки (витинанка, гончарство, розпис по дереву).
5. Українознавство / історія культури – походження орнаментів, традиційні ремесла регіону.

Етапи реалізації проекту:

1. Підготовчий етап (2 тижні)

- 1.1. Створення команди з учителів мистецтва, трудового навчання, музики та керівників гуртків.
- 1.2. Узгодження теми: «Національні орнаменти України: шлях від традиції до сучасного дизайну».
- 1.3. Визначення календаря та ресурсів (шкільні кабінети, майстерні позашкілля, витратні матеріали).

2. Дослідницько-теоретичний етап

- 2.1. Інтегрований урок-екскурсія: знайомство з українськими орнаментами у творах мистецтва та музиці.
- 2.2. Міні-лекція керівника гуртка позашкілля: техніки та традиції декоративного мистецтва.
- 2.3. Перегляд відео або віртуальних музеїв, обговорення історичного контексту.

3. Практичний етап (майстерні)

3.1. Майстер-клас від позашкільного педагога: виконання витинанок або розпису глиняних виробів.

3.2. Інтеграція музики: під час роботи звучать українські народні пісні, які надихають на вибір кольорової гами чи мотивів.

3.3. Робота у творчих групах: створення композицій, що поєднують традиційні мотиви з сучасними дизайнерськими елементами.

4. Завершальний етап

4.1. Виставка-вернісаж «Традиція оживає» у школі чи місцевому культурному центрі.

4.2. Презентація робіт учнями з поясненням, які мистецькі дисципліни та знання вони застосували.

4.3. Спільний концерт/перформанс з музичними номерами та відеорядом процесу створення робіт.

Очікувані результати:

1. Учні розуміють цілісність мистецтва: як взаємодіють образотворчі, музичні та декоративні елементи.

2. Поглиблення знань про українську культурну спадщину та розвиток національної ідентичності.

3. Розвиток креативності, комунікаційних навичок та співпраці.

4. Підсилення партнерства між школою та позашкільням.

Оцінювання та рефлексія:

1. Міні-анкети для учнів та педагогів про відчуття інтегрованості знань.

2. Аналіз виставлених робіт на предмет використання традиційних мотивів у сучасному стилі.

3. Колективне обговорення: «Що я зрозумів/ла про єдність мистецьких дисциплін?»

Також, з метою вирішення задачі – *інтеграції змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі*, було проведено ознайомлення педагогічних працівників закладів позашкільної освіти з Державним стандартом базової середньої освіти, а саме компетентнісним потенціалом та вимогами до обов'язкового навчання у мистецькій галузі. Наголошувалося на тому, що у Державному стандарті немає поділу на предмети, натомість є освітні галузі – це означає, що розробники освітніх та навчальних програм зможуть як втілювати певну навчальну галузь через окремий предмет, так і комбінувати їх для інтеграції.

3.3. Інтегрований курс «Мистецтво» як основа інтеграції змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва та мистецької освіти

Для інтеграції змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі закладів загальної середньої освіти необхідно першою чергою бути ознайомленим з інтегрованим курсом «Мистецтво». Тому одним із наступних запитань було таке: «Чи відомо Вам про інтегрований курс «Мистецтво» в закладах загальної середньої освіти?». Більшість (85,9%) дали

стверджувальну відповідь про інтегрований курс «Мистецтво». Водночас, про практичне користування цим підручником заявили лише 45, 8% респондентів. 41, 1% опитаних не користується цим підручником і не ознайомлені із його змістом.

Оцінюючи зміст підручника «Мистецтво», 30,5% респондентів зазначили про те, що використовують у роботі практичну частину. 39,7% користуються теоретичною частиною (рис. 3.4).

Що саме берете для своєї діяльності з цього підручника?

2 036 відповідей

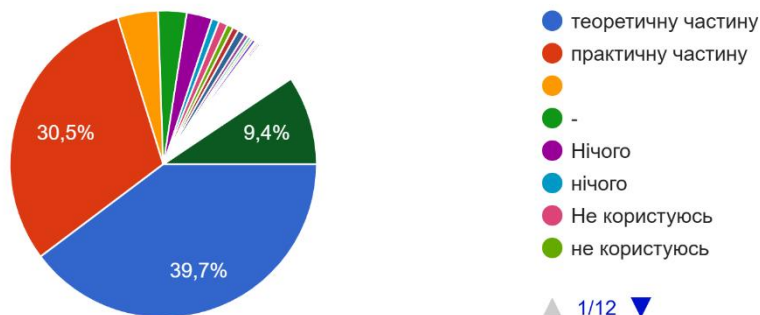

Рис. 3.4. Відсотковий розподіл відповідей респондентів щодо використання змісту підручника «Мистецтво» у власній практичній діяльності

Також проведений аналіз модельних навчальних програм «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти дає можливість зробити висновки про те, що курс затеоретизований та містить замало практичних завдань (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Назва/автори програми	Очікувані результати навчання у здобувача освіти	Пропонований зміст інтегрованого курсу
Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (автори: Масол Л., Просіна О.) [4]	Розрізняє види і наводить приклади українського фольклору (музичного, танцювального); українського декоративно прикладного мистецтва. Орієнтується у календарно-обрядових дійствах, особливостях народного мистецтва рідного краю.	Види декоративно-ужиткового мистецтва (розпис, вишивка, витинання, гончарство, різьблення тощо). Особливості українського народного мистецтва.
Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи»	Розрізняє види і наводить приклади українського фольклору (музичного, танцювального, ігрового тощо); різновиди українського	Народні художні традиції в українському декоративно-прикладному мистецтві. Види декоративно-прикладного

класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: О.Івасюк, О. Комаровська, Г.Кізілова, Н.Лемешева, О.Лобова, Л.Назар, І.Чужинова, О.Шулько) [5]	декоративно прикладного мистецтва; виявляє обізнаність у календарно обрядових діях як прообразі видів мистецтва	мистецтва. Декоративність як засіб вираження змісту та художньої образності. Декоративно-прикладна творчість як складова сучасного мистецтва. Етнічні мотиви у галузі дизайну, реклами, комп'ютерного, фото- і графічного мистецтва. Декоративно-прикладне мистецтво рідного краю. Види навчальної діяльності. Аналіз особливостей музичної культури рідного краю, етнічних традицій різних регіонів України; аналіз творчості та художніх традицій майстрів декоративно прикладного мистецтва України та світу; сприймання зразків різних видів декоративно-прикладного мистецтва; знайомство із зразками декоративної орнаменталізації; висловлення суджень про роль творчої спадщини народних умільців та професійних художників, обґрунтування ціннісного значення декоративно-прикладного мистецтва у житті людини; виконання стилізованих зображень декоративно-прикладного мистецтва як елементів етнічної стилістики в рекламі та дизайні та орнаментальних композицій для оздоблення предметів побуту; дискусії щодо використання народних традицій у сучасному мистецтві; презентація сучасних тенденцій в народній творчості; зустрічі з народними майстрами декоративно-прикладного мистецтва.
Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (автори: Комаровська О.,	Споглядання творів декоративно-ужиткового мистецтва, характерних для різних регіонів України, орнаментів у мистецтві різних культур та в українському мистецтві; віртуальні подорожі музеями етнографії та народного побуту; перегляд народно-сценічних танців у виконанні хореографічних колективів; вербальний опис	Українська народна іграшка як витвір декоративного мистецтва (лялька-мотанка, іграшки дерев'яні, керамічні, з тіста, з сиру, з лози, з соломи тощо). Народна лялька – прообраз театральної ляльки.

<i>Лемешева Н.) [6]</i>	народних мелодій, які композитори використали у своїх творах; особливостей творів декоративно-ужиткового мистецтва), способів декоративної орнаменталізації; виражальні засоби передачі руху в танцювальній музиці та орнаментах; дослідження спільного і відмінного між персонажами та символами святкових дійств різних народів та українськими традиціями; дослідження можливостей декоративно ужиткового мистецтва в оздобленні середовища життя людини; аналіз ритмічного руху в орнаментальних композиціях; робота з опрацювання та оцінювання досягнень своїх і однолітків у співі, театралізаціях, декоративно-ужитковій діяльності тощо.	
<i>Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (автор Кондратова Л.) [7]</i>	Наводить приклади творів різновидів образотворчого мистецтва (графіка, живопис, скульптура, фотографія, дизайн, декоративно-ужиткове мистецтво тощо). Розпізнає характерні риси різних видів українських народних художніх промислів та художніх ремесел; розрізняє види і засоби виразності, наводить приклади українських народних художніх промислів та художніх ремесел, характеризує особливості технік виконання творів та різновидів творів образотворчого мистецтва (графіка, живопис, скульптура, фотографія, дизайн, декоративно-ужиткове мистецтво тощо). виконує зображення, розробляє ескізи розпису, орнаменту; застосовує різні прийоми, художні техніки з урахуванням національних традицій, сучасних тенденцій; виявляє ініціативність у втіленні творчого задуму; використовує елементи українського народного мистецтва в художній творчості	Види українських народних художніх промислів та художніх ремесел: гончарство, кераміка, декоративний розпис, ткацтво, писанкарство, художня обробка каменю, дерева, шкіри, вишивка, бісероплетіння тощо. Засоби виразності в різновидах народних художніх промислів та художніх ремесел. Різновиди образотворчого мистецтва (графіка, живопис, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво тощо). Декоративно-ужиткове мистецтво та його види. Засоби художньої виразності, матеріали, техніки, види орнаментів.

У таблиці 3.1 приведена та інформація, що стосується саме декоративно-ужиткового мистецтва. Вона позбавлена практичної складової. Лише у *Модельній навчальній програмі «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (автор Л.Кондратова)* видом навчальної діяльності зазначено: набуття практичних навичок щодо застосування різних технік, прийомів та матеріалів для реалізації творчого задуму в декоративних композиціях, створення розписів, орнаментів.

Відповідно аналізу літератури, результатів опитування педагогів закладів загальної середньої та позашкільної освіти визначено *науково-методичні засади інтеграції змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі закладів загальної середньої освіти*: 1) філософсько-культурологічна основа (інтеграція ґрунтується на визнанні мистецтва як універсального засобу збереження і трансляції культурних цінностей; декоративно-ужиткове мистецтво несе в собі етнокультурну спадщину, що є важливим чинником формування національної ідентичності учнів); 2) психолого-педагогічна основа (врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку дитини; інтеграція забезпечує умов для самовираження, творчої самореалізації та формування емоційно-естетичного досвіду); 3) компетентнісний підхід (орієнтація на формування ключових і предметних компетентностей, зокрема мистецьких, культурної грамотності, креативності, естетичного сприймання, самореалізації та критичного мислення).

Організаційно-педагогічні засади:

1) Партнерська взаємодія ЗПО та ЗЗСО (узгодження навчальних планів, проведення спільних заходів (виставок, конкурсів, фестивалів), педагогічна співпраця вчителів та керівників гуртків).

2) Використання ресурсів позашкільної освіти для шкільного навчання (проведення уроків на базі центру дитячої творчості, залучення майстрів народної творчості до освітнього процесу).

Дидактичні засади:

1) Змістова інтеграція (забезпечується через добір тематичних блоків, що мають спільну смислову та художню основу: народне мистецтво, українська символіка, орнамент, ремесла, образ і матеріал тощо).

2) Формування наскрізних змістових ліній (впровадження наскрізних тем: «Культура і традиції», «Мистецтво рідного краю», «Людина і світ», які об'єднують шкільну та позашкільну мистецьку освіту); Методи інтегрованого навчання (проектна діяльність, майстер-класи, Інтегровані уроки та заняття (наприклад, поєднання уроку образотворчого мистецтва і заняття з гончарства);

3) Диференціація та індивідуалізація навчання (урахування рівня зацікавлення, досвіду та здібностей учнів шляхом створення варіативних навчальних маршрутів).

Відповідно розроблено науково-методичне забезпечення інтеграції змісту гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти і предметів мистецької галузі закладів загальної середньої освіти. Зокрема, експериментальна навчальна програма для гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти, спрямована на вивчення різних видів розпису України (Петриківський, Таврійський,

Самчиківський, Косівський, Яворівський, Васильківський, Опішнянський); вишивка, витинання, гончарство, лозоплетіння тощо) інтегрована зі змістом предметів мистецької галузі закладів загальної середньої освіти.

Література до третього розділу

1. Бех І. Д. Інтеграція як освітня перспектива. *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 5–6.
2. Інтегративний підхід: актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад. : Н.Б. Ларіонова, Н.М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
3. Масол Л. М. Інтеграція? Інтеграція... Інтеграція! (Поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти). *Мистецтво та освіта*. 2020. № 1 (95). С. 20-27.
4. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (автори: Масол Л., Просіна О.). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)
5. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: О.Івасюк, О. Комаровська, Г.Кізілова, Н.Лемешева, О.Лобова, Л.Назар, І.Чужина, О.Шулько). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України(Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)
6. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (автори: Комаровська О., Лемешева Н.). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)
7. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (автор Кондратова Л.). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)
8. Філь Г., Жигайло М. Інтегроване вивчення предметів гуманітарного циклу за галузями знань як важлива передумова розвитку сучасної науки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 310–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_46

РОЗДІЛ 4

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ГУРТКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І ПРЕДМЕТІВ МОВНО- ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ (ІНШОМОВНА ОСВІТА)

4.1. Роль гуртків позашкільної освіти у подоланні освітніх втрат з метою формування іншомовної компетентності учнів

У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні питання збереження національної ідентичності, культурної пам'яті та духовної єдності народу набуло надзвичайної актуальності. У той самий час глобалізаційні процеси, євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення, задекларовані на державному рівні, вимагають від молоді високого рівня володіння іноземними мовами – особливо англійською, як мовою міжнародного спілкування. Саме знання англійської мови сприятиме просуванню національних інтересів України на світовій арені, ефективно взаємодіятиме з іноземними партнерами та інтегруватиме українську освіту та культуру в європейський освітній та культурний простори.

У червні 2024 р. прийнято Закон України «Про застосування англійської мови в Україні» (№3760-ІХ від 04.06.2024) [7], який закріплює статус англійської як мови міжнародного спілкування в публічних сферах життя. Цим законом передбачено унормування застосування англійської мови, зокрема у роботі державної служби, підрозділів екстреної допомоги населенню, під час перетину державного кордону, у сферах освіти, культури, транспорту, охорони здоров'я тощо.

Крім того, цей закон є частиною ширшої стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, де англійська мова виступає *ключовим інструментом міжнародного спілкування*. З огляду на процес вступу України до ЄС та зростаючу роль англійської мови в міжнародному спілкуванні, формування іншомовної комунікативної компетентності учнів стає важливим освітнім пріоритетом.

Саме тому виникає потреба переосмислення освітніх підходів до викладання англійської мови, спрямованих на формування не лише лінгвістичних, а й соціокультурних і комунікативних компетентностей. У процесі навчання важливо не обмежуватися оволодінням мовними структурами, а забезпечити розвиток у здобувачів освіти здатності ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі, демонструючи відкритість до інших культур і водночас збереження власної національної самобутності.

Одним із перспективних напрямів реалізації цього завдання є *інтеграція змісту гурткової роботи закладів позашкільної освіти з предметами мовно-літературної освітньої галузі (іншомовна освіта) закладів загальної середньої освіти*.

Така інтеграція сприяє узгодженню змісту, форм і методів навчання, створює умови для безперервності освітнього процесу та забезпечує більш глибоке засвоєння

іншомовних знань і вмінь.

Поєднання змісту шкільної та позашкільної освіти дозволяє створити цілісне освітнє середовище, у якому учні мають можливість активно застосовувати свої знання з англійської мови на практиці – у реальних або змодельованих комунікативних ситуаціях, під час виконання творчих проєктів, ігор, дебатів, театралізованих виступів, участі у конкурсах чи волонтерських ініціативах.

Позашкільна діяльність, зокрема участь у гуртках англійської мови, виступає ефективним інструментом розширення мовленнєвого досвіду учнів, поглиблення їх пізнавального інтересу та стимулювання внутрішньої мотивації до вивчення іноземної мови. Вона сприяє розвитку ключових компетентностей, насамперед комунікативної, а також соціальної, культурної й громадянської, формуючи в учнів уміння співпрацювати, висловлювати власну думку, аргументувати позицію та толерантно ставитися до інших культур.

Основні ідеї викладання іноземних мов як важливого інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності учнів знайшли своє відображення у низці міжнародних і національних документів. Зокрема, у «Спільноєвропейських рекомендаціях з мов: навчання, викладання, оцінювання» Ради Європи [15], які визначають принципи комунікативного та компетентнісного підходів до мовної освіти; у звіті ЮНЕСКО «Розробка інструменту моніторингу для вимірювання позакласної та неформальної діяльності, яка сприяє глобальній громадянській освіті та освіті для сталого розвитку» [12], де підкреслюється важливість позакласної діяльності у формуванні громадянських і міжкультурних цінностей. Ці положення знаходять своє продовження в державних нормативно-правових актах України, зокрема в Законах України «Про застосування англійської мови в Україні» [7] та «Про позашкільну освіту» [8], які визначають англійську мову як засіб інтеграції в європейський освітній простір і визнають позашкільну освіту важливою складовою розвитку особистості.

Аналіз положень Державних стандартів початкової та базової середньої освіти у контексті дослідження проблеми інтеграції змісту гуртків англійської мови закладів позашкільної освіти та предметів мовно-літературної освітньої галузі (іншомовна освіта) у закладах загальної середньої освіти засвідчує їхню методологічну та концептуальну спорідненість. Це проявляється у спільному розумінні сутності іншомовної освіти як процесу формування особистості, здатної до ефективного міжкультурного спілкування, саморозвитку й творчої діяльності.

У Державному стандарті початкової освіти (зі змінами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688) визначено, що *метою іншомовної освіти у 1–4 класах є формування іншомовної комунікативної компетентності для безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування*, що водночас забезпечує розвиток інших ключових компетентностей і сприяє задоволенню пізнавальних і життєвих потреб учнів [5]. Особливу увагу в документі приділено діяльнісному, комунікативному та компетентнісному підходам, які передбачають використання інтерактивних методів, ігрових форм навчання, творчих завдань і проєктної діяльності, а саме тих підходів, які є характерними й для позашкільної освіти.

У свою чергу, у Державному стандарті базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898) наголошується, що *метою мовно-літературної освітньої галузі (іншомовна освіта) у 5-9 класах є розвиток компетентних мовців, здатних спілкуватися іноземними мовами* для духовного, культурного та національного самовираження, міжкультурного діалогу, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, а також формування ціннісних орієнтацій і ставлень [4].

Таким чином, обидва стандарти зорієнтовані на формування цілісної іншомовної особистості, що володіє не лише мовними знаннями, а й соціокультурною компетентністю, відкритістю до діалогу культур, здатністю застосовувати набуті мовні вміння в реальних життєвих ситуаціях. Ця спільність концептуальних засад створює потенціал для інтеграції змісту шкільної та позашкільної іншомовної освіти, зокрема через реалізацію спільних проєктів, практико орієнтованих форм роботи та формування наскрізних умінь (м'яких навичок) у процесі навчання англійської мови.

Потенціал позашкілля у подоланні освітніх втрат

Актуальність дослідження безпосередньо корелює із завданнями, визначеними в Рекомендаціях слухань Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему «*Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання*» (11 травня 2023 року) [9], до реалізації яких долучено НАПН України через виконання відповідного Плану заходів, затвердженому наказом НАПН України від 6 липня 2023 р. № 31 о.д.

Згідно з положенням п.8.6 цього Плану заходів, передбачається *максимальне залучення закладів позашкільної освіти до процесу компенсації освітніх втрат шляхом реалізації інтегрованих освітніх програм, організації додаткових занять, гурткової роботи, а також використання варіативної частини навчальних планів для створення умов індивідуалізованого навчання*. Такий підхід спрямований на підвищення ефективності освітнього процесу, подолання навчальних прогалин, формування стійкої мотивації до навчання та забезпечення рівного доступу учнів до якісної освіти.

Отже, положення Плану НАПН України актуалізують необхідність активного залучення потенціалу позашкільних освітніх інституцій до вирішення стратегічних завдань системи загальної середньої освіти. Це підтверджує, що інтеграція змісту шкільної та позашкільної іншомовної освіти може розглядатися як один із ефективних механізмів подолання освітніх втрат, формування іншомовної комунікативної компетентності учнів.

Проблема *освітніх втрат* постає однією з найбільш нагальних у національній системі освіти в умовах війни. Вимушена міграція, евакуація учнів і вчителів, тривалі перерви у навчанні через повітряні тривоги та руйнування шкільної інфраструктури, а також перехід значної частини навчального процесу на дистанційний або змішаний формат призвели до зростання нерівності в доступі до якісної освіти. Ці обставини негативно вплинули на формування ключових компетентностей учнів, зокрема в сфері іншомовної освіти, де втрати проявляються у таких аспектах:

- *Фрагментарність знань і навичок*, що виникає через нерівномірність навчального процесу, пропуски занять або відсутність умов для систематичного навчання. Це призводить до розривів у засвоєнні базових граматичних структур, лексичних одиниць та комунікативних стратегій, необхідних для ефективного володіння іноземною мовою.

- *Зниження навчальної мотивації*, яке пов'язане з відсутністю безпечного та підтримуючого комунікативного середовища.

- *Зниження рівня іншомовної комунікативної компетентності*, що виникає через обмежену кількість годин практичного спілкування англійською мовою та недостатність можливостей для автентичної мовленнєвої практики. Відсутність регулярного використання мови у реальних чи змодельованих ситуаціях призводить до втрати раніше здобутих навичок та зниження впевненості учнів у спілкуванні;

- *Нерівномірність можливостей для міжкультурної комунікації*, зумовлена відсутністю занурення в автентичне мовленнєве середовище, яке є необхідною умовою для ефективного засвоєння іноземної мови. Це обмежує здатність учнів до порівняння культурних особливостей, формування толерантного ставлення та розвитку міжкультурної компетентності.

Таким чином, освітні втрати у сфері іншомовної освіти не лише поглиблюють нерівномірність розвитку знань і навичок, а й впливають на мотиваційний та соціокультурний аспекти навчання, що підкреслює нагальну потребу у системних та інтегрованих підходах для їх подолання.

У цьому контексті особливе значення мають гуртки англійської мови у закладах позашкільної освіти, які сприяють формуванню цілісної іншомовної компетентності, оскільки дозволяють учням застосовувати на практиці знання та навички, отримані у закладах загальної середньої освіти, і водночас відкривають додаткові можливості для розвитку особистісних якостей та ключових компетентностей.

Гуртки англійської мови, орієнтовані на проектну, творчу, ігрову та дослідницьку діяльність, забезпечують розвивальне освітнє середовище, яке стимулює активну участь учнів, розвиток соціокультурної компетентності, критичного мислення, креативності та громадянської активності. Особливо важливим є те, що така діяльність створює механізми психологічної підтримки, відновлення соціальних зв'язків та міжособистісної взаємодії, що має ключове значення в умовах війни.

Крім того, участь у гуртках дозволяє учням відпрацьовувати комунікативні стратегії в безпечному, підтримуючому середовищі, розвивати навички ефективної комунікації, працювати в команді та взаємодіяти з представниками інших культур. Це сприяє не лише підвищенню рівня володіння іноземною мовою, а й формуванню здатності адаптуватися до глобалізованого освітнього простору, успішно вирішувати проблеми, що виникають у міжкультурному спілкуванні, та брати активну участь у житті сучасного суспільства [14].

Гуртки англійської мови можуть ефективно *компенсувати втрату можливостей* для отримання знань і розвитку ключових компетентностей учнів шляхом комплексного використання різних форм навчальної діяльності:

- створення додаткового освітнього простору, де учні отримують більше часу для практичного використання мови, дозволяє систематизувати і закріпити знання, набуті у

школі, а також сприяє розвитку усного мовлення, сприймання на слух і навичок письмового висловлення;

- використання варіативної складової навчальних планів, що дає можливість враховувати індивідуальні освітні потреби та прогалини у знаннях і формувати індивідуальні освітні траєкторії відповідно до рівня підготовки та інтересів кожного здобувача освіти;

- організації проектної, ігрової та комунікативної діяльності, яка мотивує учнів, стимулює активне застосування мови у різних комунікативних контекстах та водночас сприяє подоланню психологічних бар'єрів, що виникли через стресові ситуації, пов'язані з війною;

- формування соціальної згуртованості та відновлення навичок командної роботи, що є особливо важливим для учнів, які пережили втрату соціальних контактів та потребують психологічної підтримки. Участь у колективних формах діяльності допомагає відновити соціальні зв'язки, навчитися співпрацювати, вирішувати конфлікти та ефективно взаємодіяти в групі.

Шляхи інтеграції вивчення іноземної мови в закладах позашкільної та загальної середньої освіти

У сучасних умовах простежується *відсутність єдиних методичних підходів до узгодження змісту* гуртків англійської мови закладів позашкільної освіти та предметів мовно-літературної освітньої галузі (іншомовна освіта) закладів загальної середньої освіти. Це проявляється у фрагментарності навчальних програм, різному рівні професійної підготовки педагогів та невідповідності цілей і методів навчання на різних рівнях освітнього процесу.

Подолання цих суперечностей можливе шляхом створення науково-методичного забезпечення інтеграції, яке дозволить узгодити програмні цілі, форми та методи навчання англійської мови на уроках у школі та в гурткових заняттях позашкільних закладів. Такий підхід передбачає системне планування навчального процесу, впровадження інтерактивних, проектних і дослідницьких методів, а також забезпечення методичної підтримки педагогів на всіх рівнях освіти.

На основі аналізу стану проблеми в педагогічній теорії та практиці встановлено, що *інтеграція* є багатогранним та багаторівневим явищем, що передбачає поєднання різних форм організації навчання для досягнення цілісного розвитку учня. У науковій літературі виокремлюють кілька основних форм інтеграції:

Повне злиття навчального матеріалу в одному предметі (інтеграція за змістом, тематичний підхід) передбачає організацію навчального процесу навколо однієї теми або проблеми, що дозволяє об'єднати знання з різних предметів та створити цілісну систему понять. Такий підхід сприяє формуванню міжпредметних зв'язків та розвитку здатності учнів до комплексного аналізу явищ.

Інтеграція на рівні способів дій, або діяльнісний підхід, базується на принципі проблемності та максимальній активності учнів у навчальному процесі. Вона передбачає опору на попередній досвід дитини, її емоції, допитливість, кмітливість та ініціативу, що

стимулює творчий пошук, самостійність та активне розв'язання проблемних завдань. При цьому роль учителя зводиться до наставництва та створення умов для ефективної самостійної діяльності.

Застосування інтеграційних підходів у навчанні надає можливість формувати в учнів важливі м'які навички, з-поміж яких:

- критичне та продуктивне мислення, здатність до розв'язання проблем, що включає прогнозування, висування гіпотез, порівняння та зіставлення, узагальнення, оцінку ідей, вибір альтернативи та ухвалення рішень;
- соціальні навички, що передбачають уважне слухання, повагу до думок інших, здатність аргументовано висловлювати власну позицію та ефективну співпрацю у групових та колективних формах роботи;
- організаційні навички, які включають логічне побудування думки, планування, вибір адекватної форми вираження та ефективне розподілення часу (тайм-менеджмент);
- дослідницькі навички, що спрямовані на використання раніше засвоєної інформації та умінь у нових ситуаціях, пошук альтернативних шляхів розв'язання завдань, а також здатність до самостійного формування висновків.

Академік І. Бех наголошує, що інтеграція є не лише важливою умовою розвитку сучасної науки, але й необхідною складовою освітнього процесу, оскільки дозволяє формувати у учнів цілісну картину світу, сприяє системності мислення та глибокому розумінню навчального матеріалу [1].

У контексті дослідження, що стосується інтеграції змісту гуртків закладів позашкільної освіти та предметів закладів загальної середньої освіти (на прикладі гуртків англійської мови), важливими засадничими напрямками інтеграції за способом дії (за акад. І. Бехом) є:

1) *Розширення способів дій* передбачає впровадження нових методів і прийомів навчальної діяльності, які дозволяють учням опановувати широкий спектр мовленнєвих і когнітивних навичок. Наприклад, поєднання шкільних уроків англійської мови з інтерактивними ігровими, проектними та комунікативними вправами у гуртках забезпечує більш комплексне засвоєння лексики, граматики та стратегій міжособистісного спілкування.

2) *Поглиблення знань через приєднання більш точних умінь і навичок* спрямоване на удосконалення вже сформованих компетентностей. У практичній площині це реалізується шляхом повторення та систематизації матеріалу, опрацювання більш складних комунікативних завдань і вправ у гуртках, що базуються на знаннях, здобутих на уроках англійської мови.

3) *Інтеграція як доповнення наявних знань* забезпечує поєднання нової інформації та діяльності з попередніми знаннями та досвідом учнів. Наприклад, теми, опрацьовані на уроках, у позашкільних гуртках можуть розширюватися через проектні роботи, рольові ігри та міжкультурні проекти, що сприяє більш глибокому розумінню матеріалу та формуванню цілісної комунікативної компетентності.

4) *Змістова наступність* гарантує логічну послідовність навчальних дій та узгодженість форм і методів між різними освітніми середовищами. Це проявляється у

системному поєднанні змісту шкільного курсу та позашкільних занять, де послідовно закріплюються раніше отримані знання та навички, поступово ускладнюються завдання і формується здатності до самостійного та використання англійської мови у практичних комунікативних ситуаціях.

Таким чином, реалізація цих чотирьох напрямів інтеграції забезпечує цілісний розвиток англійської комунікативної компетентності учнів, поєднує формальну та неформальну освіту та створює умови для формування м'яких навичок, які є надзвичайно важливими для успіху в майбутньому.

Враховуючи викладене, можна сформулювати, що основні напрями вирішення актуальних завдань з подолання освітніх втрат засобами гурткової роботи у закладах позашкільної освіти представлені в Таблиці 4.1.

Таблиця 4.1.

Напрями вирішення актуальних завдань з подолання освітніх втрат засобами гурткової роботи у закладах позашкільної освіти

Завдання з подолання освітніх втрат	Напрями роботи у позашкільній освіті
Надолуження пропущеного матеріалу через створення індивідуальної освітньої траєкторії	Гуртки позашкільної освіти надають учням можливість надолужувати пропущений матеріал, оскільки педагог, враховуючи індивідуальні особливості кожного вихованця та рівень його знань, організовує практико-орієнтовані заняття, які дозволяють не лише повторити та закріпити граматичні й лексичні структури, а й сформувати навички усного та письмового мовлення у ситуаціях, максимально наближених до реального комунікативного контексту.
Психологічна підтримка через ігрові, проектні та творчі форми роботи	Залучення учнів до ігрових, проектних та творчих форм діяльності у гуртках сприяє підвищенню навчальної мотивації, оскільки можливість експериментувати з мовою в безпечному та підтримуючому середовищі дозволяє зменшити психологічний бар'єр перед мовленнєвою діяльністю, розвинути зацікавленість і внутрішню потребу у застосуванні англійської мови, що, у свою чергу, підсилює ефективність засвоєння знань, отриманих у шкільному курсі.
Практичне застосування мови на заняттях, спілкування в групах, рольові ігри, проекти.	Регулярне використання англійської мови у групових формах роботи, участь у рольових іграх та тематичних проектах дозволяє учням застосовувати набуті знання у конкретних комунікативних ситуаціях, що сприяє розвитку усного мовлення, аудіювання та взаєморозуміння, оскільки саме через інтерактивну діяльність формується здатність адаптувати мовні засоби до різних соціокультурних контекстів та ситуацій міжособистісної взаємодії.
Організація інтерактивних та онлайн-проектів з носіями мови, міжкультурні проекти	Організація інтерактивних і онлайн-проектів із залученням носіїв мови та реалізація міжкультурних проектів дозволяє створити автентичне мовне середовище, яке сприяє не лише практичному застосуванню англійської мови, а й розвитку соціокультурної компетентності, оскільки учні отримують можливість безпосередньо взаємодіяти з культурними особливостями іншого народу, що стимулює формування цілісної мовної та комунікативної підготовки.

Отже, гуртки англійської мови у позашкільній освіті реалізують ключові напрями роботи з подолання освітніх втрат: надолуження пропущеного матеріалу через індивідуалізовану траєкторію, психологічну підтримку учнів через ігрові, проєктні та творчі форми діяльності, практичне застосування мови у групових заняттях і рольових іграх, а також створення автентичного мовного середовища через інтерактивні та міжкультурні проєкти. Ці напрями забезпечують комплексний розвиток іншомовної компетентності, мотивації, соціокультурних навичок та критичного мислення учнів.

Розглядаючи важливість і доцільність вивчення іноземних мов у закладах позашкільної освіти, нами було проаналізовано низку зарубіжних досліджень, що дозволило окреслити основні тенденції та напрями роботи. Зокрема, досвід онлайн-навчання під час пандемії та в умовах воєнного стану суттєво впливає на учнів та процес навчання в цілому, ускладнюючи засвоєння матеріалу, який надається вчителем у класі.

Результати дослідження [17; 22; 18] показали, що учням необхідно вивчати англійську мову не лише на уроках у закладах середньої освіти, а й поза класом у закладах неформальної освіти. Такий підхід дозволяє подолати прогалини у знаннях, отриманих безпосередньо на уроках, а також розвивати практичні комунікативні навички, що є ключовими для формування іншомовної компетентності.

Наше дослідження спирається на висновки С. Марліасарі та Р. Октавіані, які підтвердили наявність позитивної кореляції між залученням учнів до гурткової роботи та їхніми освітніми досягненнями під час вивчення англійської мови. Оскільки неформальна освіта є гнучкою та практично орієнтованою, вона дозволяє учням покращувати мовні навички та глибше розуміти навчальний матеріал. Крім того, викладачі закладів позашкільної освіти мають більшу свободу у виборі методів навчання, що дозволяє адаптувати процес до індивідуальних потреб учнів. Таким чином, навчання у позашкільних гуртках стає більш активним, захопливим та доступним для розуміння, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу та мотивацію учнів. За даними дослідників, мотивація є вирішальним фактором успішності у вивченні англійської мови, тому доцільним є заохочення учнів до додаткових активностей: читання англійськомовних книжок, перегляду фільмів та мультфільмів англійською мовою, слухання пісень. Такі дії сприяють значному збагаченню словникового запасу та розвитку комунікативних умінь [20].

Згідно з опитуванням Київського міжнародного інституту соціології, проведеним у рамках проєкту «Трансформація комунікацій!» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) на замовлення Міністерства цифрової трансформації України [11], *мотиви вивчення іноземної мови українцями* поділяються на дві основні групи. Перша група пов'язана з підвищенням якості життя і охоплює дозвілля, перегляд відео та фільмів, прослуховування музики, подорожі та захопливі завдання. Друга має більш прагматичну спрямованість і включає фінансові стимули, кар'єрні перспективи, виконання робочих обов'язків та інші практичні цілі.

Опитування показало, що обидва типи мотивації мають приблизно рівну важливість: 68% респондентів орієнтуються на мотивацію, пов'язану з якістю життя, а 70% – на прагматичні стимули. Водночас для тих, кому необхідно вивчити іноземну мову незалежно від особистого бажання, прагматичні стимули мають дещо більшу значущість.

За даними дослідження, 51% дітей вивчають англійську мову у закладах середньої освіти, 27% – поза навчальним закладом, а 22% дітей не залучені до вивчення іноземної мови. При цьому 93% опитаних українців вважають важливим, щоб їхні діти вивчали та покращували рівень англійської мови. Соціологи відзначають, що цей показник майже не залежить від статі, рівня знання мови, часу, витраченого на навчання, або бажання батьків вивчати англійську особисто. З-поміж цих 93% батьків 37% впевнені, що володіння англійською повністю змінить життя їхньої дитини, а 55% вважають, що покращення знань англійської позитивно вплине на майбутнє дитини.

Таким чином, результати опитування свідчать про високу мотивацію батьків і дітей до вивчення англійської мови як засобу розвитку та реалізації життєвих цілей. У цьому контексті позакласна та позашкільна освіта набуває вирішального значення, оскільки гуртки англійської мови та інші форми позашкільної діяльності створюють умови для практичного застосування знань, розвитку комунікативних навичок, підвищення мотивації та формування соціокультурних компетентностей учнів.

Крім того, позашкільна освіта сприяє розвитку ціннісних орієнтацій і світогляду учнів: вона формує повагу до культурного різноманіття, принципів ненасильства та гендерної рівності, стимулює активну громадянську позицію, міжкультурну співпрацю та усвідомлення глобальних проблем. Такі активності також пропагують цінності сталого способу життя та екологічної свідомості, підтримують особистісне зростання, розвиток самооцінки, а також заохочують рефлексивне та критичне мислення, що є необхідним для ефективного використання здобутих знань та навичок у повсякденному житті [12; 19; 21].

Більше того, нещодавні дослідження підкреслюють взаємодоповнюючу роль формального та неформального навчання у процесі оволодіння комунікативною компетентністю, акцентуючи на значенні інтерактивної позакласної діяльності в закладах позашкільної освіти [18]. Саме поєднання шкільних уроків англійської мови та гурткової роботи дозволяє учням закріплювати отримані знання, практикувати мовлення в реальних і змодельованих ситуаціях, а також розвивати соціокультурні та міжкультурні компетентності, що є ключовими для ефективної комунікації в глобалізованому світі.

Важливими для нашого дослідження є висновки Вей Ченга, який аналізує роль англомовного клубу та підкреслює, що його ефективність забезпечується орієнтацією на інтереси учнів і практичне застосування англійської мови. Вчений виділяє три ключові аспекти ролі англомовних клубів для учнів [24, с. 31–32].

1) Покращення володіння англійською мовою учнями. Англомовний клуб допомагає учням покращити свої знання англійської мови, створюючи сприятливе середовище, де учасники обмінюються знаннями, навчаються один в одного та отримують доступ до більшої кількості навчальних ресурсів. Завдяки сучасним технологіям та частому спілкуванню вони покращують свої навички володіння англійською мовою, створюють позитивне середовище для вивчення мови та покращують свою здатність перемикатися між рідною та англійською мовами, що зрештою покращує вільне володіння мовою та загальний рівень володіння мовою.

2) Підвищення базових навичок володіння англійською мовою учнями. Англійська грамотність передбачає ефективне використання мови для особистісного зростання та

соціального розвитку. Окрім покращення комунікативних навичок, знання англійської мови є важливим для самовдосконалення та участі в різних соціальних середовищах. Структурований у рамках шкільної системи, англомовний клуб діє радше як соціальна група, пропонуючи своїм членам практичну платформу, що відображає суспільство. Це дозволяє учням постійно покращувати свою грамотність та вільне володіння англійською мовою.

3) *Інтеграція навчальних ресурсів.* Англомовний клуб – це визнана школою учнівська організація, яку школа рішуче підтримує. Школа надає такі ресурси, як приміщення, вчителі та навчальні посібники, і призначає вчителів на основі частоти занять, взаємодії між вчителями та учнями, а також досвіду вчителів у впровадженні освітніх реформ.

Подібну наукову позицію висловили Й. Анггі та Н. Рохмані, які досліджували роль англомовних клубів у подоланні типових труднощів вивчення мови учнями, таких як брак мотивації, тривожність та складнощі з освоєнням словникового запасу. Результати їхнього дослідження підтверджують, що англомовний клуб стимулює мотивацію та залученість учнів до вивчення іноземних мов, покращує володіння мовою, підвищує впевненість у собі та формує автономію в навчанні. Крім того, атмосфера співпраці в клубі сприяє активному та самостійному навчанню, розвитку критичного мислення та комунікативних навичок як у учнів, так і у вчителів [13].

Найпопулярнішими сучасними методами вивчення мов, згідно з дослідженням О. Канюк, є такі:

- *Комунікативний метод*, орієнтований на формування комунікативної компетентності та здатності ефективно використовувати мову в реальних життєвих ситуаціях.
- *Технологія спільного навчання*, яка передбачає роботу в парах або групах, сприяє встановленню контактів, колективному прийняттю рішень та активній взаємодії під час занять.
- *Використання сучасних автентичних навчальних матеріалів*, що покращує навички професійного читання іноземною мовою та обробки інформації.
- *Принцип ситуативного кейс-стаді або рольової гри*, який розвиває здатність учнів вести дискусії, аргументувати відповіді та приймати рішення у конкретних ситуаціях.
- *Метод проєктів або тематичних досліджень*, що підвищує загальну мотивацію здобувачів освіти, дозволяючи вивчати теми за інтересами та набувати навичок пошуку, аналізу й синтезу інформації [9, с. 120-121].

Отримані результати свідчать, що інтерактивна діяльність англомовних клубів сприяє формуванню комунікативної компетентності здобувачів освіти, завдяки добре організованому навчальному процесу, цікавому змісту та відповідним формам і методам роботи. Зміст позакласної діяльності базується на інтересах учнів, що заохочує активну участь, сприяє творчому самовираженню та допомагає вдосконалювати мовленнєві навички. Крім того, форми та методи позакласної роботи мають враховувати потреби учнів у вивченні англійської мови та стимулювати їхній ентузіазм і мотивацію до навчання.

Згідно з результатами досліджень І. Ставицької, Н. Куценок, Н. Ямшинської та

Є. Крюкової [23], створення сприятливого освітнього середовища для інтеграції змісту шкільної та позашкільної освіти з метою формування іншомовної компетентності учнів є складним і багатогранним педагогічним завданням. Використання потенціалу позакласної позашкільної діяльності виступає ефективним засобом залучення учнів до навчання, попередження деструктивної поведінки та розвитку їхніх м'яких навичок.

Більшість сучасних дослідників (Десті Арм'янті, Ардаяті та Хамдан) підкреслюють життєво важливу роль ігрових методів у діяльності англомовного клубу для формування комунікативної компетентності учнів. Зокрема, ігрові методи сприяють удосконаленню вимови, розширенню словникового запасу, підвищенню рівня впевненості та мотивації до вивчення англійської мови, а також активізації інтересу учнів до мовленнєвої діяльності. Англомовний клуб створює сприятливе, комфортне та безпечне середовище для спілкування, що стимулює більш ефективне засвоєння мовного матеріалу та розвиток комунікативних навичок у реальних і змодельованих соціокультурних ситуаціях.

Водночас, результати досліджень засвідчують, що вивчення іноземної мови в гуртках пов'язане з певними труднощами, зумовленими лінгвістичними та нелінгвістичними факторами. До лінгвістичних факторів належать недостатній словниковий запас, труднощі з вимовою, обмежені граматичні знання та невільне володіння мовою. Нелінгвістичні фактори включають низький рівень впевненості учнів у власних силах, страх мовної помилки, недостатня підтримка з боку педагогів або однолітків, підвищена тривожність та знижена мотивація до навчання [16].

Отже, ефективна організація позашкільної діяльності потребує системного урахування як лінгвістичних, так і нелінгвістичних факторів з метою забезпечення повноцінного розвитку комунікативної іншомовної компетентності учнів та формування позитивної мотивації до вивчення іноземної мови.

Згідно з результатами дослідження К. Гнатика та К. Фодор, ефективність інноваційного підходу до вивчення іноземної мови значною мірою залежить від індивідуальних стилів та цілей навчання учнів [3]. Впровадження таких підходів передбачає врахування специфіки організації освітнього процесу та спрямоване на розвиток комунікативної компетентності учнів на основі низки принципів:

- *Інтерактивність* підвищує рівень взаємодії між викладачем і учнями, а також між самими учнями. Використання інтерактивних технологій, таких як інтерактивні дошки, електронні підручники та програми для відеозв'язку, робить навчання більш динамічним і ефективним.
- *Контекстне навчання* передбачає використання реальних життєвих ситуацій, що дозволяє учням набувати практичного досвіду спілкування з носіями мови.
- *Особистісно орієнтоване навчання* зосереджується на індивідуальних потребах та інтересах учнів, використовуючи персоналізовані методики і програми, що забезпечують навчання відповідно до рівня знань та особистих потреб кожного учня.
- *Індивідуалізація навчання* забезпечує можливість учням працювати з матеріалами у зручному для себе темпі та форматі, що сприяє кращому засвоєнню знань.

- *Комунікативна спрямованість*, де акцент робиться на розвитку всіх комунікативних навичок (говоріння, аудіювання, читання, письмо) та можливості використовувати мову у реальних життєвих ситуаціях.

- *Технологічне забезпечення* за допомогою застосування мультимедійних засобів, відео- та аудіоматеріалів, цифрових ресурсів, що стимулюють прогрес у вивченні мови.

- *Гейміфікація*, яка створює ефективну і цікаву форму навчання, підвищуючи мотивацію та залученість учнів.

Загалом, позашкільна освіта сприяє поглибленому вивченню мови та забезпечує збалансований розвиток комунікативних навичок учнів.

Критерії сформованості англомовної комунікативної компетентності учнів

Для забезпечення науково обґрунтованого підходу до розробки інтегрованого змісту та методичного забезпечення, необхідним є визначення чітких *критеріїв та відповідних показників* сформованості англомовної комунікативної компетентності учнів.

Розробляючи критерії та показники впливу гурткової роботи на формування іншомовної комунікативної компетентності учнів, ми спиралися на дослідження Г. Задільської, яке підкреслює роль позакласної діяльності у розвитку комунікативних навичок учнів та акцентує увагу на значенні інтерактивних підходів і практичних завдань [6].

Визначені критерії дозволяють здійснювати об'єктивне оцінювання ефективності інтеграційного процесу, виявляти його сильні сторони та зони для розвитку, а також забезпечувати цілеспрямовану педагогічну підтримку учнів як у загальній середній, так і у позашкільній освіті.

Нижче подано систему критеріїв та показників, що відображають ключові компоненти англомовної комунікативної компетентності, які формуються в процесі інтеграції змісту пзашкільної та загальної середньої іншомовної освіти (Табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Критерії та показники сформованості іншомовної комунікативної компетентності учнів

Критерії	Показники	Форми та методи	Практична реалізація
Когнітивний	Усвідомлення значущості англійської мови для навчання, спілкування та майбутньої професії	Тематичні заняття, інтерактивні лекції, проектна діяльність, рольові ігри та симуляції професійних ситуацій, дискусії та дебати, віртуальні та онлайн-зустрічі з носіями мови та фахівцями, інтерактивні завдання та мовні квести	Учні усвідомлюють роль англійської мови у навчанні, кар'єрі та міжнародному спілкуванні, готують презентації, постери та відео про професії та освітні програми, моделюють інтерв'ю, ділові зустрічі та переговори англійською, обговорюють значення мови для професійного розвитку та практично застосовують її під час квестів та інтерактивних завдань.
	Знання про	Рольові ігри та	Учні розуміють значення знань про

	культуру іншої країни для міжкультурної комунікації	моделювання міжкультурних ситуацій, тематичні заходи (музика, танці, кухня, історія), розмовні клуби, онлайн-знайомства з носіями мови, проектна діяльність (презентації, відео, постери, мультимедійні матеріали), конкурсні роботи, театральні постановки	культуру іншої країни для міжкультурної комунікації. Моделюють подорожі, міжкультурні зустрічі та ділові переговори, обговорюють традиції та соціальні норми інших країн, створюють презентації та відео про культурні та історичні особливості іншомовних країн, представляють матеріали англійською, беруть участь у театральних постановках та конкурсах, що формує міжкультурну компетентність, емпатію та практичне застосування мови.
	Розуміння важливості збереження національної ідентичності та культурної пам'яті	Тематичні гурткові заняття та лекції, проектна діяльність (презентації, буклети, відео, виставки), клуби історико-культурного спрямування (дискусії, рольові ігри, дебати), тематичні майстер-класи та інтерактивні заходи, онлайн-проекти та співпраця з іншими закладами, екскурсії та віртуальні подорожі	Учні ознайомлюються з історією, традиціями та культурними цінностями свого народу, створюють мультимедійні матеріали та виставки, беруть участь у дискусіях, рольових іграх та дебатах, виготовляють народні вироби, беруть участь у театралізованих постановках, співпрацюють з іншими школами та закладами позашкільної освіти, відвідують музеї та історичні місця (офлайн та онлайн), що формує ціннісне ставлення до національної ідентичності та культурної спадщини.
Емоційно-ціннісний	Стійкий інтерес до вивчення англійської мови	Квести та вікторини, майстер-класи з приготування традиційних страв, виготовлення виробів, театралізація, рольові та комунікативні ігри, командні завдання, «пошук скарбів»	Учні активно використовують англійську мову в інтерактивних та ігрових формах діяльності, розвивають комунікативні навички, впевненість у мовленні та міжкультурній взаємодії, а також формують стійку мотивацію до навчання.
	Позитивне ставлення до англійської мови як мови міжнародного спілкування	Проекти (створення презентацій, відео, інформаційних матеріалів про міжнародні події, професії чи глобальні проблеми), онлайн-зустрічі з носіями мови (волонтерами,	Учні практикують використання англійської мови через участь в інтерактивних завданнях і проектах, спілкуються з носіями мови, готують презентації та матеріали англійською, що стимулює активне використання мови та демонструє її значення для міжнародного спілкування.

		студентами або викладачами з англомовних країн), бесіди, рольові ігри, дискусії та міні-дебати.	
	Повага та відкритість до культур інших народів	Тематичні заходи та культурні презентації, рольові ігри та театралізації, інтерактивні майстер-класи, онлайн-зустрічі та спільні проекти з носіями мови, проектна діяльність та конкурси	Учні знайомляться з традиціями, мистецтвом, історією різних народів, моделюють міжкультурні ситуації, беруть участь у творчих та культурних проектах, обговорюють культурні особливості англійською мовою, що формує толерантність, емпатію, міжкультурну обізнаність та практичні мовні навички.
Поведінково-діяльнісний	Уміння використовувати різноманітні комунікативні стратегії, вільно висловлювати думки та аргументувати власну позицію	Рольові ігри, розмовні клуби, дискусії, дебати, командні ігри, інтерактивні завдання	Учні застосовують англійську мову для ведення бесід на різні теми, моделюють життєві та культурні ситуації, аргументують власну позицію у дискусіях, розвивають впевненість у мовленні та вміння підтримувати діалог у групі.
	Уміння застосовувати міждисциплінарні знання для збагачення іншомовного спілкування	Проектна діяльність з інтеграцією знань з історії, географії, мистецтва, науки; презентації, постери, відео; тематичні квести	Учні використовують знання з різних навчальних дисциплін для поглиблення змісту спілкування англійською мовою, створюють міждисциплінарні проекти, які допомагають робити комунікацію більш змістовною та цікавою, інтегруючи фактичні, культурні та історичні дані.
	Уміння брати участь у соціально-культурних та волонтерських ініціативах, спрямованих на відновлення країни та збереження національної ідентичності.	Соціальні та культурні проекти (підтримка місцевих спільнот, допомога постраждалим під час війни, благодійні акції), організація виставок, фестивалів, презентацій та онлайн-проектів, участь у міжнародних комунікаційних ініціативах, дискусії, конференції, круглі столи, інтерактивні зустрічі	Учні застосовують англійську мову у практичних соціальних та культурних ініціативах, організовують та беруть участь у заходах, спрямованих на відновлення країни та збереження національної спадщини, спілкуються з міжнародними партнерами та волонтерами, що сприяє розвитку комунікативних, соціальних та міжкультурних компетентностей.

Окреслені критерії та показники дозволяють визначити рівень сформованості англомовної комунікативної компетентності учнів та виступають основою для

розроблення ефективних навчальних програм та методичних матеріалів з позашкільної освіти, які сприятимуть не лише розвитку мовленнєвих навичок, а й формуванню готовності учнів до активної участі у міжнародній комунікації та міжкультурному взаєморозумінні.

Таким чином, аналіз сучасних наукових досліджень, нормативно-правових документів та практичного досвіду роботи закладів загальної середньої та позашкільної освіти дозволяє констатувати, що інтеграція змісту шкільних уроків англійської мови та гурткової роботи у закладах позашкільної освіти є ключовим чинником цілісного формування англомовної комунікативної компетентності учнів, розвитку критичного мислення, творчого потенціалу, психологічної стійкості та соціальної активності здобувачів освіти.

Позашкільна освіта, завдяки широким можливостям та інтерактивним формам роботи (англомовні клуби, перегляд фільмів, рольові ігри, квести та творчі проєкти) сприяє практичному закріпленню та поглибленню знань, отриманих на уроках, стимулює самостійне навчання, розвиток міжособистісної та міжкультурної комунікації, а також формує м'які навички, необхідні для соціальної та професійної самореалізації. Реалізація індивідуалізованих та практично орієнтованих освітніх траєкторій дозволяє враховувати потреби та потенціал кожного учня, сприяє підвищенню мотивації до вивчення іноземної мови та культурного контексту, а також формує навички творчого самовираження.

У контексті сучасних викликів, пов'язаних із війною та відновленням освітнього простору України, інтеграція змісту гурткової роботи закладів позашкільної освіти з предметами мовно-літературної освітньої галузі (іншомовна освіта) закладів загальної середньої освіти дозволяє одночасно компенсувати освітні втрати, спричинені війною, та формувати компетентності, необхідні для подальшої інтеграції учнів у європейський та глобальний освітній простір. Вона сприяє підвищенню конкурентоспроможності української молоді на світовому ринку знань, професій та культурних обмінів.

4.2. Формування англомовної комунікативної компетентності як інструмент підтримки національної ідентичності українських учнів за кордоном в умовах війни

В умовах повномасштабної війни та вимушеної міграції мільйонів українських дітей питання збереження національної ідентичності та забезпечення ефективної соціалізації набуває стратегічного значення. Сучасні українські учні за кордоном стикаються з подвійним викликом: вони переживають наслідки травматичного досвіду війни та водночас інтегруються в нове культурно-освітнє середовище. У такому контексті англійська мова перестає бути виключно навчальним предметом і виступає ключовим інструментом міжкультурної взаємодії, що дозволяє учням ефективно комунікувати з представниками інших культур, одночасно усвідомлюючи та передаючи власні культурні цінності і зберігаючи національну ідентичність.

З огляду на це, формування англомовної комунікативної компетентності стає важливим завданням освітніх закладів, оскільки воно забезпечує українським учням можливість представляти Україну на міжнародному рівні, протидіяти дезінформації та налагоджувати діалог зі світовою спільнотою. У цьому процесі гурткова робота з

англійської мови, незалежно від формату реалізації (онлайн чи офлайн), виступає оптимальним освітнім середовищем для цілеспрямованого розвитку комунікативних навичок.

Включення українського культурного контенту до змісту гуртків англійської мови дозволяє не лише опанувати інструменти міжкультурної взаємодії, а й підтримувати та відстоювати власну культурну ідентичність. Дієвість такого підходу забезпечується використанням різноманітних навчальних ресурсів: інтерактивних платформ, онлайн-курсів, відеоматеріалів, ігор, проектних завдань тощо. Таким чином, гуртки англійської мови створюють умови для комплексного розвитку учнів і формування ключових компетентностей, необхідних для успішної соціальної, культурної та освітньої інтеграції у новому середовищі.

Такі ресурси доцільно систематизувати за трьома основними напрямками: розвиток мовленнєвих навичок, формування міжкультурної компетентності та підтримка національної ідентичності через змістове наповнення навчального процесу.

Формування англомовної комунікативної компетентності українських учнів за кордоном як інструменту підтримки національної ідентичності та ефективної міжкультурної взаємодії реалізується шляхом виконання двох взаємопов'язаних завдань.

1. Забезпечення практичного закріплення всіх видів мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письмо, аудіювання) у реальному комунікативному контексті, що сприяє розвитку функціональної грамотності, формуванню академічної, суспільно-політичної та побутової лексики, необхідної для успішної інтеграції у нове освітнє середовище. Особливий акцент при цьому робиться на створенні навчальних ситуацій, максимально наближених до життєвих, що стимулює мовленнєву активність, самостійність і впевненість учнів у спілкуванні.

2. Підтримка культурної стійкості, що передбачає використання англійської мови як засобу репрезентації української культури, історії, традицій і сучасних реалій у міжкультурному просторі. Включення українознавчого контенту в навчальні матеріали з вивчення англійської мови, сприяє формуванню позитивної культурної самоідентифікації, розвитку здатності до міжкультурного діалогу та толерантності. Такий підхід не лише підтримує психологічну стійкість учнів в умовах вимушеної міграції, а й сприяє їхній соціальній активності, формує почуття гордості за свою країну та готовність представляти її у світовому освітньо-культурному просторі.

Таким чином, формування англомовної комунікативної компетентності українських учнів за кордоном потребує не лише змістового оновлення навчальних матеріалів, а й удосконалення організаційно-методичних підходів. Ефективна реалізація цього процесу передбачає цілеспрямовану побудову освітнього середовища, у якому мовна практика поєднується з елементами культурного самовираження, творчого пошуку та соціальної активності.

З метою систематизації підходів до організації позашкільної діяльності з формування англомовної комунікативної компетентності українських учнів за кордоном доцільно визначити провідні напрями роботи, які забезпечують її комплексність і практичну спрямованість. Форми гурткової роботи доцільно структурувати за трьома основними

напрямами: проектно-дослідницькі, ігрові (інтерактивні) та дискусійні. Кожна з них забезпечує формування різних аспектів мовної та соціокультурної компетентності, створюючи цілісне освітнє середовище (Додаток 9).

1. Проектно-дослідницькі форми роботи, що сприяють розвитку критичного мислення, уміння працювати з інформацією, узагальнювати результати та презентувати їх іноземною мовою, що формує академічну й комунікативну автономію учнів.

Міні-проекти та TED-Talks

Учні готують короткі англomовні презентації у форматі TED на основі матеріалів курсу *EDERA* («Ukraine: History, Culture, and Identities»). Така діяльність стимулює розвиток навичок публічного виступу, логічного мислення та вміння презентувати власну країну світові.

Інформаційні дайджести та блоги

На основі матеріалів платформ *Ukrainer* та *WeAreUkraine.info* учні створюють англomовні статті, відео-дайджести або блоги. Це формує вміння систематизувати інформацію, критично оцінювати джерела, розвивати навички академічного письма та медіаграмотності.

Створення путівників (Travel Guides)

Розробка англomовних туристичних путівників або відео-блогів про українські міста, традиції, природу з використанням ресурсів *National Geographic Kids* та *Ukraine Facts for Kids*. Учні вчаться описувати культурні та природні об'єкти, що стимулює розвиток лексики й навичок монологічного мовлення.

Робота з автентичними історичними джерелами

Опрацювання матеріалів *Fontes: Open Access Sources for Ukrainian History* для створення усних чи письмових звітів. Ця діяльність формує історичну обізнаність, критичне мислення та вміння працювати з джерелами англійською мовою.

Проект «Збереження спадщини»

Вивчення місії *SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online)* і підготовка англomовних промов для представлення ідей збереження культурної спадщини України. Такі проекти виховують відповідальність, громадянську позицію та усвідомлення власної культурної приналежності.

2. Ігрові (інтерактивні) форми роботи, що активізують мовленнєву діяльність, забезпечують позитивну емоційну атмосферу та створюють умови для природного засвоєння мовного матеріалу через ситуації, наближені до реального спілкування, знижують психологічні бар'єри, сприяють командній взаємодії та розвитку творчого потенціалу.

Квести та інтерактивні ігри

Залучення учнів до інтерактивних пригодницьких ігор, зокрема «60s. The Lost Treasures», під час яких команди розв'язують завдання англійською мовою. Такі вправи розвивають логічне мислення, вміння домовлятися, працювати в групі та застосовувати мовні знання у практичних ситуаціях.

Англomовні вікторини

Проведення вікторин за матеріалами *Kid's Food Atlas* або *National Geographic Kids*, у

яких учні презентують цікаві факти про культуру, географію чи побут різних країн. Це сприяє розширенню кругозору, розвитку пам'яті та збагаченню лексичного запасу.

Рольові ігри «Tour Guide»

Учні виступають у ролі екскурсоводів, проводячи віртуальні екскурсії українськими музеями або виставками через платформу *Google Arts & Culture*. Така діяльність навчає структурувати мовлення, адаптувати інформацію до слухача й розвиває навички імпровізації.

Інсценування діалогів

Підготовка коротких сцен, у яких учні пояснюють іноземцям значення українських свят або традицій, використовуючи матеріали *Little Ukrainian Blog*. Це формує соціокультурну компетентність, мовну гнучкість і впевненість у спілкуванні.

3. Дискусійні форми роботи, які стимулюють розвиток умінь аргументувати власну позицію, толерантно сприймати іншу точку зору, що є важливим чинником становлення міжкультурної компетентності та громадянської зрілості учнів.

Дискусійний клуб

Обговорення актуальних історичних і суспільно-політичних тем, висвітлених у матеріалах *EDERA* чи *Ukrainica*. Такі заняття розвивають навички аргументації, толерантність до різних точок зору та розуміння міжнародного контексту подій.

Обговорення поточних подій (Current Events Discussion)

Аналіз новин і соціально важливих подій на основі англомовних ресурсів формує навички критичного сприйняття інформації, збагачує активний словник і сприяє розвитку громадянської свідомості.

Cultural Exchange Day (День культурного обміну)

Організація тематичних занять, присвячених традиціям, святам і національним стравам України. Учні презентують власні історії та родинні традиції англійською мовою, використовуючи матеріали *Kid's Food Atlas* і *Little Ukrainian Blog*. Такий формат створює атмосферу довіри, відкритості й культурної єдності.

Ефективність гурткової діяльності з формування іншомовної комунікативної компетентності українських учнів за кордоном істотно підвищується завдяки цілеспрямованому використанню сучасних тематичних онлайн-ресурсів. Ці інтерактивні платформи та цифрові освітні середовища забезпечують безперервність, доступність і варіативність навчального процесу.

Такий підхід виступає ефективним засобом комплексного формування компетентностей, оскільки сприяє не лише розвитку навичок міжкультурного спілкування, а й створює умови для підтримки національної ідентичності, особистісного самовираження та формування позитивного образу України у світовому освітньому просторі.

Реалізація різноманітних форм діяльності (проектно-дослідницьких, інтерактивних, ігрових та дискусійних) забезпечує цілісність навчально-виховного процесу, поєднуючи мовну, соціокультурну та громадянську складові освіти. Завдяки цьому гурткова робота набуває ознак інноваційного освітнього простору, у якому учні розвивають критичне мислення, комунікативну автономію, уміння співпрацювати та презентувати власну

позицію цільовою мовою. Використання автентичних цифрових платформ розширює можливості педагогів і вихованців, забезпечуючи доступ до актуальних матеріалів, що відображають сучасну українську та світову культурну реальність. Це сприяє не лише ефективному навчанню, а й емоційно-психологічній підтримці учнів, формуючи в них відчуття приналежності до української культурної спільноти, незалежно від місця перебування, виховує почуття гордості за власну країну, власну національну ідентичність, бажання повернутися в Україні, розвиватися та зростати для її повоєнного відновлення.

Таким чином, гуртки англійської мови в умовах сучасної позашкільної освіти постають не лише як засіб оволодіння іноземною мовою, а як інтегративний простір культурного діалогу, необхідна умова для збереження національної ідентичності та виховання українців, здатних гідно представляти свою державу у міжнародному середовищі.

Література до четвертого розділу

1. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива. Початкова школа. 2002. № 5. С. 5-6
2. Васюкович О. М. Інноваційні технології навчання у вивченні професійної англійської мови у вищих технічних навчальних закладах Європи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 191. С. 52-55. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-191-52-55>
3. Гнатик К. Б., Фодор К. Й. Особливості застосування сучасних підходів у вивченні іноземних мов. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 59. С. 113-116.
4. Державний стандарт базової середньої освіти, Постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898.
5. Державний стандарт початкової освіти, зі змінами затвердженими Постановою КМУ від 24 липня 2019 р. № 688
6. Задільська Г. М. Позакласна діяльність як одна з базових педагогічних технологій у формуванні комунікативної компетенції майбутніх вчителів англійської мови. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. 2021. Вип. 2. 10.31651/2524-2660-2021-2-61-66
7. Закон України «Про застосування англійської мови в Україні». № 3760-IX 4.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>
8. Закон України «Про позашкільну освіту». 2000. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.
9. Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. Про затвердження Рекомендацій слухань у Комітеті на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання». Протокол № 122 7.06.2023. URL: <https://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/38605.pdf>
10. Канюк О. Особливості викладання англійської мови для студентів немовних спеціальностей. *Український Педагогічний журнал*. 2020. № 2. С. 117–122. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-2-117-122>
11. Рівень володіння англійською та іншими іноземними мовами в Україні: результати кількісного соціологічного дослідження проведеного у грудні 2022 – січні 2023. Київський міжнародний інститут соціології. 2023. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1210&page=1>
12. Akar B. Developing a monitoring instrument to measure extracurricular and non-formal

activities which promote global citizenship education (GCED) and education for sustainable development (ESD). UNESCO. 2016. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245613>

13. Anggi Y. M., Rohmani N. I. Eliminating Challenges and Promoting Autonomy: The Power of the English Club for High School Students. *PANYONARA Journal of English Education*. 2023. № 5(2). P. 101-116. <http://dx.doi.org/10.19105/panyonara.v5i2.9230>.

14. Boiko A. Interactive extracurricular activities for improving foreign language communicative competence of students of secondary and out-of-school education. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2024. Vol. 28(1). P. 43-52. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-1-43-52>

15. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Council of Europe: Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2020. URL: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>

16. Desti Aryanti, Ardayati Ardayati, Hamdan Hamdan. Student's Perceptions and Challenges on English Club Extracurricular Activity at SMAN 8 Lubuklinggau. *Dharma Acariya Nusantara: Jurnal Pendidikan, Bahasa Dan Budaya*. 2024. № 2(2). P. 156–166. <https://doi.org/10.47861/jdan.v2i2.1229>

17. Fadhilah Hamid, S., Isnaniah, Agus Mulyana. Assisting The Formation of English Club Extracurricular Activities at Garuda Junior High School. *International Journal of Community Service*. 2022. № 2(1). P. 115–124. <https://doi.org/10.51601/ijcs.v2i1.70>

18. Formal, non-formal and informal learning. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/lang-migrants/formal-non-formal-and-informal-learning>

19. Hapon L. The importance of extracurricular activities in teaching English as foreign language to primary school pupils. *Scientific Discoveries and Fundamental Scientific Research: World Experience: Proceedings of II International Specialized Scientific Conference*. 2023. <http://dx.doi.org/10.36074/mcnd-05.05.2023>

20. Marliasari S., Oktaviani R. The Effect of Joining Non-Formal Education and English Achievement. *Channing: Journal of English Language Education and Literature*. 2019. № 4(1). P. 15–21. <https://doi.org/10.30599/channing.v4i1.731>

21. Marouane Z. Extracurricular Activities in TEFL Classes: A Self-Centered Approach. *Sisyphus – Journal of Education*. 2019. № 7(2). P. 119-137. <https://doi.org/10.25749/sis.17590>

22. Melnyk A. Formal, non-formal and informal content domain of blended learning for prospective English university teachers. *Education Innovation Practice*. 2023. № 11(7). P. 71-79. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i7-010>

23. Stavytska I. V., Kutsenok N. M., Yamshynska N. V., Kriukova Ye. S. Non-formal education in teaching english as a foreign language at technical university. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2023. № 86. С. 260-264. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.86.46>

24. Wei Cheng. Exploring the Development of English Club Activities in Junior High School English Language Learning. *Journal of Contemporary Educational Research*. 2019. № 3(1). P. 31. <https://doi.org/10.26689/jcer.v3i1.581>

РОЗДІЛ 5

СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ НАПРЯМ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ, ВОЛОНТЕРСТВО, ІНКЛЮЗІЯ, ПІДТРИМКА

5.1. Особливості змісту соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти в умовах воєнного часу

У воєнний час заклади освіти вирішують не лише освітні завдання, вони також надають необхідну підтримку учасникам освітнього процесу.

За даними UNICEF (Humanitarian Situation Report No.24) [13] від початку ескалації війни 24 лютого 2022 року в Україні було вбито або поранено 1148 дітей, близько 5,9 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами. Навчання близько 5,7 мільйона дітей було перервано, а 1,5 мільйона дітей стикнулися з проблемами психічного здоров'я. Наразі значна частина українських дітей та підлітків мають травматичний досвід, відчувають тривожність, потребують соціально-психологічної /психосоціальної підтримки, соціальної реабілітації.

Відтак ще більшою мірою значущим в умовах воєнного стану є зміст *соціально-реабілітаційного напрямку* позашкільної освіти, який забезпечує соціальне становлення та розвиток інтересів, здібностей, нахилів, потреб у самореалізації дітей та молоді, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності, організацію змістовного дозвілля та відпочинку.

У такому контексті, окрім важливих соціально-педагогічних завдань із освіти, просвіти і соціальної профілактики, необхідно відзначити такі важливі в умовах воєнного часу завдання та напрями роботи закладів позашкільної освіти, зокрема, творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку [3]:

- реалізація актуального змісту, формування компетентностей самозахисту, культури безпеки життєдіяльності, інших компетентностей, важливих в умовах воєнного часу;
- створення сприятливих умов для соціалізації та творчої самореалізації дітей та молоді, підтримки тих, хто цього потребує;
- реалізація просвітницьких програм, проєктів, заходів українознавчого змісту;
- залучення дітей та молоді до програм, проєктів, заходів в контексті міжнародного співробітництва та європейської інтеграції;
- залучення до позашкільної освіти дітей, які постраждали від війни, із сімей внутрішньо переміщених осіб; із сімей, які вимушено перебувають в інших країнах;
- розвиток безбар'єрного та інклюзивного середовища;
- реалізація соціальних практик, волонтерських проєктів;

- соціально-педагогічна, психосоціальна підтримка всіх учасників освітнього процесу;
- соціальна реабілітація постраждалих від війни дітей, підлітків та молоді та інші.

5.2. Психосоціальна підтримка в умовах війни

Російсько-українська війна зумовила болісні втрати для українського суспільства, значні виклики у гуманітарній сфері. За даними UNICEF (Humanitarian Situation Report No. 24) [13] від початку ескалації війни 24 лютого 2022 року в Україні було вбито або поранено 1148 дітей, близько 5,9 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами. Навчання близько 5,7 мільйона дітей було перервано, а 1,5 мільйона дітей стикнулися з проблемами психічного здоров'я. І ці дані уже неповні.

Окупація, переміщення, небезпека, людські і матеріальні втрати – значні виклики, які потребують психологічної стійкості. Діти та молодь, на думку фахівців, мають особливості переживання травматичних подій війни, відтак потребують більшої уваги і підтримки. Авторка посібника «Психосоціальна підтримка підлітків, що пережили страхіття війни» (2022) [6] зауважує, що діти, «завдяки своєму віку не спроможні діяти самостійно, відповідати за свої стани; по-друге, часто не в змозі усвідомити обсяг лиха та можливості з ним впоратися; по-третє, процес долання ускладнюється тим, що найближчі дорослі самі перебувають у цих обставинах і не можуть надати необхідну підтримку».

Відтак, завданнями фахівців, що надають психосоціальну підтримку дітям, є допомога у подоланні наслідків перебування в умовах війни та підтримка у процесі відновлення [6].

Термін «*психосоціальна підтримка*» широко використовується у соціальній сфері для позначення роботи, яку можуть здійснювати фахівці та волонтери задля допомоги населенню у подоланні складних життєвих обставин. Вважається, що психосоціальна підтримка (ПСП) полягає у формуванні сприятливого соціально-психологічного оточення та проведення психоедукації (навчання базовим психологічним феноменам, які можуть бути властиві даній особі на стадії відновлення). Водночас, слід розрізняти психосоціальну підтримку та *соціально-психологічний супровід* (СПС), який здійснюється професійними психологами шляхом створення груп підтримки, груп самодопомоги, проведення групових занять (онлайн чи офлайн) [6].

Психосоціальна підтримка надається для дітей та дорослих, як групам так і індивідуально. Для груп проводяться заходи у форматі груп підтримки, занять з елементами творчості, сімейних заходів, занять для дітей, активних ігор, психоедукаційних сесій, заходів з метою соціальної згуртованості тощо. Дані заходи мають на меті підвищити стійкість окремих людей, сімей та спільнот, знизити рівень стресу, зняти емоційну напругу та навчити, як можна самому потурбуватися про себе і своїх рідних. Індивідуальна ПСП надається людям під час візитів волонтерів до них додому, а також під час телефонних розмов тощо [6].

Значний потенціал психосоціальної підтримки дітей та молоді, які постраждали від війни, має *позашкільна освіта, заклади позашкільної освіти*.

В умовах широкомасштабної війни позашкільна освіта вирішує не лише освітні і

виховні функції, значною є роль позашкільної освіти як інституту соціально-педагогічної, психосоціальної підтримки, забезпечення реалізації прав дітей на якісну позашкільну освіту не залежно від місця їхнього проживання, тимчасового перебування у воєнний час, освітніх труднощів.

На психосоціальну підтримку та організацію дозвілля дітей із внутрішньо переміщених сімей спрямовано значну кількість проєктів, програм, заходів за організації закладів позашкільної освіти. Наприклад, у Рівненському міському Палаці дітей та молоді діє Арт-десант у складі педагогів різних творчих об'єднань. Адже на початку широкомасштабної війни Рівне стало прихистком для тисяч маленьких переселенців. Педагоги Палацу провели значну кількість заходів, у межах яких – ігри, руханки, міні концерти, майстер класи тощо.

Таких прикладів із діяльності закладів позашкільної освіти – значна кількість. Значний потенціал закладів позашкільної освіти щодо надання психосоціальної підтримки тим, хто її потребує, підтверджують результати *всеукраїнського опитування педагогічних працівників закладів позашкільної освіти (березень-квітень 2025 р.)* [2]. Зокрема, відповідаючи на запитання, 69,5% респондентів засвідчили, що потенціал позашкільної освіти щодо надання психосоціальної підтримки учням/ученицям/батькам є значним (рис. 5.1); 72,2% зазначили, що в їхньому закладі реалізуються програми, проєкти, інші заходи щодо надання психосоціальної підтримки тим, хто її потребує (рис. 5.2).

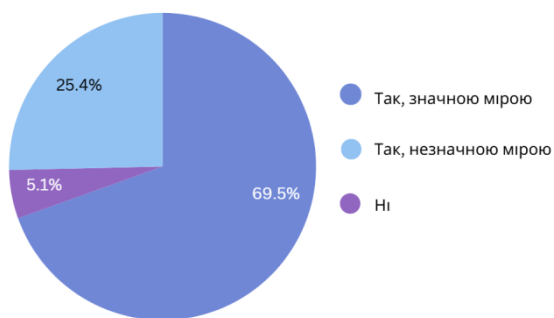

Рис. 5.1. Розподіл відповідей на запитання «Чи мають заклади позашкільної освіти потенціал щодо надання психосоціальної підтримки учням/ученицям/батькам?»

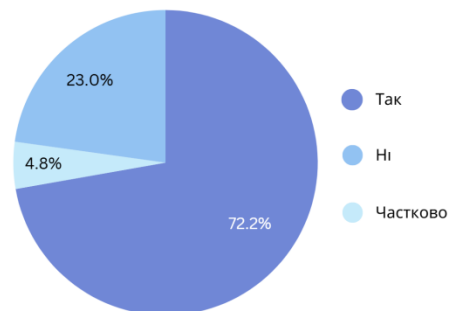

Рис. 5.2. Розподіл відповідей на запитання «Чи реалізуються Вашим закладом позашкільної освіти проєкти/програми/інші заходи щодо надання психосоціальної підтримки тим, хто її потребує?»

У воєнний час заклади позашкільної освіти не лише надають якісну позашкільну освіту, але також проводять конкурси, форуми, змагання, таборування, свята, концерти, фестивалі (онлайн та офлайн формату, в залежності від безпекової ситуації), реалізують соціальні та творчі проєкти, створюють простір позитивного дозвілля та психосоціальної підтримки для дітей та молоді, зокрема тих, які постраждали внаслідок війни.

5.3. Інклюзія у позашкільній освіті: нормативні зміни в умовах війни, розроблення індивідуальної програми розвитку здобувача позашкільної освіти

Діти з особливими освітніми потребами (ООП) мають право на якісну *позашкільну освіту*. Позашкільна освіта має забезпечити розвиток їхніх здібностей та обдарувань із урахуванням індивідуальних потреб та інтересів, зокрема у соціалізації, професійному визначенні та інтеграції в суспільство [4].

Інклюзія у позашкільній освіті набула значної актуальності в умовах воєнного часу, відповідає міжнародним і національним тенденціям щодо освіти, визначена нормативними документами (Закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту»), має значний досвід та актуальні практики.

Інклюзія в позашкільній освіті: міжнародні та національні підходи

У контексті міжнародних тенденцій щодо розвитку інклюзивного суспільства відбуваються зміни у освітньому полі України. Сучасний підхід до сприйняття особи з особливими освітніми потребами закріплено в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про позашкільну освіту» та «Про вищу освіту». Законодавча база створює можливості для отримання додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі виходячи з освітніх потреб незалежно від наявності інвалідності [8].

В Україні упроваджуються міжнародні тенденції оцінки особливих освітніх потреб, зокрема *Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ)*, що має на меті визначити уніфіковану і стандартизовану мову та схеми опису станів здоров'я та станів, пов'язаних із здоров'ям.

На міжнародному та національному рівні актуалізуються поняття: освітня безбар'єрність, гендерна рівність, універсальний дизайн, рівні можливості та вільний доступ до освіти. В умовах повномасштабної війни поняття «безбар'єрності» набуло ще більшої ваги. *Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021)* визначає такі ключові напрями: фізична безбар'єрність, інформаційна безбар'єрність, цифрова безбар'єрність, суспільна та громадянська безбар'єрність та ін. Зокрема, у межах *освітньої безбар'єрності* актуалізовано: неформальна освіта, визнання її результатів; інклюзивне освітнє середовище, оцінка потреб, створення системи раннього втручання тощо.

Нормативні та стратегічні зміни щодо інклюзивної освіти в умовах війни

- Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957. *Постанова Кабінету міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 483* [11].

В умовах воєнного стану значна кількість осіб з особливим освітніми потребами була тимчасового переміщена до інших регіонів України. Зважаючи на це виникли нові умови організації освітнього процесу для осіб, які навчаються в інклюзивних групах і класах.

Зміни до порядків знімають деякі обмеження на період дії воєнного стану, а саме:

- гранична кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах або групах не застосовується, заклад не може відмовити в організації інклюзивного навчання та створенні інклюзивної групи;

- психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги чи допомога можуть надаватися фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів і педагогічними працівниками закладу (за умови дотримання безпеки учасників освітнього процесу);

- допускається застосування змішаної форми здобуття освіти в інклюзивних класах ЗЗСО;

- до закладу освіти можуть подаватися копії документа, що посвідчують особу, а також висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (за наявності);

- засідання Команд психолого-педагогічного супроводу в закладах освіти можуть проходити в режимі онлайн або у змішаному очно-дистанційному форматі;

- у закладі освіти можуть формуватися тимчасові інклюзивні міжкласні групи.

- *Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр. Постанова Кабінету міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 493 [9].*

- *Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр. Постанова Кабінету міністрів України від 24 грудня 2024 р. № 1491 [10].*

Зміни до Положення про інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) щодо розширення кола завдань на період дії воєнного стану передбачають нові завдання ІРЦ, зокрема щодо супроводу внутрішньо переміщених осіб з особливими освітніми потребами (ООП); врегулювання надання послуг у разі відсутності інклюзивно-ресурсного центру на території територіальної громади (району), міста (району міста) за місцем проживання (навчання) особи (укладення договору про співробітництво тощо). Доповнено статтю щодо документації в електронній або паперовій формі, яку ведуть фахівці інклюзивно-ресурсного центру. Документ також передбачає створення умов для психологічної підтримки дітей, які переживають психологічну травму.

- *Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року [8].* Стратегія проголошує: «Сучасна освіта повинна бути спрямована на отримання життєвих компетентностей та гармонійний розвиток людини як особистості, її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей громадян, здатних до свідомого суспільного вибору». Документом визначено стратегічні цілі, завдання та показники їх досягнення. Зокрема:

Стратегічна ціль 1. Отримання кожною особою гарантованих державою освітніх послуг, спрямованих на розкриття її потенціалу, максимальний розвиток і соціалізацію, з урахуванням її індивідуальних можливостей та потреб.

Стратегічна ціль 2. Отримання кожною особою якісних освітніх послуг відповідно до індивідуальних потреб у комфортному, безпечному, безбар'єрному, дружньому до кожного учасника освітнього процесу інклюзивному освітньому середовищі.

Стратегічна ціль 3. Прийняття українським суспільством багатоманітності людини та врахування потреб усіх учасників освітнього процесу.

Інклюзія в позашкільній освіті: специфіка

Позашкільна освіта в Україні – невід’ємна освітня ланка, яка завдяки власній специфіці: мобільності і варіативності, створенню умов для творчої самореалізації та соціального становлення дітей та молоді, орієнтації на інклюзивність і безбар’єрність, – набуває в умовах воєнного часу ще більшого значення.

У контексті заявленої теми важливими є зміни, що внесено до Закону України «Про позашкільну освіту». Зокрема, визначено поняття: «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «особа з особливими освітніми потребами»; до основних завдань позашкільної освіти (ст. 8) включено: «розвиток інклюзивного освітнього середовища...»; ст. 18 визначено, що «заклади позашкільної освіти утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб із особливими освітніми потребами» тощо.

Затверджено *Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти* [7]. Порядок визначає вимоги до організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти з метою забезпечення рівних прав та можливостей осіб з особливими освітніми потребами на якісну позашкільну освіту, розвитку їх здібностей та обдарувань з урахуванням індивідуальних потреб та інтересів, зокрема потреб у професійному визначенні, соціалізації та інтеграції в суспільство.

Порядок визначає, що організація навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти включає забезпечення:

- безперешкодного доступу до будівель, споруд і приміщень згідно з будівельними нормами, державними стандартами та правилами;
- принципів універсального дизайну в освітньому процесі;
- розумного пристосування (за потреби);
- відповідної матеріально-технічної та навчально-методичної бази, у тому числі інформаційно-комунікаційними технологіями, навчально-дидактичним обладнанням та матеріалами;
- допоміжними засобами навчання (за потреби);
- доступності інформації в різних формах (шрифт Брайля, збільшений шрифт, електронний формат тощо);
- індивідуалізації освітнього процесу для учнів з особливими освітніми потребами, зокрема складення індивідуальної програми розвитку.

Зарахування осіб з особливими освітніми потребами до закладу позашкільної освіти відбувається за заявою повнолітньої особи або одного з батьків (законного представника) особи. У заяві про зарахування до закладу позашкільної освіти зазначається необхідність утворення інклюзивної групи (класу) або іншої організаційної форми навчання (далі - інклюзивна група (клас) за умови подання копії висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи або копії індивідуальної програми реабілітації повнолітньої особи з інвалідністю, що завіряються власноруч.

Група (клас) вважається *інклюзивною*, якщо в ній (ньому) навчається не менше одного здобувача позашкільної освіти з особливими освітніми потребами.

Для забезпечення індивідуалізації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти для здобувачів позашкільної освіти з особливими освітніми потребами складається *індивідуальна програма розвитку здобувача позашкільної освіти (Додаток 7)*.

Розроблення індивідуальної програми розвитку здобувача позашкільної освіти

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) здобувача позашкільної освіти з особливими освітніми потребами (ООП) спрямована на забезпечення індивідуалізації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти.

ІПР складається фахівцями, зокрема педагогічними працівниками закладу позашкільної освіти, у взаємодії принаймні з одним із батьків (законних представників) особи з особливими освітніми потребами, здобувачем позашкільної освіти з особливими освітніми потребами.

Для особи з особливими освітніми потребами індивідуальна програма розвитку розробляється відповідно до потреб, зазначених у *висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи*.

Форми висновків ІРЦ подано у додатках до *Положення про інклюзивно-ресурсний центр* [5], зокрема:

- ВИСНОВОК про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (Додаток 5 до Положення)
- ВИСНОВОК про повторну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (Додаток 6 до Положення)

Відповідно до нових підходів до оцінки освітніх труднощів унормовано/введено зміни до форми висновку ІРЦ (Висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи) (у *Таблиці 5.1* подано фрагмент висновку, суттєвий для заповнення ІПР).

Таблиця 5.1

ВИСНОВОК

про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи

від _____ 20__ р. № _____

1. Загальні дані про особу:

прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) _____

дата народження _____

адреса проживання _____

заклад дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти (у разі здобуття повної загальної середньої освіти), в якому виховується/навчається особа, адреса

група/клас _____

2. Дані про сім'ю особи (батьків (одного з батьків) або законних представників, братів, сестер)

Мати/законний представник	Батько/законний представник
Рік народження	Рік народження

Освіта (загальна середня, професійна (професійно-технічна), вища)	Освіта (загальна середня, професійна (професійно-технічна), вища)
Місце роботи/посада	Місце роботи/посада
Брати, сестри (прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), вік)	

{Пункт 3 виключено на підставі Постанови КМ № 1491 від 24.12.2024}

4. Заклади освіти, в яких навчалася/навчається особа (заклади дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти

5. Напрями оцінки

Оцінка фізичного розвитку особи

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Рекомендації
--	---------	--------------

Оцінка мовленнєвого розвитку

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Рекомендації
--	---------	--------------

Оцінка когнітивної сфери

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Рекомендації
--	---------	--------------

Оцінка емоційно-вольової сфери

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Рекомендації
--	---------	--------------

Потреби в адаптації, модифікації програм навчальних предметів, допоміжних засобів для навчання та в розумному пристосуванні(у разі потреби)

Назва	Потреби	Рекомендації
Адаптація		
Модифікація		
Допоміжні засоби для навчання		
Розумне пристосування		

6. Інформація про особливості, пов'язані із здоров'ям особи

7. Загальні висновки

Особливі освітні потреби (наявність):

так ☐

(зазначити категорію (типи) особливих освітніх потреб (труднощів)

ні ☐

Індивідуальний навчальний план:

так ☐

ні ☐

Адаптація/модифікація освітньої програми/навчальних предметів

так ☐

ні ☐

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги

Види послуг	Напрямок	Період/обсяг	Спеціаліст
Заняття з практичним психологом			
Заняття з вчителем-логопедом			
Заняття з вчителем-дефектологом			
Заняття з вчителем-реабілітологом			
Додаткові заняття			
Інше			
Повторна психолого-педагогічна оцінка: запланована (період, дата) ☐ за бажанням ☐		мета повторної оцінки	напрями повторної оцінки

8. Рекомендації...

Відповідні відомості переносяться до *Індивідуальної програми розвитку здобувача позашкільної освіти* (Додаток 7).

Зокрема, розділ ІПР «2. Відомості про особливості розвитку (стан здоров'я, фізичний і мовленнєвий розвиток, когнітивна, емоційно-вольова сфери, наявний рівень знань, здібностей, умінь, навичок, особливі освітні потреби тощо)» заповнюється відповідно до розділу висновку ІРЦ «5. Напрями оцінки. Оцінка фізичного розвитку; оцінка мовленнєвого розвитку; оцінка когнітивної сфери; оцінка емоційно-вольової сфери».

У оформленні розділу ІПР «4. Адаптація та модифікація освітньої програми» слід враховувати відомості, подані у розділі висновку ІРЦ «5. Напрями оцінки. Потреби в адаптації, модифікації програм навчальних предметів, допоміжних засобів для навчання та в розумному пристосуванні (у разі потреби)»

Наведемо приклад подання розділу ІПР «4. Адаптація та модифікація освітньої програми» (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Адаптація та модифікація освітньої програми (приклад заповнення)

Назва адаптації	Так/ ні	Примітка
<i>Пристосування середовища:</i>		
Доступність	ні	
Освітлення	так	у зв'язку з наявністю порушення зору приміщення має бути добре освітленим
рівень шуму	ні	
<i>Психолого-педагогічна адаптація:</i>		

використання візуального розкладу	ні	
збільшення часу на виконання завдань	так	збільшення часу на виконання завдань, «покрокове» навчання
збільшення обсягу допомоги (демонстрація зразка, нагадування тощо)	так	чіткі прості інструкції, зміна видів діяльності, використання практичних видів діяльності (накладання, перекладання, аплікації та ін.); постійне закріплення вивченого; враховувати темп працездатності та потреби в адаптації до нового оточення
руховий режим	ні	
використання заохочень	так	зацікавлювати до співпраці на основі інтересів дитини
використання засобів концентрації уваги	так	чіткі прості інструкції
<i>Адаптація навчального матеріалу:</i>		
картки-підказки, картки-інструкції	так	
засоби альтернативної комунікації	так	альтернативні засоби спілкування та виконання завдань (вказати жестом, кивнути тощо)
<i>Модифікація:</i>		
скорочення змісту матеріалу	так	спрощення та зменшення обсягу матеріалу відповідно до можливостей дитини
зниження рівня вимог до виконання завдань	так	відповідно до можливостей дитини
Інше		

Література до п'ятого розділу

1. Державний стандарт базової середньої освіти (постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. №898).
2. Інтеграція змісту позашкільної освіти та позаурочної діяльності для безбар'єрного доступу дітей до якісних освітніх послуг. Препринт (аналітичні матеріали центральним органам виконавчої влади України) / А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко, В. В. Мачуський; за ред. О. В. Литовченко. Київ : Генеза, 2025. 40 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-11-1225-3-2025-40>
3. Литовченко О. Зміст соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти: специфіка в умовах воєнного стану. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 28. Кн. 1. 2024. С. 283-291. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-1-283-291>
4. МОН України. Організація інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/pozashkilna-osvita/organizatsiya-inklyuzivnogo-navchannya-v-zakladakh-pozashkilnoi-osviti>
5. Положення про інклюзивно-ресурсний центр (Постанова КМУ від 12 липня 2017 р. №545). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>

6. Плетка О. Психосоціальна підтримка підлітків, що пережили страхіття війни. Методичний посібник. Київ : Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ», 2022. 54 с.

7. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. №779). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF>

8. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>

9. Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр. Постанова Кабінету міністрів України від 29 квітня 2022 р. №493. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2022-%D0%BF#Text>

10. Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр. Постанова Кабінету міністрів України від 24 грудня 2024 р. №1491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1491-2024-%D0%BF#Text>

11. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. №957. Постанова Кабінету міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 483. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadkiv-zatverdzenih-postanovami-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-10-kvitnya-2019-r-530-i-vid-15-veresnya-2021-r-957-483>

12. Товариство Червоного Хреста України (ТЧХУ). URL: <https://redcross.org.ua/mhpss/>

13. UNICEF. Humanitarian Situation Report No.24. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/humanitarian-situation-report-december-2022>

РОЗДІЛ 6

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

6.1. Основи взаємодії закладів позашкільної і загальної середньої освіти

Нині заклади загальної середньої та позашкільної освіти знаходяться на стадії формування рівноправного партнерства з чітко позначеним розподілом функцій у навчанні та вихованні дітей та учнівської молоді. На цій основі взаємні зв'язки налагоджуються за умови спільного вирішення освітніх проблем, упорядкування, корекції та координації зусиль з метою стимулювання розвитку дітей та учнівської молоді, створення необхідної інфраструктури для забезпечення освітнього процесу.

Актуальність проблеми взаємозв'язку змісту освітнього процесу в закладах загальної середньої та позашкільної освіти обумовлена загальною тенденцією розвитку освіти в Україні на сучасному етапі. Система української освіти все ще суттєво відстає від сучасних вимог і тому потребує глибокої модернізації. На даний момент, коли ситуація в країні втратила певну стабільність, модернізація у питаннях освіти стає можливою, а головне – необхідною.

Актуальним у взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти у вихованні учнів є те, що законодавчою базою функціонування та розвитку як загальної середньої, так і позашкільної освіти в Україні є Конституція України, в якій громадянам гарантовано право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність як повної загальної середньої, так і позашкільної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням; гарантуються свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Нормативно-методичні основи взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти у вихованні учнів, її правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади та напрями розвитку визначено Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепції «Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи», Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Національній рамці кваліфікацій, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти та інших нормативних документах [14].

Відповідно до закону України «Про освіту», метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання й соціалізація особистості, яка здатна до життя в

суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Результати навчання здобувачів освіти повної загальної середньої освіти оцінюються шляхом державної підсумкової атестації, яка може здійснюватися в різних формах, визначених законодавством, зокрема у формі зовнішнього незалежного оцінювання. Встановлено, що взаємодія закладів загальної середньої та позашкільної освіти у вихованні учнів лежить у площині завдань нової освітньої філософії: спрямування освітнього процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей та творчих здібностей учнів, спрямованих на успіх [10].

Проблеми взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти у вихованні учнів лежать у площині закону України «Про повну загальну середню освіту», яким визначено головне завдання загальної середньої освіти – забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання, виховання та розвитку, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях; виховання громадянина України, формування особистості учня, розвиток його здібностей, обдарувань, виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти [2], підготовка учнів до подальшої освіти і трудової діяльності; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй. Законом України «Про повну загальну середню освіту» заклади позашкільної освіти належать до загальної середньої освіти як заклади для виховання дітей та задоволення їхніх потреб у додаткових знаннях, уміннях за інтересами [11].

Правові, соціально-економічні, організаційні, освітньо-виховні засади позашкільної освіти визначено Законом України «Про позашкільну освіту» [12]. Позашкільна освіта декларується як складова системи безперервної освіти, спрямована на розвиток здібностей та обдарувань учнів, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному самовизначенні. Законом також визначено основні завдання позашкільної освіти, зокрема: виховання громадянина України; вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду; виховання у вихованців, учнів і слухачів поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; виховання в учнів патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу, а також інших націй і народів; створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців; здобуття учнями первинних професійних навичок і умінь, необхідних для їхньої соціалізації, подальшої самореалізації та майбутньої професійної діяльності; задоволення потреб вихованців, учнів і слухачів у професійному самовизначенні і творчій самореалізації; пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів і слухачів; організації дозвілля учнів; здійснення інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи [12].

Таким чином, завдання, що ставляться перед закладами загальної середньої та позашкільної освіти, перетинаються. Згідно із Законом України «Про позашкільну освіту»,

система позашкільної освіти – це освітня підсистема, що включає державні, комунальні, приватні заклади позашкільної освіти; інші заклади освіти як центри позашкільної освіти, до числа яких належать: заклади загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, у тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої; гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі закладів загальної середньої освіти, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші заклади освіти, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти [12].

Положенням «Про позашкільний навчальний заклад» визначаються системно-структурні, теоретико-технологічні, організаційно-педагогічні, науково-практичні засади освітнього процесу. У Положенні зазначається, що заклад позашкільної освіти – це широкодоступний освітній заклад, який дає учням додаткову освіту, спрямовану на здобуття знань, умінь і навичок за інтересами, а також забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля. Головними завданнями закладу позашкільної освіти є: реалізація державної політики у галузі освіти; створення умов для гармонійного розвитку особистості, організація їх дозвілля; виявлення, розвиток і підтримка талантів та обдаровань, стимулювання творчого самовдосконалення; формування національної самосвідомості, активної громадянської позиції; задоволення потреб учнів у професійному самовизначенні відповідно до її інтересів і здібностей [8].

У Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні наголошено на основних принципах, яких мають дотримуватися заклади загальної середньої та позашкільної освіти: єдність національного й загальнолюдського – формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу, оволодіння українською мовою, виховання шанобливого ставлення до культури, спадщини, традицій та звичаїв народів, що населяють Україну, оволодіння надбаннями світової культури; природовідповідність і культуровідповідність виховання – органічний зв'язок з історією народу, культурними та прогресивними родинно-побутовими й релігійними традиціями, з народним мистецтвом; активність, самодіяльність, творча ініціатива учнівської молоді, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою й самодіяльністю учнів, утвердження життєвого оптимізму, розвиток позитивного мислення; демократизації виховання – розвиток різноманітних форм співробітництва й установа довіри між вихователями й вихованцями, повага до суверенітету особистості дитини, розуміння її запитів та інтересів; гуманізація виховання – пріоритетність завдань самореалізації особистості вихованця, створення умов для вияву обдарованості і талантів дітей, формування гуманної особистості, щирої, людської, доброзичливої, милосердної; безперервність та наступність виховання – досягнення цілісності й наступності у вихованні; нероздільність навчання й виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, упорядкуванні змісту навчання і виховання формування особистості; єдність навчання та виховання – розвиток і

формування особистості, опанування нею національної й світової культури; диференціації та індивідуалізації виховного процесу – урахування у виховній роботі рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку вихованців, стимулювання активності, розкриття творчої індивідуальності кожного; гармонізації родинного й суспільного виховання – організації педагогічного всеобучу батьків, об'єднання й координації виховних зусиль усіх суспільних інституцій [5].

Проблема взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти впродовж останнього десятиріччя набуває особливого значення. Це пов'язано із процесами модернізації всієї системи освіти, впровадженням Державного стандарту базової середньої освіти, вирішенням завдань профільного навчання у старшій школі, професійної орієнтації молоді та організації змістовного дозвілля дітей. Практика діяльності закладів загальної середньої та позашкільної освіти свідчить про розвиток різних напрямів інтеграції, які визначаються конкретними цілями, прагненням доповнити освітній процес додатковими умовами та можливостями. Слід зазначити, що поняття «*інтеграція*» в освіті визначається як об'єднання, органічне злиття освітніх установ, систем, змісту освітніх програм, різних предметів або освітніх галузей. У педагогіці, філософії освіти розглядаються різні види інтеграції – сутнісна, холістська, поліцентрична, філософська, технологічна, особистісно-орієнтована інтеграція. Застосовуються різні субмеханізми інтеграції, метафізація, мережа теорій, картина світу. Результатом інтеграції можуть бути цілісності знань різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми. *Інтеграція* реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують освітній процес на об'єднання знань [3].

На основі теоретичного аналізу наукових джерел та освітньої практики з даної проблеми встановлено, що сучасний етап розвитку позашкільної освіти характеризується інтенсивним пошуком нового в теорії та практиці. Цей процес обумовлений рядом протиріч, серед яких однією з найважливіших є невідповідність традиційних освітніх форм та методів новим тенденціям розвитку освіти. Змінилося соціальне замовлення, стало необхідним формування особистості, яка не тільки володіє сумою знань, умінь і навичок, але і вміє працювати на результат. Саме тому, на перший план освітньої системи виступають задача реалізації інтегративного принципу в позашкільній та загальній середній освіті.

У результаті ми прийшли до розуміння того, що сучасна позашкільна освіта взаємопов'язана із загальною середньою освітою, що реалізується шляхом інтеграції освітніх процесів та змісту навчальних програм закладів загальної середньої і позашкільної освіти, що є базою для їх успішної взаємодії.

У ході проведення експериментальної роботи проведено опитування, в якому взяли участь педагогічні працівники закладів позашкільної освіти (за виключенням окупованих територій) (рис.6.1).

Вкажіть область Вашого перебування

2 457 відповідей

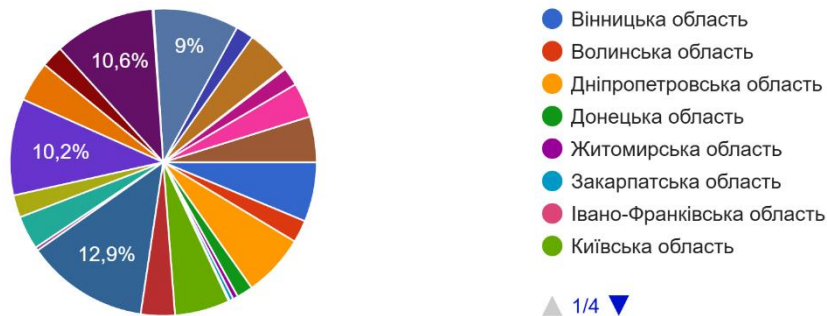

Рис. 6.1. Область розташування закладу позашкільної освіти

З метою визначення яким чином педагоги розуміють сутність взаємодії закладів загальної середньої і позашкільної освіти, було поставлено запитання «Що Ви розумієте під взаємодією закладів позашкільної та загальної середньої освіти?» Відповіді на запитання подано на рис. 6.2.

Що Ви розумієте під взаємодією закладів позашкільної та загальної середньої освіти?

2 409 відповідей

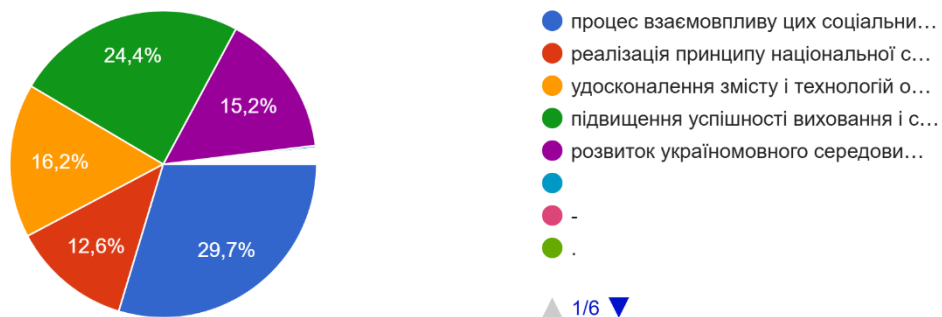

Рис. 6.2. Розподіл відповідей на запитання «Що Ви розумієте під взаємодією закладів позашкільної та загальної середньої освіти?»

На запитання «З якими закладами освіти співпрацює Ваш заклад позашкільної освіти?» отримали такі відповіді (рис. 6.3):

- закладами дошкільної освіти – 30,5%;
- закладами загальної середньої освіти – 86,4%;
- закладами професійно-технічної освіти – 57,6%;
- закладами вищої освіти – 64,4%;
- науково-дослідними установами – 25,4%;
- громадськими організаціями – 78,0%;

– закладами культури – 52,5% та інше.

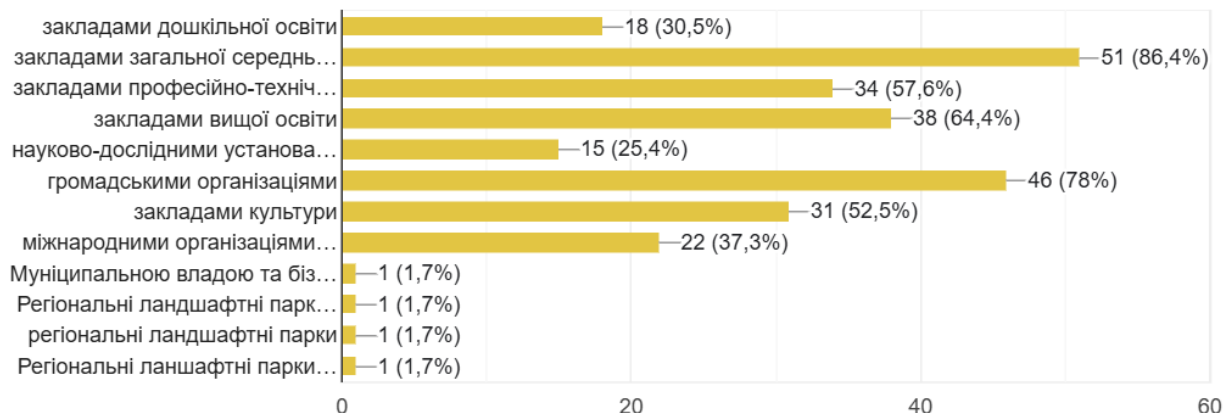

Рис. 6.3. Розподіл відповідей на запитання «З якими закладами освіти співпрацює Ваш заклад позашкільної освіти?»

Для осмислення даної проблеми актуальними є роботи академіка І. Беха, на думку якого інтеграцію змісту загальної середньої та позашкільної освіти доцільно розглядати на методологічному, теоретичному і технологічному рівнях, надавши їй, тим самим, статус багатофакторної освіти [1]. На методологічному рівні потрібно спиратися на дидактичні принципи: доступності, наступності, науковості, свідомості, системності, наочності. Всі вони визначають освітній процес як спеціально організований, а також через зміст педагогічної теорії навчання підростаючого покоління. Зокрема теорії навчальної діяльності, в яку за необхідності включаються учні різного віку.

Згідно принципу свідомості, учні мають розуміти матеріальні та ідеальні предмети такими як вони є в дійсності, а не формально запам'ятовувати їх словесні визначення. Однак, осмисленість знань часто зводиться до вміння учня співвіднести словесну абстракцію (тобто найменування) з її чітким реальним образом. Тим часом не можна знати предмет взагалі, а вміти самотійно поводитися з ним відповідно до його власної природи, внутрішніх суттєвих властивостей. Виходячи з такого визначення, наукове розуміння свідомості знань і практична дія на їх підставі найкраще формується саме у позашкільному освітньому процесі. Тільки тут створюються об'єктивні умови практичного застосування набутих знань, причому не епізодично, а постійно і на кожному занятті. Принцип свідомості оволодіння знаннями полягає у тому, що тут відбувається формування знань як переконань – основного показника наукового світогляду учнів.

Що стосується принципу науковості, то тут мова повинна йти про те, яким рівнем знань мають оволодіти вихованці – емпіричним або власне науковим, тобто теоретичним. Лише у позашкільному освітньому процесі вихованці, вирішуючи різні практичні завдання, займаючись пізнавальним експериментуванням обов'язково виокремлюють суттєві якості тих чи інших об'єктів і використовують їх для досягнення практичних цілей. У процесі виконання подібних завдань, у них формується переважно і теоретичний рівень мислення.

Принцип системності. У загальноосвітньому процесі формується предметна системність знань, зокрема на уроках математики, фізики, біології тощо. При цьому, важливий змістовний зв'язок між якостями окремого досліджуваного об'єкта. Однак в результаті того, що один і той же об'єкт, наприклад вода, може розглядатися в різних навчальних предметах, вихованці нарізно виокремлюють її фізичні, хімічні, біологічні властивості, але об'єднати їх у внутрішньому плані як систему якостей єдиного об'єкта вони не можуть. Цей недолік нівелюється у позашкільному освітньому процесі, оскільки для успішного досягнення практичного результату обійтися будь-якою одною істотною якістю як знанням про об'єкт неможливо [1].

На теоретичному рівні проблему доцільно розглядати в контексті цілей, мотивів, завдань, засобів навчальної діяльності учнів, які охоплені шкільною та позашкільною сферами освіти. На відміну від цілей навчально-пізнавальної спрямованості учнів закладу загальної середньої освіти, у вихованців позашкільної сфери прирошуються цілі соціально-практичні, відповідно і їх мотиви трансформуються у вираженні широкі соціальні. У той час, коли учні загальноосвітньої школи утверджуються в соціальній ролі учня, їх однолітки закладів позашкільної освіти відчують себе також в ролях підростаючого громадянина і початкового практичного професіонала. Ці мотиваційно-цільові зміни накладають свій відбиток на більш відповідальне ставлення і до завдань, і засобів зазначеної діяльності вихованців закладів позашкільної освіти.

Технологічний рівень є похідним від вищих рівнів. На ньому вихованці закладів позашкільної освіти на відміну від учнів середньої школи всі знання засвоюють виключно як орієнтовну основу своєї поведінки, причому – тут і тепер без тимчасової відстрочки. При цьому способи дії стають їх прямим предметом оволодіння. Всі вони доводяться до нормативної операційної точності, оскільки саме з нею пов'язана майбутня професійна конкурентоспроможність як показник успішності на ринку праці.

Наведемо приклад рівнів взаємодії загальноосвітніх шкіл та закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

Програмно-навчальний рівень: проведення уроків з екологічної тематики; виконання лабораторних і практичних робіт, проведення польових практик на базі еколого-натуралістичних центрів.

Масовий рівень: спільне проведення масових заходів екологічного-натуралістичного спрямування.

Методичний рівень: створення методичних посібників, що узагальнюють актуальний досвід співпраці вчителів і педагогів закладів позашкільної освіти.

Інформаційно-комунікативний рівень: комунікація педагогів закладів загальної середньої та позашкільної освіти через соціальні мережі; організація спільних інтерактивних занять, вебінарів, інтернет-конференцій, консультацій тощо.

Інфраструктурний рівень: використання потенціалу матеріально-технічної бази еколого-натуралістичних центрів з метою запровадження інноваційних форм роботи з реалізації навчальних програм для загальноосвітніх шкіл.

На сучасному етапі у практичній діяльності ініціатором партнерства як правило виступає заклад позашкільної освіти. Навчальні програми з позашкільної освіти

спрямовані на практичне значення здобутих знань, вони позначають сфери їхнього застосування в реальному житті. Шкільних вчителів ці програми приваблюють нетрадиційністю підходів, інноваційними психолого-педагогічними технологіями.

У ході співробітництва складається динамічна структура двобічного інформування, узгодження діяльності закладів загальної середньої освіти і закладів позашкільної освіти з урахуванням специфіки суб'єктів. Мають стати традиційними контакти представників адміністрацій закладів загальної середньої і позашкільної освіти, засідання методичних об'єднань, творчі зустрічі педагогів, методистів, активів членів учнівських об'єднань.

На запитання «Які форми взаємодії із закладами загальної середньої освіти практикує Ваш заклад позашкільної освіти?» відповідали директори і заступники директорів закладів позашкільної освіти (рис. 6.4).

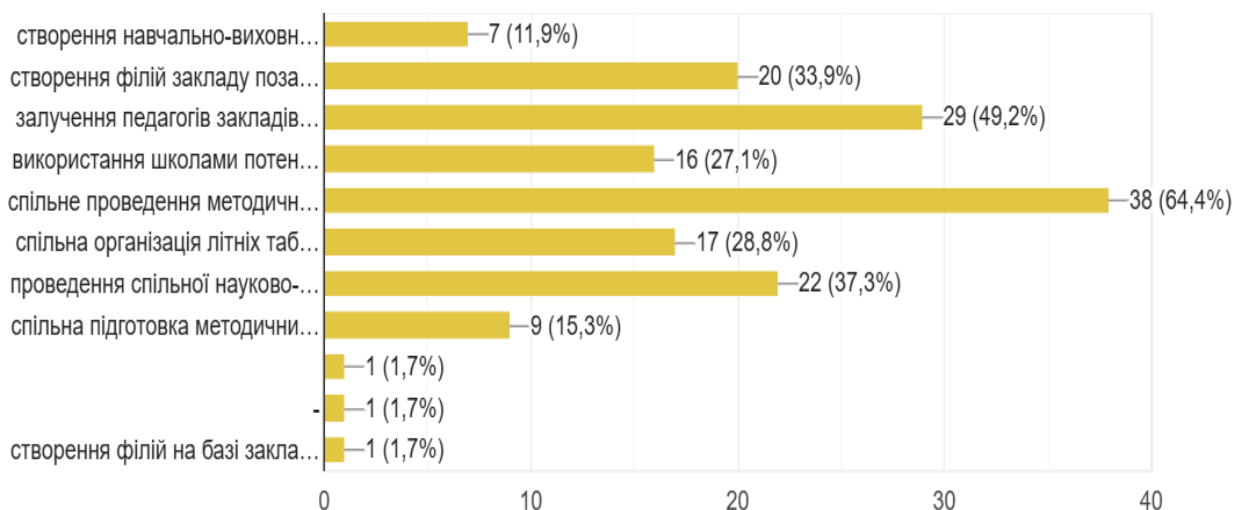

Рис. 6.4. Розподіл відповідей на запитання «Які форми взаємодії із закладами загальної середньої освіти практикує Ваш заклад позашкільної освіти?»

Варіанти відповідей:

- спільне проведення методичних і масових заходів за напрямом позашкільної освіти – 64,4%;
- залучення педагогів закладів загальної середньої освіти до роботи у Вашому закладі позашкільної освіти – 49,2%;
- проведення спільної науково-методичної роботи у галузі педагогіки – 37,3%;
- створення філій закладу позашкільної освіти на базі закладів загальної середньої освіти – 33,9%;
- спільна організація літніх таборів праці та відпочинку – 28,8%;
- використання школами потенціалу матеріально-технічної бази Вашого закладу позашкільної освіти з метою виконання лабораторних і практичних робіт – 27,1%;
- спільна підготовка методичних, і навчальних посібників – 15,3%;
- створення навчально-виховного об'єднання закладу загальної середньої та позашкільної освіти – 11,9%.

До дієвих форм взаємодії закладів позашкільної освіти і закладів загальної середньої

освіти також належить:

- створення на базі закладів загальної середньої освіти навчально-виховного об'єднання із структурним підрозділом (центром/відділом) позашкільної освіти та інтеграцію освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань у статут, освітню програму, програму розвитку закладів загальної середньої освіти;

- угоди (договори) про освітню співпрацю (творчу освітньо-виховну взаємодію) між закладами позашкільної освіти і закладами загальної середньої освіти та створення гуртків, творчих об'єднань закладів позашкільної освіти на базі закладів загальної середньої освіти з метою задоволення освітніх запитів (допрофесійної підготовки) учнів і їхніх батьків, гармонійного розвитку творчої особистості дитини, громадянського та національно-патріотичного виховання, формування національно-культурної ідентичності здобувачів освіти;

- організація освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань на базі закладів загальної середньої освіти за рахунок варіативної частини навчальних планів закладів загальної середньої освіти.

Взаємодія – це двосторонній процес, що передбачає взаємну зацікавленість загальноосвітньої школи і закладу позашкільної освіти у всебічному розвитку своїх вихованців. Налагодження такої взаємодії розпочинається з усвідомлення спільної мети, поетапного переходу від стадії зацікавленості до стадії планування конкретних шляхів *партнерства*. Це дає можливість розглядати шкільний та позашкільний освітній процес, як процес цілеспрямованого духовного взаємозбагачення педагогів і учнів в умовах сприятливого психологічного клімату діалогічної культури та інтелектуальної співтворчості.

Партнерство загальноосвітніх шкіл й закладів позашкільної освіти сприяє реалізації спільної мети – всебічного і гармонійного розвитку особистості дитини. На цій основі взаємні зв'язки здійснюються за умови спільного вирішення виховних проблем, упорядкування, корекції і координації зусиль з метою стимулювання розвитку дитячих обдарувань та інтересів, забезпечення матеріальної бази для розвитку творчих здібностей, збагачення досвіду соціальних дій.

Установка на взаємозв'язок і співробітництво школи і закладів позашкільної освіти набуває дійового характеру, якщо вони забезпечуються такими діями: спільне стимулювання розвитку духовно-моральних, інтелектуально-творчих, естетично-пізнавальних сил дитини, створення умов для постійних вправ у набутті позитивного досвіду соціально-перетворюючої діяльності, яка відповідає інтересам і творчим потребам дитини; об'єднання сил у збагаченні загальної культури та інтелектуальних здібностей; створення умов для максимального використання і стимулювання тих творчих здібностей, які відповідають природним особливостям дитини.

Особливістю роботи як позакласної, так і позашкільної діяльності є також те, що їй властиві варіативність і різноманітність форм. За способами організації розрізняють масову, гурткову та індивідуальну форми позашкільної освітньої роботи з учнями.

Масові заходи (олімпіади, спартакіади учнів, відвідування театрів, кіно) відбуваються епізодично. Вони охоплюють значну кількість дітей. Гуртки працюють постійно. Вони

охоплюють вихованців, які цікавляться певною галуззю знань.

Індивідуальні заняття дітей надзвичайно різноманітні: ведуть спостереження над різними явищами природи, проводять дослід, читають художню і науково-популярну літературу, створюють колекції, навчаються грати на музичних інструментах, малювати тощо.

Важливу роль у позакласній і позашкільній роботі відіграють різні форми змагань. Змагання викликають живий інтерес у дітей, сприяють піднесенню загального тону життя колективу, а через те практикуються у різних галузях позаурочної роботи. У змаганнях здебільшого виступають кілька колективів, що борються за досягнення вищих результатів з певного виду діяльності. Можуть бути й індивідуальні змагання та конкурси між вихованцями.

6.2. Моделі взаємодії

У методичній літературі з досвіду практичної діяльності описано ряд моделей взаємодії закладів позашкільної і загальної середньої освіти. Зокрема – це *інноваційний педагогічний досвід освітян Рівненської області*.

Модель позаурочної та позашкільної співпраці. Найбільш поширеною є співпраця закладу позашкільної і загальної середньої освіти, яка передбачає функціонування гуртків закладу позашкільної освіти на базі загальноосвітніх шкіл. Така можливість передбачена *Положенням про позашкільний навчальний заклад*, відповідно до якого заклад позашкільної освіти може організовувати роботу своїх гуртків, груп та інших творчих об'єднань у приміщеннях загальноосвітніх, професійно-технічних закладів освіти, навчально-виробничих комбінатів, підприємств, організацій, закладів вищої освіти, наукових установ, на базі спортивних споруд і стадіонів відповідно до укладених угод із зазначеними закладами та установами.

Модель повного дня передбачає інтеграцію освітнього процесу загальноосвітньої школи з позашкільною освітою. Такий вид взаємодії найбільш повно здійснюється в рамках навчально-виховних комплексів чи навчально-виховних об'єднань. Можливість існування такої моделі закріплено у *Положенні про позашкільний навчальний заклад*, відповідно до якого заклад позашкільної освіти може входити до складу навчально-виховних комплексів, навчально-виховних об'єднань з дошкільними, загальноосвітніми та іншими закладами освіти.

Модель мережевої взаємодії з упровадження профільної освіти. Упровадження профільної освіти є важливою складовою освітньої реформи старшої профільної школи в контексті реалізації положень концепції Нової української школи. Враховуючи вищезазначене, активно розробляються моделі інтеграції закладів позашкільної освіти із загальноосвітніми школами в рамках районної мережевої організації профільного навчання.

Відповідно до *Положення про освітній округ і опорний заклад освіти (2019)*, заклад позашкільної освіти може входити до складу освітнього округу: «освітній округ - сукупність (мережа) закладів освіти та їх філій, у тому числі закладів позашкільної освіти, закладів культури, фізичної культури і спорту (далі - суб'єкти округу), що забезпечують

доступність освіти для осіб, які проживають на відповідній території» [9]. Заклад загальної середньої освіти може входити до складу *освітнього округу*, а також мати статус опорного. Положення про освітній округ та опорний заклад загальної середньої освіти затверджується Кабінетом Міністрів України [10]. У подібній моделі профільне навчання учнів конкретної школи здійснюється за рахунок цілеспрямованого й організованого залучення освітніх ресурсів інших закладів освіти, зокрема позашкільних. Заклад позашкільної освіти може бути обраний як опорний у межах освітнього округу або функціонувати як ресурсний центр для забезпечення допрофільної підготовки та профільного навчання, надання методичної допомоги суб'єктам округу за напрямками діяльності, впровадження інноваційних технологій в освітній процес, організації співпраці із суб'єктами округу, іншими закладами освіти та закладами культури.

Модель співпраці з реалізації дитячих громадських ініціатив включає: функціонування на базі закладу позашкільної освіти школи навчання активу учнівського самоврядування, де має змогу розвинути свої лідерські якості найбільш соціально активна молодь району; діяльність на базі закладу позашкільної освіти дитячої громадської організації.

Модель співпраці у складі «культурно-дозвілєвого комплексу». Культурно-дозвілєві комплекси створені з метою посилення ролі органів місцевого самоврядування у розвитку та активізації функціонування закладів соціальної сфери, зокрема у селищних громадах. До складу культурно-дозвілєвого комплексу поряд із закладами культури, бібліотеками, музеями, клубами можуть входити як заклади загальної середньої освіти, так і заклади позашкільної освіти. Зміст роботи комплексу включає підготовку і проведення масових заходів, відзначення загальнодержавних та календарно-побутових свят, проведення фестивалів, конкурсів, оглядів, змагань; заходи по створенню нових колективів аматорської творчості, любительських об'єднань і клубів за інтересами, гуртків науково-технічної творчості, фізкультурно-спортивних секцій та інших; організація екскурсій, відвідування виставок, музеїв, театрів, концертів, спортивних змагань та інших культурно-спортивних заходів за рахунок особистих коштів учасників таких заходів.

Запорука успіху взаємодії – у взаємній зацікавленості загальноосвітньої школи і закладу позашкільної освіти у повноцінному розвитку дітей. Цьому сприяють узгодженість і гармонійність запланованих спільних справ і засобів виховання, підтримка дитячих обдарувань і сприяння їх розвитку, наявність аналітичної культури.

Література до шостого розділу

1. Бех І.Д. Інтеграція як освітня перспектива. *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 5–6.
2. Державний стандарт базової середньої освіти (постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. №898).
3. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.

5. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. *Освіта України*. 2004. №94. С.6–10.
6. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи: Рішення колегії МОН України від 27.10.2016.
7. Новоселецький Г. Інтеграція загальної та позашкільної освіти як умова розвитку творчого потенціалу учнівської молоді. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2012. № 2. С. 48-50.
8. Положення про позашкільний навчальний заклад (Постанова КМУ від 6 травня 2001 р. №433). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/433-2001-%D0%BF#Text>
9. Положення про освітній округ і опорний заклад освіти (Постанова КМУ від 19 червня 2019 р. №532).
10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
11. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
12. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
13. Реалізація моделей співпраці загальноосвітньої школи та позашкільного навчального закладу у формуванні конкурентоспроможної особистості: тематичний збірник праць / Упоряд. А. А. Волосюк; за заг. ред. Давидюк Н.Ю. Рівне : РОІППО, 2013. 30 с.
14. Сєрих Л. Нормативно-методичні основи взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 9 (93). С. 108-122.
15. Якса Н. В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полі культурності Кримського регіону : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2006. 433 с.

Навчальна програма з позашкільної освіти
соціально-реабілітаційного напрямку
ОСНОВИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ
Початковий рівень
1 рік навчання

*Схвалено для використання в освітньому процесі
(протокол №2 засідання експертної комісії з позашкільної освіти від 09 липня 2025 р.)*

Автор:

Литовченко О. – завідувач відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Рецензенти:

Вербицький В. – директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України, доктор педагогічних наук, професор;

Охріменко З. – завідувач відділу виховного проектування Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В умовах викликів воєнного часу заклади позашкільної освіти вирішують не лише освітні завдання, вони надають необхідну підтримку учасникам освітнього процесу, а також формують відповідні компетентності.

Внаслідок військової агресії росії проти України значна частина українських дітей та підлітків мають травматичний досвід, відчувають тривожність, потребують психологічної / психосоціальної підтримки, соціальної реабілітації. Особливої уваги потребують підлітки (за міжнародними підходами «adolescents» (10-19 років) мають значні особливості щодо підтримки у порівнянні із молодшими дітьми, відповідно потребують специфічних підходів і уваги).⁶ Підлітки надають перевагу ділитися своїми проблемами з однолітками, відтак набуття компетентностей із основ підтримки за методом «рівний-рівному» сприятиме тому, щоб підлітки могли підтримувати один одного. Водночас актуалізуються знання із самопідтримки в умовах складних ситуацій.

Навчальна програма соціально-реабілітаційного напрямку «Основи психосоціальної підтримки для підлітків» спрямована на формування компетентностей учнів і учениць із основ використання *елементів психосоціальної підтримки* за принципом «рівний-рівному», а також *самопідтримки*; формування умінь розвивати ресурси та навички для стійкості в умовах потенційно-травмівних подій.

Програма розрахована на здобувачів освіти 11-16 років.

Зміст програми узгоджується із основними завданнями творчих об'єднань

⁶ Committee on the Rights of the Child. General Comment on the implementation of the rights of the child during adolescence . April 2016

соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти, пріоритетними напрямами роботи психологічної служби системи освіти, основними положеннями соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Навчальна програма розрахована на 144 год на рік, 4 год на тиждень.

Програма може бути реалізована у творчих об'єднаннях соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти, гуртках дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, у межах освітньої діяльності працівників психологічної служби закладів освіти, зокрема проведення «години психолога/соціального педагога», позаурочної діяльності. Таким чином, кількість годин на опанування окремих тем може бути змінено відповідно до особливостей реалізації програми.

Мета навчальної програми полягає у формуванні компетентностей учнів та учениць у процесі ознайомлення із основами надання психосоціальної підтримки за методом «рівний-рівному», основами самопідтримки.

Завдання навчальної програми полягають у формуванні *знань і умінь*:

- з основ психосоціальної підтримки (кому необхідна, хто може бути надавачем, алгоритм технології);
- з основ методу «рівний-рівному»; надання першої психологічної допомоги за методом «рівний-рівному»;
- з основ самопідтримки;
- з основ арттерапії, використання творчих завдань з метою психосоціальної підтримки.

Завдання навчальної програми полягають у формуванні *соціальних компетентностей*.⁷

- уміння оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми;
- уміння конструктивно комунікувати в різних середовищах, діяти відповідально в різних життєвих ситуаціях, зокрема в небезпечних;
- дотримуватися правил безпечної, відповідальної та етичної поведінки.

Програма може бути реалізована в очному, дистанційному, змішаному форматі навчання.

Форми і методи навчання: бесіда, лекція, заняття з елементами тренінгу; відеопрезентація, дискусійна панель, індивідуальні та колективні творчі завдання та інші.

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкове заняття, виконання тестових завдань, проведення та/або участь у проведенні тренінгових вправ, участь у проектній діяльності.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни і доповнення до змісту програми та розподілу годин за темами, враховуючи вікові особливості та інтереси гуртківців, особливості реалізації програми.

⁷ Складають компетентнісний потенціал соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Початковий рівень

№ п/п	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	2	-	2
2.	Чому підлітки потребують підтримки	2	4	6
3.	Основи психосоціальної підтримки	4	8	12
4.	Психосоціальна підтримка: алгоритм технології	4	8	12
5.	Підтримка за методом «рівний-рівному»	4	8	12
6.	Основи першої психологічної допомоги за методом «рівний-рівному»	8	28	36
7.	Самопідтримка	4	8	12
8.	Стійкість (резильєнтність)	4	8	12
9.	Основи арттерапії. Використання творчих завдань з метою психосоціальної підтримки	8	28	36
10.	Підсумок	-	4	4
Разом:		40	104	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год)

Психосоціальна підтримка: важливість в умовах воєнного стану.

Актуальність уміння конструктивно комунікувати, діяти відповідально в різних життєвих ситуаціях, зокрема в небезпечних, надавати підтримку.

Ознайомлення з метою та змістом програми. Знайомство (для нового складу групи).

Дотримання правил безпеки під час освітнього процесу.

2. Чому підлітки потребують підтримки (6 год)

Теоретична частина. Підлітки (англ. *adolescents*): особливості розвитку у підлітковому віці; ризики (потреба в побудові навичок відносин, вразливість та чутливість до соціального відторгнення та інші). Сучасні виклики (можливі реакції на стрес, травматичні події тощо). Ознаки серйозного стану дистресу.

Практична частина. Діагностичні методики, тести, тренінгові вправи (на знайомство, визначення психоемоційного стану та інші).

3. Основи психосоціальної підтримки (12 год)

Теоретична частина. Психосоціальна підтримка як особливий вид підтримки. Відновлення, підтримка та наснаження як завдання психосоціальної підтримки. Принципи психосоціальної підтримки. Хто може бути надавачем психосоціальної підтримки. Кому може бути потрібна така підтримка.

Практична частина. Обговорення ситуацій, у яких підлітки можуть потребувати психосоціальної підтримки. Виконання завдань з елементами тренінгу.

4. Психосоціальна підтримка: алгоритм технології (12 год)

Теоретична частина. Групове заняття з психосоціальної підтримки: основні етапи. Правила групової роботи для дитячих/підліткових груп. Роль тренера. Творчі завдання, елементи арт-терапії.

Практична частина. Заняття з елементами тренінгу. Вправи на знайомство, зворотній зв'язок, коло групової підтримки тощо.

5. Підтримка за методом «рівний-рівному» (12 год)

Теоретична частина. Основи методу «рівний-рівному» (принцип взаємодії людей з однаковими соціальними ознаками). Коли доцільно застосовувати метод «рівний-рівному». Переваги методу «рівний-рівному» у роботі з підлітками (ефективна комунікація, ідентифікація та інші). Роль «рівний» (*peer*), *інструктор* (носіє цінностей; уміння конструктивно комунікувати, діяти відповідально в різних життєвих ситуаціях, зокрема в небезпечних, надавати підтримку). Важливість підтримки однолітків для підлітків.

Практична частина. Обговорення практичних ситуацій. Заняття з елементами тренінгу. Вправи з використанням методу «рівний-рівному».

6. Основи першої психологічної допомоги за методом «рівний-рівному» (36 год)

Теоретична частина. Основи першої психологічної допомоги. Коли необхідна перша психологічна допомога. Навички першої психологічної допомоги для молоді (як наблизитися і звернутися до того, хто може потребувати допомоги; як люди можуть почувати себе у скрутних ситуаціях; як заспокоїти людину, що перебуває в стані дистресу; як допомогти знайти практичну допомогу тим, хто її може потребувати; як розпізнати серйозні ознаки дистресу і направити людину до відповідних служб).

Практична частина. Обговорення ситуацій, які потребують першої психологічної допомоги. Заняття з елементами тренінгу. Вправи з використанням методу «рівний-рівному».

7. Самопідтримка (12 год)

Теоретична частина. Можливі реакції людини на потенційно-травмівну подію. Турбота про себе. Коли необхідна самопідтримка. Уміння розпізнавати в собі ознаки стресу або виснаження. Рекомендації самопідтримки для підлітків.

Практична частина. Діагностика психоемоційного стану. Вправи та рекомендації для самопідтримки. Ознайомлення із онлайн-тренажером для психологічної підтримки підлітків та молоді. Заняття з елементами тренінгу.

8. Стійкість (резильєнтність) (12 год)

Теоретична частина. Стійкість (*резильєнтність*, англ. *resilience*) як здатність не піддаватися обставинам та зберігати здатність до відновлення після потенційно-травмівних подій. Ресурси та навички для стійкості, як їх можна розвивати та практикувати. Спілкування, турбота про себе, допомога іншим, «зона комфорту». Позитивний світогляд.

Практична частина. Заняття з елементами тренінгу. Бесіди та дискусії з теми заняття. Руханки, ігрові розминки. Дихальні вправи. Заняття з використанням ігрових та терапевтичних карток «Картки сили» від С. Ройз.

9. Основи арттерапії. Використання творчих завдань з метою психосоціальної підтримки (36 год)

Теоретична частина. Основи арттерапії як виду психотерапії та психологічної корекції, що заснований на мистецтві та творчості. Види арттерапії (терапія образотворчим мистецтвом, музикотерапія, драматерапія, танцювально-рухова терапія та інші). Особливості застосування творчих завдань, елементів арттерапії для психосоціальної підтримки.

Практична частина. Виконання творчих завдань, вправи з елементами арттерапії.

10. Підсумок (4 год)

Практична частина. Заняття з елементами тренінгу. Аналіз ситуацій, які потребують підтримки. Реалізація елементів технологій підтримки «рівний-рівному», самопідтримки. Виконання тестових завдань, проведення учнями та/або участь у проведенні тренінгових вправ.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Здобувачі освіти мають знати і розуміти:

- основи психосоціальної підтримки (кому необхідна, хто може бути надавачем, алгоритм технології);
- основи методу «рівний-рівному»; основи першої психологічної допомоги за методом «рівний-рівному»;
- основи самопідтримки; ознаки стресу або виснаження;
- ресурси та навички для психологічної стійкості;
- основи арттерапії, використання творчих завдань з метою психосоціальної підтримки.

Здобувачі освіти мають уміти:

- діяти в ситуаціях, що потребують психосоціальної підтримки;
- використовувати елементи методу «рівний-рівному»;
- розпізнавати в собі ознаки стресу або виснаження; використовувати елементи психологічної самопідтримки;
- розвивати та використовувати ресурси та навички для стійкості;
- добирати і виконувати творчі завдання, вправи з елементами арттерапії.

У здобувачів освіти мають сформуватися соціальні компетентності:

- уміння оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми;
- уміння конструктивно комунікувати в різних середовищах, діяти відповідально в різних життєвих ситуаціях, зокрема в небезпечних;
- дотримуватися правил безпечної, відповідальної та етичної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко,

Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723324/1/posibnyk-grupovi-formy.pdf>

2. Гриценко Л. Метод «рівний-рівному» у взаємодії учасників груп підтримки та груп взаємодопомоги. *Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи*. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с.

3. Національна психологічна асоціація України. <https://www.npa-ua.org/>

4. Назаревич В. В., Флярковська О. В. Психологічна підтримка соматично ослаблених дітей методами арттерапії. Спецкурс підвищення кваліфікації для слухачів (освітян) очно-дистанційної форми навчання Київ, 2023. 19 с.

5. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : Програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрович. Київ, 2014. 88 с. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pozashkilna/Osobysta-gidnist_PTNZ.pdf

6. Перша психологічна допомога для молоді. Підтримка рівний-рівному: посібник. Методичний центр МФТХіЧП з психосоціальної підтримки, Копенгаген, 2021. (укр. мовою)

7. Плетка О. Психосоціальна підтримка підлітків, що пережили страхіття війни. Методичний посібник. Київ: Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ», 2022. 54 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733662/1/Pletka%20Psychosocial%20support%20manual%202022.pdf>

8. ПОРУЧ. ЮНІСЕФ. <https://poruch.me/teenagers>

9. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. / Андреевкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ, 2023. 149 с.
<https://drive.google.com/file/d/1Mip3Yr72MVKLbJZnw3wBwqMOiqFFVGgA/view>

10. Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році. Лист ІМЗО № 21/08-1233 від 08.08.24 року.

11. Ройз С. Картки сили. <https://www.unicef.org/ukraine/documents/power-cards>

12. Семигіна, Т., Столярик, О. Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи: Посібник. Таллінн: Teadmus, 2024. 257 с.

13. Resilience. APA. <https://www.apa.org/topics/resilience>

14. Resilience for teens: 10 tips to build skills on bouncing back from rough times. APA. <https://www.apa.org/topics/resilience/bounce-teens>

15. Committee on the Rights of the Child. General Comment on the implementation of the rights of the child during adolescence. April 2016.

Навчальна програма з позашкільної освіти
художньо-естетичного напрямку
«ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО»
Початковий рівень
1 рік навчання

Автор:

Корнієнко А. – провідний науковий співробітник відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Народне мистецтво є невичерпним джерелом для виховання підростаючого покоління. У народному мистецтві суспільні ідеї зливаються з естетичними у нероздільну єдність, котра має унікальні можливості впливу на особистість вихованця. Заняття декоративно-ужитковим мистецтвом сприяють вихованню в дітях культури сприйняття матеріального світу, формування естетичного ставлення до дійсності, допомагають краще пізнати інші види мистецтва, вчать цінувати і поважати працю.

Заняття декоративно – ужитковим мистецтвом свого народу залучає дітей до творчості, розвиває їхні інтереси, підвищують пізнавальну активність, допитливість, творчі здібності, навички.

Навчальна програма «Декоративно-ужиткове мистецтво» реалізується у гуртках художньо-естетичного напрямку закладів позашкільної та загальної середньої освіти та спрямована на вихованців молодшого, середнього і старшого шкільного віку.

Мета програми: формувати ключові компетентності особистості засобами декоративно – ужиткового мистецтва.

Основні завдання полягають у формуванні таких компетентностей:

1. Пізнавальної, що забезпечує ознайомлення з поняттями та знаннями, що стосуються народної творчості.
2. Практичної, що сприяє оволодінню навичками виготовлення різноманітних виробів.
3. Творчої, що забезпечує формування творчих здібностей.
4. Соціальної, що сприяє вихованню дбайливого, шанобливого ставлення до народних традицій, національної свідомості, формування естетичного смаку; популяризації народних промислів.

Навчальна програма передбачає 1 рік навчання: початковий рівень – 144 год на рік, 4 год на тиждень.

Програма є орієнтовною, а тому керівник гуртка може вносити зміни та доповнення до її змісту, враховуючи умови та практичний досвід.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
Початковий рівень, один рік навчання

	Назва теми	Кількість годин		
		Загальна	Теор.	Практич.
	Вступ	2	2	-
Розділ 1. Основи витинанкарства		10	3	7
1.1.	Основні техніки та способи виготовлення витинанок	3	1	2
1.2.	Виготовлення витинанок технікою вирізування цями, вириванням, технікою різання суцільних нанок ножом для паперу	3	1	2
1.3.	Техніка виготовлення основних елементів иківської витинанки	4	1	3
Розділ 2. Петриківський розпис		24	6	18
2.1.	Матеріали для розпису	4	1	3
2.2.	Елементи петриківського розпису	4	1	3
2.3.	Опанування технікою перехідного мазку	4	1	3
2.4.	Стилізація	4	1	3
2.5.	Побудова композиції	4	1	3
2.6.	Розпис на дерев'яній поверхні	4	1	3
Розділ 3. Українська народна іграшка. Обереги		20	5	15
3.1.	Історія української народної іграшки. Лялька як іг.	4	1	3
3.2.	Традиційна лялька - мотанка	4	1	3
3.3.	Вузлова лялька – мотанка	4	1	3
3.4.	Оздоблення ляльки - мотанки	4	1	3
3.5.	Обереги в житті українського народу.	4	1	3
Розділ 4. Кераміка		20	4	16
4.1.	Знайомство з інструментами. Ліпні прийоми роботи ною.	5	1	4
4.2.	Лиття та ручне формування виробів	5	1	4
4.3.	Декоративні форми	5	1	4
4.4.	Декоративне панно	5	1	4
Розділ 5. Традиційні осередки українського декоративного розпису		42	6	36
5.1.	Опішнянський розпис	14	2	12
5.2.	Таврійський розпис	14	2	12
5.3.	Самчиківський розпис	14	2	12
Розділ 6. Писанкарство.		20	3	17
6.1.	Історія та традиції писанкарства в Україні. нальні особливості.	8	1	7
6.2.	Колористика писанки.	4	1	3
6.3.	Різновиди оздоблення пасхальних яєць	8	1	7
	Підсумок	6	-	6
	Разом:	144	29	115

Зміст програми

Вступ (2 год)

Теоретична частина. Мета та зміст роботи гуртка на навчальний рік. Матеріали та інструменти. Правила техніки безпеки.

Розділ 1. Основи витинанкарства (10 год)

1.1. Основні техніки та способи виготовлення витинанок

Теоретична частина. Ознайомлення вихованців з основними техніками та способами витинання, правилами складання і виклеювання витинанок. Демонстрація різноманітних взірців і прикладів елементів витинанок і готових композицій з них. Способи та прийоми складання паперу: по прямій, по діагоналі, вдвоє, вчетверо, увосьмеро.

Практична частина. Оволодіння практичними навичками, прийомами роботи завдяки навчальним вправам по витинанці та практичним завданням. Складання та різання смужок паперу для листя, квадратів для квіток.

1.2. Виготовлення витинанок технікою вирізування ножицями, вириванням, ножем для паперу

Теоретична частина. Техніка витинання самим найдавнішим способом – вириванням. Знайомство з технікою різання суцільних витинанок ножем для паперу. Особливості виклеювання суцільних витинанок: основне правило композиції, послідовність виклейки елементів, прийоми та способи виклеювання.

Практична частина. Виконання різновидів витинання краю елементів витинанок – «зубчики» та «хвильки»; витинання різноманітних ажурів: «кутики», «трикутнички», «півкола», «павучки», «завитки». Виготовлення вітальної листівки «квіточка».

1.3. Техніка виготовлення основних елементів Петриківської витинанки

Теоретична частина. Ознайомлення з різноманітними техніками виготовлення основних елементів Петриківської витинанки (квітки, ягоди, листя, пів – квітки) і складання декоративних композицій з них. Показ взірців традиційних Петриківських композицій. Особливості витинанок Дніпропетровської області та інших регіонів України. Легенди українського народу та їх відображення у художньо – декоративному мистецтві.

Практична частина. Складання паперу для виготовлення основних елементів Петриківської витинанки. Виготовлення квіток шестипелюсткових, восьмипелюсткових. Виконання витинанок за мотивами легенд Наддніпрянщини «Легенда про Петриківську вишню» та інше.

Розділ 2. Петриківський розпис (24 год)

2.1. Матеріали для петриківського розпису

Теоретична частина. Прилади та матеріали, що необхідні для розпису. Вимоги до фарб. Різновиди фарб минулого та сучасного століття. Правила техніки безпеки. Надання першої медичної допомоги при порізах.

Практична частина. Виготовлення пензлів з котячого хутра.

2.2. Елементи петриківського розпису

Теоретична частина. Зображення в петриківському розписі. Правила виконання елементів петриківського розпису: «зернятко», «горішок», «їжачок».

Практична частина. Виконання композиції «Диво калинове».

2.3. Опанування технікою перехідного мазку

Теоретична частина. Техніка виконання перехідного мазка. Поєднання кольорів в перехідному мазку. Аналіз робіт майстрів петриківського розпису, виконаних перехідним мазком. Символізм яблука, маку, вишні (застосування вишні замість ялинки на новий рік за давніми звичаями). Символізм тварин і рослин в народному мистецтві.

Практична частина. Виконання цибульки, листочка, мака, ромашки, груши, яблука, суніці перехідним мазком. Копіювання робіт майстрів петриківського розпису, виконаних перехідним мазком. Вимальовування рослинних і тваринних символів.

2.4. Стилізація

Теоретична частина. Поняття „стилізація”. Відмінності між стилізованою формою та його природним аналогом. Характер стилізації, зображення тварин в петриківському розписі.

Практична частина. Вимальовування метелика, бабки, жар-птиці, білки, риби. Створення стилізованих елементів рослинного та анімалістичного жанрів.

2.5. Розпис на дерев'яній поверхні

Теоретична частина. Правила шліфування, ґрунтування, нанесення фону, копіювання малюнку, покриття лаком. Техніка безпеки під час роботи з лаками та фарбами.

Практична частина. Практична робота з розпису дерев'яної лопатки.

Розділ 3. Українська народна іграшка. Обереги (20 год)

3.1. Історія української народної іграшки

Теоретична частина. Лялька - мотанка – іграшка, оберег, сувенір. Солярний хрест – знак Сонця. Технологія виготовлення ляльки – мотанки. Класифікація ляльок і їх значення. Матеріали для виготовлення іграшок. Призначення іграшок. Аналіз традиційних українських іграшок за їх зовнішніми ознаками, визначення їх регіональної належності за специфікою застосованої техніки виготовлення, ритміко – пластичної організації.

Практична частина. Виготовлення ляльки «княгиня», ляльки «князя» (наречених). Виготовлення «калитки – травниці». Виготовлення ляльки «зерновушки».

3.2. Традиційна лялька – мотанка

Теоретична частина. Технологія виготовлення ляльки – мотанки способом «скрутка».

Практична частина. Виготовлення ляльки – скрутки.

3.3. Вузлова лялька – мотанка

Теоретична частина. Технологія виготовлення вузлової ляльки – мотанки.

Практична частина. Виготовлення ляльки – мотанки вузловим способом.

3.4. Оздоблення ляльки – мотанки

Теоретична частина. Елементи оздоблення вузлової ляльки і прийоми виготовлення. Символічне значення елементів оздоблення.

Практична частина. Виготовлення і пошив для ляльки одягу і прикрас у стилі національного костюму району проживання: віночок, стрічки, сорочка, плахта, намисто та

інше.». Виготовлення ляльки «Берегиня».

3.5. Обереги в житті українського народу

Теоретична частина. Види і значення оберегів. Технологія виготовлення оберегів. Головні священні символи України (тризуб, хрест, коло). Рослинні образи-обереги (верба, дуб, тополя, калина, любисток, м'ята, волошка). Священні тварини, птахи, комахи. Прадавні обереги-ляльки, символи родючості та материнства.

Практична частина. Виготовлення оберега «Подковка на щастя». Виготовлення ляльки «Берегиня».

Розділ 4. Кераміка (20 год)

4.1. Знайомство з інструментами. Ліпні прийоми роботи з глиною.

Теоретична частина. Історія виникнення кераміки. Проведення інструктажу по техніки безпеки. Знайомство з матеріалами і обладнанням. Стеки, їх види. Прийоми роботи з інструментами. Ознайомлення з початковими прийомами ліплення, технологією обробки гончарної глини та додатковими матеріалами для ліплення. Основні способи та прийоми формування виробів з глини (веретенця, куля, краплина, качалочка). Вивчення властивостей глини на дотик та характеристика її властивостей. Техніка ліплення з шматка, пласта, кільцями. Особливості сушіння робіт та підготовка до випалювання.

Практична частина. Приготування керамічного тіста. Вправи зі стеками.

Ліплення з шматка, з пласта, кільцями. Заготовки спрощених форм. Ліплення предметів побуту «джгутовим» способом за зразком.

4.2. Лиття та ручне формування виробів

Теоретична частина. Техніка лиття в гіпсових формах. Техніка ручного формування в гіпсових формах.

Практична частина. Виготовлення виробів технікою лиття та ручного формування в гіпсових формах.

4.3. Декоративні форми

Теоретична частина. Знайомство з декоративними глиняними формами. Технологія виготовлення декоративних форм, основні прийоми ліплення. Види декоративного рельєфу, поняття декоративні пласти. Мистецтво Марії Приймаченко.

Практична частина. Виготовлення заготовки спрощеної декоративної форми. Копіювання виробів традиційних декоративних форм відомих народних майстрів. Виготовлення виробів простих геометричних форм, дрібна пластика (овочі та фрукти, узагальнені форми тварин та птахів за зразком народних майстрів), ліплення іграшок на конусній, циліндричній основі за народними мотивами, виготовлення декоративних форм баранців, коників, цапиків, казкових образів. Виготовлення тварин за мотивами творів Марії Приймаченко.

4.4. Декоративне панно

Теоретична частина. Поняття «панно». Правила виконання ескізу. Види рельєфу. Техніка виготовлення панно за мотивами Петриківського /Опішнянського розпису.

Практична частина. Виготовлення панно «Петриківські мотиви».

Розділ 5. Традиційні осередки українського декоративного розпису (42 год)

5.1. Опішнянський розпис

Теоретична частина. Історія опішнянської кераміки та розпису. Основні мотиви: стилізовані рослинні орнаменти, птахи, елементи глиняної пластики. Традиційна кольорова гама.

Практична частина. Вправи на малювання основних елементів. Створення простих орнаментів на папері. Виконання розпису на глиняних заготовках (плитки, тарілки). Творчий проєкт: «Опішнянський сувенір» (індивідуальна робота).

5.2. Таврійський розпис

Теоретична частина. Походження та розвиток таврійського розпису (південні регіони України). Характерні риси: поєднання геометричних та флористичних елементів, яскраві кольори. Використання розпису в оздобленні хатніх предметів.

Практична частина. Відпрацювання базових елементів таврійського розпису. Комбінування мотивів у складніших композиціях. Творчий проєкт: сучасний дизайн із застосуванням таврійських мотивів (обкладинка, листівка, упаковка).

5.3. Самчиківський розпис

Теоретична частина. Історія самчиківського розпису (Хмельниччина). Основні особливості: великі декоративні панно, яскраві контрастні кольори, багатство деталей. Символіка та зміст зображень (рослинні орнаменти, птахи, фантастичні істоти).

Практична частина. Малювання базових елементів (гілки, квіти, фантастичні птахи). Вправи на створення ритму та симетрії у композиції. Виконання індивідуальних робіт: «Самчиківська квітка» або «Птахи добробуту». Створення колективної картини-банеру «Світ Самчиківки».

Розділ 6. Писанкарство (20 год)

6.1. Історія та традиції писанкарства в Україні.

Теоретична частина. Історія та традиції писанкарства в Україні. Матеріали та інструменти. Регіональні особливості.

Практична частина. Проєкт «Регіональні особливості писанок»

6.2. Колористика писанки.

Теоретична частина. Значення кольорів. Розподіл яйця на рівні частини.

Практична частина. Розпис пасхального яйця (крапанка, писанка, мальованка).

6.3. Різновиди оздоблення пасхальних яєць

Теоретична частина. Орнамент і символіка. Геометричні, рослинні, тваринні мотиви.

Практична частина. Розпис пасхального яйця (шкрябанка).

Підсумок (6 год)

Практична частина. Вікторина «В світі творчості і натхнення». Підбиття підсумків роботи за навчальний рік. Виставка творчих робіт дітей. Відзначення кращих вихованців грамотами, призами. Проведення майстер-класу вихованцями для дітей закладів загальної середньої освіти району.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

У вихованців/вихованок мають сформуватися такі компетентності:

Пізнавальна компетентність:

- знають види декоративно – ужиткового мистецтва і їх етнографічні особливості;
- проявляють обізнаність з форм і кольорів образотворчих мотивів в орнаментах;
- знають символіку кольорів при оздобленні виробу.
- техніки вимальовування на дерев'яній та глиняній поверхнях;
- поняття кераміки та історію розвитку кераміки;
- види та способи обробки і декорування виробів.
- історію мистецтва витинанки;
- різновиди традиційних витинанок;
- поняття кераміки та історію розвитку кераміки.

Практична компетентність:

- вміють виготовляти ляльку-мотанку;
- володіють різними техніками та прийомами витинання;
- вміють складати композиції з витинанок;
- вміють підбирати кольори для композиції з витинанок, поєднувати елементи витинанок;
- самостійно виготовляють прості витинанки, оформлюють закінчену роботу;
- вміють виготовляти ляльку-мотанку;
- виготовляти вироби зі шматка глини, з пласта, кільцями;
- виготовляти вироби технікою лиття та ручного формування в гіпсових формах;
- використовувати отримані знання і навички у повсякденному житті.

Творча компетентність:

- здатні враховувати колір в композиції;
- проявляють творчий підхід в оздоблюванні та презентації готової роботи;
- мають образне, просторове, логічне та абстрактне мислення;
- вміють сполучати орнаменти на одному виробі між собою;
- вміють виконувати практичні роботи різними видами матеріалів та інструментами, які застосовуються при виготовленні витинанки;
- мають художній смак, естетичне бачення краси навколишнього світу;
- мають творчу уяву, фантазію, креативне мислення.

Соціальна компетентність:

- здійснюють комунікацію українською мовою з однолітками в колективі;
- виявляють пошану до рідної країни, її природи і людей;
- вміють конструктивно співпрацювати у групі дітей, які знаходяться поряд;
- поширюють традиції народної творчості;
- популяризують українські народні промисли, історичне надбання свого народу;
- уміють брати на себе відповідальність;
- самостійно роблять підготовку до занять;
- самостійно виконують завдання керівника гуртка;
- проявляють наполегливість у досягненні мети;
- мають відповідальність за результат власної діяльності;
- вміють працювати у команді.

ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ОНЛАЙН-ПРОЄКТ
«БОРОТЬБА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ»

Анотація проєкту

*О. Литовченко, докт. пед. наук, завідувач відділу позашкільної освіти
Інституту проблем виховання НАПН України*

В умовах викликів воєнного часу важливою є просвітницька роль закладів освіти, спрямована на становлення української національної ідентичності на основі знання та усвідомлення учнями української історії. Водночас, актуальними є завдання щодо формування умінь протидіяти пропаганді, спрямованій на дискредитацію українських цінностей, історії, культури.

Зважаючи на наявну небезпеку і масштаби російської пропаганди в світі, відповідні завдання щодо протидії пропаганді затребувані і в деяких інших європейських країнах. Зокрема, освітні курси із медіаосвіти та протидії російській пропаганді упроваджуються в освітніх закладах Чехії тощо.

У контексті визначених завдань актуальним є **просвітницький онлайн-проєкт «Боротьба за незалежність: історія і сучасність»**, який реалізовано відділом позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України (2022-2024 рр.). Проєкт створено у межах плану заходів Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 р.

Мета просвітницького Проєкту – ознайомлення учасників із важливими подіями в історії України ХХ століття та формування здатності протистояти пропаганді, спрямованій на дискредитацію української історії.

Завдання Проєкту:

- надати короткі відомості про важливі події в історії України ХХ століття, сприяти усвідомленню їхньої значимості у боротьбі за незалежність України;
- сприяти розвитку критичного мислення учнів та учениць, умінню розпізнавати фейки та протидіяти ворожій пропаганді;
- сприяти усвідомленню учнями та ученицями української національної ідентичності, інтеріоризації українських національних цінностей.

Цільова аудиторія: підлітки (12-19 років).

Очікуваний результат: усвідомлення учасниками проєкту значимості історичних подій у боротьбі за незалежність України, формування умінь розпізнавати фейки та протидіяти пропаганді на основі історичних знань.

У трактуванні ключових подій, історичній термінології автори Проєкту спираються на офіційні матеріали Українського інституту національної пам'яті⁸, Українського державного

⁸ Український інститут національної пам'яті. Офіційний сайт. URL: <https://uinp.gov.ua>

центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської. молоді, підручники з історії України для закладів загальної середньої освіти, рекомендовані МОН України, нормативні документи, інші джерела з української історії, а також медіаосвіти.

Опис реалізації проєкту

У просвітницькому Проєкті протягом 2022-2024 рр. взяли участь здобувачі освіти, зокрема студенти коледжу «Освіта» Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», які навчаються за спеціальністю 231 «Соціальна робота». Зміст Проєкту передбачає ознайомлення із важливими подіями та явищами в історії боротьби за незалежність України у XX столітті, зокрема тих, що піддавалися значному впливу радянської/російської пропаганди (Українська революція 1917-1921 років, український націоналізм як культурний та політичний рух, український визвольний рух 1920-1950 років, відновлення незалежності України у 1991 році).

З учасниками обговорювалися такі питання:

- фейки: сутність і приклади;
- цілі та джерела російської/радянської пропаганди;
- важливі події української історії та вплив радянської/російської пропаганди на їх усвідомлення та інші.

Серед заходів у межах проєкту – вебінари, тематичні дискусійні панелі, презентації старшокласників та студентів, зокрема на теми: «Фейки та спотворення української історії як засіб радянської/російської пропаганди»; «ІПСО в умовах російсько-української війни: сутність і приклади», «Меми воєнного часу: сутність, приклади, переваги і ризики», а також «Українська революція 1917-1921 років і російська пропаганда» тощо.

Очікуваний результат Проєкту: усвідомлення учнівською молоддю значимості історичних подій у боротьбі за незалежність України, формування умінь розпізнавати фейки та протидіяти пропаганді на основі історичних знань.

Учасниками Проєкту підготовлено тематичні матеріали та РР-презентації.

Представимо окремі тези із матеріалів Проєкту.

«Фейки та спотворення української історії як засіб радянської/російської пропаганди» (Олександра В., студентка Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2023 р.) (рис.1, 2)

«Основним завданням пропаганди є послаблення моральних і матеріальних сил супротивника та посилення власних. Складовою інформаційного протистояння є *фейки*, які можна визначити як спотворення або подання свідомо неправдивої інформації. Найефективнішими є ті фейки, в основі яких міститься максимальний відсоток достовірної інформації, яка спрямовується у відповідному контексті. За цим принципом виокремлюють три типи фейкових повідомлень: 1. Фейки на основі достовірної інформації із відповідними акцентами та корективами окремих деталей, які іноді змінюють вектор повідомлення до діаметрально протилежного. 2. Фейки на основі напівправди передбачають логічне поєднання реальних та вигаданих фактів та відомостей. 3. Фейки на основі вигаданих фактів спираються на абсолютно неправдиві дані.

ФЕЙКИ ТА СПОТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ЯК ЗАСІБ РАДЯНСЬКОЇ/РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Ваніна Олександра

Рис. 1.

До основних цілей інформаційної війни з радянського боку можемо віднести: дискредитація фактів з історії України, які формували систему цінностей українського суспільства; представлення радянського способу життя як єдиного орієнтиру для майбутнього; залякування населення образом ворога (капіталістичні країни, «буржуазні націоналісти»), а супротивника (Українську повстанську армію) своєю могутністю; формування негативного ставлення населення до націоналістичного руху та створення труднощів для його діяльності; дезінформування суспільства стосовно внутрішньо та зовнішньополітичної ситуації; стимулювання недовіри і підозри, загострення ворожнечі в українському суспільстві».

Рис. 2

«Фейки та спотворення української історії як засіб радянської/російської пропаганди» (Софія Г., студентка Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2023 р.) (рис. 3)

«Спецоперація», а не «війна», «хлопок», а не «вибух», «перегрупування», а не «відступ», «жест доброї волі», а не «втрата контролю над островом Зміїний» – усі ці та багато інших слів і словосполучень використовують російські пропагандистські медіа. Таке викривлення сенсів називають «новомовою». Новомова – це штучна мова, яку використовували та досі використовують країни з тоталітарним устроєм політичного життя. Її сенс полягає в тому, що слова набувають інших значень відповідно до вимог

режиму. Термін «новомова» вперше використав Джордж Орвелл в антиутопічному романі «1984». У сучасних реаліях новомову використовує росія. Її основні цілі – розмити реальність та приховати правду. Тому, наприклад, війну називають «спецоперацією».

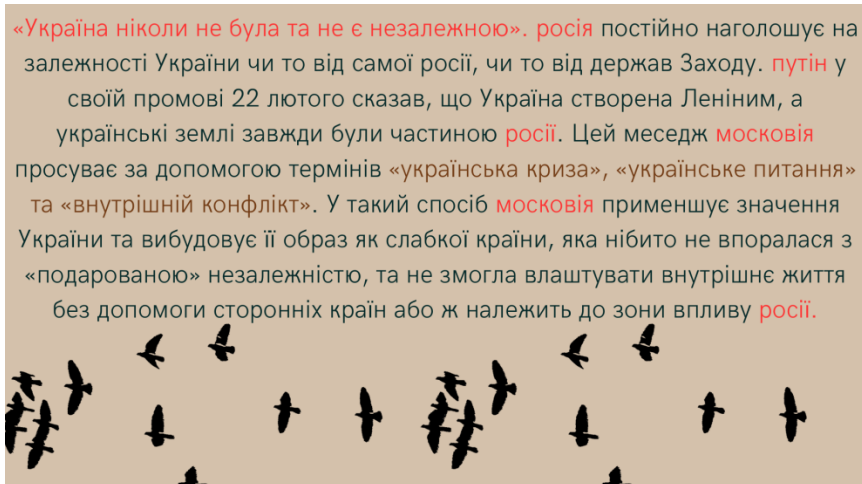

Рис. 3

«Україна ніколи не була та не є незалежною», – росія постійно наголошує на залежності України чи то від самої росії, чи то від держав Заходу. путін у своїй промові у лютому 2022 р. сказав, що Україна створена Леніним, а українські землі завжди були частиною росії. Цей меседж московія просуває за допомогою термінів «українська криза», «українське питання» та «внутрішній конфлікт». У такий спосіб московія применшує значення України та вибудовує її образ як слабкої країни, яка нібито не впоралася з «подарованою» незалежністю, та не змогла влаштувати внутрішнє життя без допомоги сторонніх країн або ж належить до зони впливу росії» ...

«Україна ніколи не була та не є незалежною», – росія постійно наголошує на залежності України чи то від самої росії, чи то від держав Заходу. путін у своїй промові у лютому 2022 р. сказав, що Україна створена Леніним, а українські землі завжди були частиною росії. Цей меседж московія просуває за допомогою термінів «українська криза», «українське питання» та «внутрішній конфлікт». У такий спосіб московія применшує значення України та вибудовує її образ як слабкої країни, яка нібито не впоралася з «подарованою» незалежністю, та не змогла влаштувати внутрішнє життя без допомоги сторонніх країн або ж належить до зони впливу росії» ...

«Українська революція 1917-1921 рр. і російська пропаганда» (Уляна О., студентка Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2024 р.)

«Українська революція 1917–1921 рр. розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917 р. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності». ... «Не менш важливою частиною історії, крім IV Універсалу, є Бій під Крутами. Багато людей звикли сприймати цей бій, як поразку і цинічне використання молодих людей, проте це було далеко не так. За даними Українського інституту національної пам'яті, у бою під Крутами

брало участь біля 400 юнкерів – старшин і курсантів Першої української військової школи ім. Богдана Хмельницького, які на той час уже мали бойовий досвід (деякі з них навіть пройшли fronti Першої світової), а також бійці Куреня Смерті – добровольчого підрозділу, сформованого з вояків, які повернулися з Першої світової війни, та вільні козаки з міста Глухова – теж старші люди, які мали бойовий досвід. Саме вони, а не гімназисти та студенти без вишколу, складали основні бойові сили оборонців Крут. Варто зазначити, що попри значну перевагу противника і здачу станції, бій під Крутами був досить успішною бойовою операцією. Він тривав біля шести годин, і більшовики понесли значно більші втрати, ніж українські сили. Лише під вечір оборонці Крут змушені були організовано відступити, головне, через те, що у них закінчувалися набої.»

Просвітницький проект викликав значну зацікавленість в учнівської молоді, сприяв усвідомленню його учасниками важливих фактів із української історії, які найбільше зазнали впливу радянської/російської пропаганди.

**БАРНАХУС-КЛАС
НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ МОН УКРАЇНИ⁹**

*Анотація проекту, спрямованого на підтримку дітей та підлітків, які
постраждали внаслідок війни*

Актуальність

Майже кожна дитина в Україні зазнала впливу війни. У воєнний час, загострилися такі проблеми, як розлучення з родиною, психоемоційна травматизація, жорстоке поводження, сексуальна експлуатація, торгівля людьми.

У різних країнах упроваджені у практику різні моделі надання послуг та підтримки дітям міждисциплінарними та міжвідомчими структурами, залежно від правових систем, соціальних структур, культурних традицій тощо. Однією з найбільш ефективних моделей міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці, апробованих у світі, є модель Barnahus (далі — «Барнахус»). Сьогодні цю модель визнано кращою практикою із захисту дитини від насильства та подолання наслідків насильства, якого зазнала дитина.

Нормативно-правова база

Основними законодавчими засадами для впровадження моделі «Барнахус» в Україні є: Закон України «Про охорону дитинства», яким визначено основні напрями державної політики у сфері захисту прав дітей, які базуються на найкращих інтересах дитини; Кримінальний кодекс України (в частині злочинів, скоєних проти дітей); Кримінальний процесуальний кодекс України, яким передбачено процедуру участі дітей, потерпілих від злочинів чи свідків злочинів, у кримінальних провадженнях на всіх етапах досудового та судового розслідувань; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства»; інші законодавчі та підзаконні акти.

Барнахус (від *barna hús* — у перекладі з ісландської мови «будинок для дітей») — це місце, де багатопрофільна міжвідомча команда, до якої входять представники правоохоронних органів, кримінального судочинства, служб захисту дітей, а також медичні працівники і працівники сфери захисту психічного здоров'я, співпрацює, щоб забезпечити дітям — жертвам та свідкам насильства — скоординований ефективний захист, послуги та правосуддя, дружнє до дітей.

Барнахус-клас НЕНЦ — проект, спрямований на надання допомоги дітям:

— відносно яких є припущення або упевненість в тому, що вони стали жертвою насильницьких злочинів (проти життя і здоров'я), незаконного позбавлення особистої

⁹ Положення про Барнахус-клас Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України.
<https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/2022-10-186.pdf>

волі, незаконного примусу, незаконних погроз, домагань і інших злочинів (проти свободи і миру);

- які вимушено покинули свої домівки та мігрували.

Діяльність Барнахус-клас НЕНЦ ґрунтується на таких **загальних засадах**:

- надання першочергової уваги найкращим інтересам дитини в усіх заходах і рішеннях;

- недопущення дискримінації та забезпечення рівного доступу і ставлення до всіх дітей;

- поваги та неупередженого і небайдужого ставлення до дитини та близьких членів сім'ї, що не є кривдниками, з боку суб'єктів, що залучені до діяльності у «Барнахус-клас НЕНЦ»;

- індивідуального підходу до дитини, в тому числі з урахуванням її вікових та інших особливостей;

- комплексного реагування на потреби дитини;

- конфіденційності.

Завдання «Барнахус-клас НЕНЦ»: надання дітям та підліткам, які зазнали різних видів жорстокого поводження і травмивного впливу, доступної та належної психологічної підтримки засобами еколого-натуралістичної діяльності (за використання терапії контактного зоопарку, Школи народних ремесел, проєктної діяльності тощо); запобігти психологічному виснаженню дітей в умовах тривалої травматизації, спричиненої війною в Україні.

Одним із основних **принципів** роботи Барнахус-клас НЕНЦ є доброзичливість і дружнє ставлення до дітей та принцип роботи усіх спеціалістів із дитиною «під одним дахом».

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Міністерства освіти і науки України рекомендує закладам освіти долучитися до створення барнахус-класів для надання підтримки дітям в умовах викликів воєнного часу.

ЕКОТЕХНОЛОГІЇ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО ДЛЯ УСПІШНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

*Інформаційна довідка
Національного еколого-натуралістичного центру
учнівської молоді МОН України*

Інноваційним підходом до виховання екологічно свідомих громадян, які здатні застосовувати екотехнології для вирішення реальних проблем суспільства, є **екотехнологічне підприємництво в закладах освіти України**. Позашкільна освіта, зокрема, має величезний потенціал для розвитку навичок, що поєднують інноваційні технології, підприємництво та екологічну відповідальність, та відіграє важливу роль у формуванні екологічного світогляду молоді, розвитку практичних навичок та підприємницьких компетенцій.

Екотехнології – це інноваційні рішення, спрямовані на збереження довкілля, раціональне використання природних ресурсів та підвищення якості життя суспільства. Їх впровадження є важливим фактором для розвитку здорового суспільства, адже вони дозволяють вирішувати низку екологічних, соціальних та економічних проблем.

Сутність екотехнологій: збереження екологічного балансу; мінімізація впливу людської діяльності на довкілля; раціональне використання ресурсів.

Спрямування екотехнологій:

- Відновлювальні джерела енергії (сонячна, вітрова, геотермальна та гідроенергія; розробка енергоефективних систем і акумуляторів).
- Екологічне будівництво (використання енергоефективних матеріалів та технологій - зелені дахи, пасивні будинки).
- Управління відходами (переробка відходів (рециклінг), компостування, створення біорозкладних матеріалів).
- Збереження водних ресурсів: (очищення стічних вод, системи повторного використання води, збирання дощової води).
- Екоінновації в агросекторі (органічне землеробство, гідропоніка, вертикальне фермерство).
- Транспорт (електромобілі, біопаливо, розвиток громадського та альтернативного транспорту).
- Екологічна цифровізація (смарт-технології для моніторингу довкілля та управління енергоресурсами).

Метою та завданнями екотехнологічного підприємництва в системі загальної середньої та позашкільної освіти є:

- Формування у молоді екологічного мислення, практичних навичок застосування екотехнологій і підприємницьких підходів для вирішення екологічних проблем.
- Розвиток екологічної свідомості та культури серед дітей і підлітків.

- Ознайомлення з принципами сталого розвитку та основами підприємництва.
- Виховання відповідального ставлення до ресурсів та довкілля.
- Практична реалізація екологічних проєктів.

I. Роль закладів позашкільної освіти у впровадженні екотехнологій

В системі закладів позашкільної освіти, яка є платформою для формування екологічного мислення та навичок екотехнологічного підприємництва у дітей та молоді, доцільно впроваджувати інтерактивні та практичні проєкти, які допомагають учням:

- розуміти сучасні екологічні виклики,
- навчатися використовувати екотехнології на практиці,
- розвивати підприємницьке мислення для створення екологічно чистих товарів і послуг.

II. Ключові напрями роботи з екотехнологіями

1. Енергоефективність та альтернативна енергетика

- Створення моделей сонячних панелей, вітрових турбін та інших енергозберігаючих систем.

- Участь у науково-технічних конкурсах із розробленням міні-проєктів з використання відновлюваних джерел енергії.

2. Проєкти з перероблення та повторного використання ресурсів

- Навчання основам циркулярної економіки через створення товарів з вторинної сировини.

3. Екологічне сільське господарство

- Упровадження практик органічного землеробства у шкільних теплицях і садах. До прикладу: permaculture — permanent agriculture («стале сільське господарство») — підхід до проєктування сталих систем і система ведення сільського господарства, що працює в гармонії з природними процесами з мінімальними витратами праці і без шкоди для довкілля, може успішно існувати у містах, наприклад, у громадських садах і городах, міських лісосадах. Серед актуальних технологій: штучні водойми, які можуть бути промислові і побутові, зазвичай їх створюють для розведення риб і рослин або в якості декору; дощові сади, створення яких є однією із практик призначених для очищення забруднених зливових стоків; тепла грядка Розума (наповнений певною органікою компостер у вигляді клиноподібного рівчака прямо на грядках, поруч з яким на невеликих гребенях висаджуються рослини) тощо.

- Проєкти з вирощування рослин у гідропонних або аеропонних системах. **Метод гідропоніки** базується на вирощуванні рослин без використання ґрунту, а за допомоги рідких живильних розчинів, що значно зменшує трудомісткість. Переваги гідропоніки: рослини не страждають від перезволоження або пересихання та позбавлені від захворювань, які передаються через ґрунт та від нападу ґрунтових шкідників; можливість вирощування овочів взимку та отримання високого врожаю. **Метод аеропоніки** базується на вирощуванні рослин у повітряному середовищі без використання ґрунту і субстратів, а поживні речовини доставляються до коренів у вигляді аерозолі. Дана технологія економить площу, виключає появу бур'янів, забезпечує велику економію води та добрив.

Виключається повністю вплив ґрунтово-кліматичних факторів, тому мінімізуються ризики втрати врожаю.

4. Створення екоінноваційних проєктів

- Робота над науково-дослідницькими проєктами з екотехнологій.

Пошук та використання нових відновлювальних джерел енергії: біопаливо для виробництва якого використовується біомаса цілого ряду біоенергетичних культур, що є найбільш придатною сировиною для виробництва твердих видів біопалива (енергетична верба, тополя, павловнія, міскантус, просо прутоподібне, цукрове сорго, вирощування яких передбачає наявність технологічного обладнання для механізованого їх збирання, переробки та можливості реалізації продукції, тому при закладах освіти енергетичні культури можна вирощувати тільки з дослідницькою та освітньою метою); відходи різноманітної органічної сировини (неліквідна деревина, вершки, сучки, пні, обрізки, тирса, стружка, солома зернових культур, полова, стебла, качани кукурудзи, лушпиння та стебла соняшника, відходи переробки льону тощо), впровадження перспективних методів утилізації відходів тощо.

Технологія ефективних мікроорганізмів (ЕМ) - біологічна технологія, яка використовує сукупність мікроорганізмів для поліпшення якості ґрунту, води та рослин. До прикладу очищення водойм ЕМ (стійке співтовариство аеробних і анаеробних видів, в якому продукти життєдіяльності одних мікроорганізмів стають їжею для інших, використовують для поліпшення ґрунту, підвищення якості харчових продуктів, боротьби з шкідниками та хворобами рослин, очищення водойм тощо). Не втрачає актуальності технологія «бокаші», розроблена групою органічного землеробства японського професора Теуро Хіга, коли первинний субстрат засівається спорами 84 видів бактерій і грибів. Побічних ефектів не було зафіксовано, в той час як користі від цього добрива вдалося отримати більше, ніж очікувалося. Бокаші застосовують у садоводстві та навіть тваринництві: ферментація харчових відходів у домашніх умовах; прискорення дозрівання компосту; підготовка ґрунту для розсади; добавка до корму для будь-яких сільськогосподарських тварин та птахів; кореневе підживлення рослин тощо.

- Вивчення екологічних ІТ-рішень, як-от додатки для моніторингу стану повітря чи сортування відходів; цифрові додатки для вивчення природи (Google Earth, PlantNet).

- Залучення дронів для спостереження за ландшафтами або проведення екодосліджень.

- Використання віртуальної реальності (VR) для створення симуляцій екосистем.

5. Практики екомаркетингу та підприємництва

- Організація еко-ярмарків, де діти можуть продавати власні вироби (наприклад, еко-сувеніри тощо).

- Створення міні-підприємств у рамках гуртків із виготовлення екологічної продукції.

III. Переваги впровадження екотехнологічного підприємництва у закладах загальної середньої та позашкільної освіти

1. Формування екологічної свідомості

Молодь усвідомлює важливість дбайливого ставлення до ресурсів та довкілля.

2. Розвиток підприємницьких навичок

Учні вчаться реалізовувати бізнес-ідеї, створювати проєкти, працювати в команді та управляти ресурсами.

3. Розвиток практичних навичок

Застосування теоретичних знань на практиці (створення моделей, міні- проєктів, прототипів).

4. Залучення до науково-дослідницької діяльності

Можливість брати участь у всеукраїнських та міжнародних конкурсах, грантових програмах на підтримку екопроєктів.

5. Підготовка до професійного майбутнього

Розвиток креативності, інноваційного мислення та підприємницької культури сприяє вибору професій у сфері екології та технологій.

IV. Приклади реалізації в закладах загальної середньої та позашкільної освіти

1. Екологічні гуртки:

Гуртки із перероблення відходів, де діти створюють вироби з пластику, паперу або скла. Гуртки із основ екомоніторингу.

2. Шкільні міні-ферми:

Теплиці з використанням гідропонних систем для вирощування зелені або овочів.

3. Інноваційні конкурси та хакатони:

Участь дітей у конкурсах та екологічних проєктах, як-от «Енергія і середовище», «Еко-Техно Україна», «REALITY ECOLOGICAL HACK» (Eco-Hackathon), «Дотик природи», «Подаруй життя планеті» тощо.

4. Міні-бізнес із екофокусом:

Створення еко-продукції (натуральні мила, свічки, прикраси тощо) та реалізація на еко-ярмарках. Вирощування рослин у теплицях (фрукти, овочі, квіти, тощо).

5. Еко-лабораторії:

Створення в закладах освіти лабораторій, де діти можуть досліджувати властивості екологічних матеріалів, створювати нові продукти та моделі. Оновлення оснащення наявних лабораторій відповідно до вимог щодо вивчення екотехнологій і проведення дослідів.

V. Результати для суспільства та учасників

- **Розвиток екосвідомості:** молодь, яка навчилася екологічному мисленню, впроваджує сталі практики в щоденному житті.
- **Практичні знання:** учасники отримують навички з управління проєктами, підприємництва та інновацій.
- **Розвиток громад:** реалізовані ініціативи сприяють покращенню стану довкілля та зміцненню зв'язків між закладами освіти, громадою й бізнесом.

VI. Виклики та перспективи

Виклики:

- Обмежене фінансування проєктів.
- Обмежений доступ до інноваційних технологій та недостатня кількість обладнання для практичної роботи.

- Потреба у кваліфікованих педагогах.
- Перспективи:
- Зростання інтересу до екології та підприємництва.
- Зростання інтересу до зелених технологій серед молоді.
- Співпраця закладів позашкільної освіти з підприємствами та науковими установами та розвиток мережі освітніх проєктів.
- Підтримка міжнародних екологічних проєктів і грантів.
- Впровадження екотехнологій у освітні програми сприяє формуванню нової генерації підприємців та фахівців.
- Висновки

Таким чином, екотехнології та екотехнологічне підприємництво в закладах освіти є важливим інструментом для виховання екологічно відповідального та підприємливого покоління. Реалізація таких програм сприяє формуванню в учнів екологічного світогляду, практичних навичок та інноваційного мислення, що є основою для сталого розвитку України.

Екотехнологічне підприємництво в закладах позашкільної освіти України є не лише освітнім трендом, але й важливим внеском у майбутнє сталого розвитку країни.

МЕТОД «РІВНИЙ-РІВНОМУ»

Метод «рівний-рівному» (peer-to-peer learning) — це підхід до навчання, який передбачає взаємодію між людьми з подібним рівнем знань, досвіду або статусу. В рамках цього методу учасники навчають одне одного, обмінюючись знаннями та вміннями, що сприяє глибшому засвоєнню інформації та розвитку критичного мислення. Цей метод широко застосовується в освіті, соціальній роботі, реалізації соціальних програм, корпоративному навчанні та інше.

«Рівний-рівному» може трактуватися як навчання, як загальний підхід, принцип, метод, що реалізуються через програму або цілісну технологію засобами інформування, консультування, навчання тощо. Англійське слово «peer» означає «ровесник», «рівний», той, що належить до тієї самої соціальної групи, рівний за віком, статусом.

Основні ролі:

- *«рівний» (peer), інструктор* — навчений представник цільової групи, який пройшов спеціальну підготовку, мотивований на роботу з цією цільовою групою і володіє достовірною інформацією, вміннями і навичками роботи з цією групою;

- *тренер* — це фахівець (учитель, психолог, соціальний працівник, соціальний педагог або ін.), який готує інструкторів із числа тих представників цільової аудиторії, що пройшли навчання; здійснює організаційний і методичний супровід проведення інструкторами занять, акцій.

- *Цільова група* — група, на яку спрямовано навчання/вплив. Об'єднання в групу відбувається на основі певних ознак: вік, стать, рід діяльності, соціально-економічне становище, спосіб життя тощо. При цьому в групу можуть об'єднуватися люди, які мають тільки одну або ж декілька спільних ознак.

У освітній сфері метод «рівний-рівному» використовується для підвищення ефективності навчання та розвитку критичного мислення, широко упроваджується в школах та університетах у форматі групових проєктів, тренінгів, а також просвітницьких програмах і проєктах. На індивідуальному рівні використання цього методу передбачає надання знань, настановлення, стимулювання зміни переконань чи поведінки тієї чи іншої людини. Освіта за принципом «рівний-рівному» може також сприяти змінам на рівні групи чи спільноти, стимулюючи колективні дії.

У соціальній роботі метод «рівний-рівному» застосовується в програмах наставництва та соціальної адаптації, профілактичних програмах, діяльності груп взаємопідтримки, консультуванні, патронажі тощо. Найширше метод «рівний-рівному» використовується в профілактиці ризикованої поведінки та пропаганді здорового способу життя в дитячому, підлітковому та молодіжному середовищі, в групах ризику.

Розвитку методу «рівний-рівному» сприяє діяльність соціальних служб для молоді, поширення волонтерського руху. За таким принципом, наприклад, діють українські пластуни (учасники пластового руху), упроваджуючи виховні методи, які передбачають, що старші виховники проводять заняття і навчають юнаків та юначок, які згодом також

можуть навчати менших, передавати свої знання.

Метод «рівний-рівному» в українській практиці соціальної роботи також розглядається у системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій, зокрема, передбачає залучення до програм допомоги осіб, які успішно впоралися з ситуацією; у реабілітаційному процесі учасників бойових дій та ін.

Переваги методу «рівний-рівному»: усуває бар'єри у спілкуванні, робить навчання неформальним; дозволяє передавати особистий досвід; мотивація «вчителя» – інструктора може передаватися «учневі», а ентузіазм, з яким він ділиться досвідом, робить знання емоційними і такими, що запам'ятовуються. **Обмеження** методу «рівний-рівному» пов'язані з тим, що непрофесійний «учитель» (інструктор) може недостатньо глибоко знати предмет навчання.

Олена Литовченко

Список використаних джерел

1. Андрєєнкова В.Л., Левченко К.Б., Матвійчук М.М., Дацко О.В. Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків : навчально-методичний посібник. Київ, 2020. 200 с.
2. Гриценко Л. Метод «рівний-рівному» у взаємодії учасників груп підтримки та груп взаємодопомоги. *Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи* : навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с.
3. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук] ; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
4. Литовченко О.В. Метод «рівний-рівному» (peer-to-peer learning). *Соціальна робота. Термінологічний словник* / за заг. ред. Н. Чернухи, С. Петкова, Т. Захаріної. Київ : Юрінком Інтер, 2025.

Додаток 7

Додаток
до Порядку
організації інклюзивного навчання
в закладах позашкільної освіти

(найменування закладу позашкільної освіти)

ЗАТВЕРДЖЕНО

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), посада
керівника закладу позашкільної освіти)
"___" _____ 20__ року

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ
ЗДОБУВАЧА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ¹⁰
на 20___/___ навчальний рік

1. Загальні відомості:

(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дата народження здобувача позашкільної освіти)

(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) батьків або законних представників здобувача позашкільної освіти)

Телефон _____ Адреса проживання _____
Дата вступу до закладу позашкільної освіти _____
Група (клас) _____

2. Відомості про особливості розвитку (стан здоров'я, фізичний і мовленнєвий розвиток, когнітивна, емоційно-вольова сфери, наявний рівень знань, здібностей, умінь, навичок, особливі освітні потреби тощо)

Порядковий номер	Дата	Зміст	Джерело інформації
------------------	------	-------	--------------------

3. Освітня програма, якою користується керівник групи (класу)

(зазначити назву програми)

4. Адаптація та модифікація освітньої програми

Назва адаптації	Так/ ні	Примітка
-----------------	---------	----------

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF#Text>

Пристосування середовища:

доступність

освітлення

рівень шуму

Психолого-педагогічна адаптація:

використання візуального розкладу

збільшення часу на виконання завдань

збільшення обсягу допомоги (демонстрація зразка, нагадування тощо)

руховий режим

використання заохочень

використання засобів концентрації уваги

Адаптація навчального матеріалу:

картки-підказки, картки-інструкції

засоби альтернативної комунікації

Модифікація:

скорочення змісту матеріалу

зниження рівня вимог до виконання завдань

Інше

5. Необхідна матеріально-технічна та навчально-методична бази, зокрема інформаційно-комунікаційні технології, навчально-дидактичне обладнання та матеріали тощо (зазначити необхідне)

☐ Так

☐ Ні

6. Необхідні допоміжні засоби навчання

7. Фахівці, які розробили індивідуальну програму розвитку

Прізвище, ім'я, по батькові (за наявності)	Найменування посади/спеціальності	Підпис
---	-----------------------------------	--------

8. Погодження індивідуальної програми розвитку здобувача позашкільної освіти з батьками (законними представниками) дитини з особливими освітніми потребами або з повнолітнім здобувачем позашкільної освіти

Я, _____,
(прізвище, ім'я, по батькові (за наявності))

брав участь у розробленні індивідуальної програми розвитку та згоден з її змістом.

(підпис)

(дата)

(підпис)

(дата)

9. Консультування батьків (законних представників) дитини з особливими освітніми потребами у процесі розроблення/виконання індивідуальної програми розвитку

Дата	Тема консультації	Відповідальні особи
------	-------------------	---------------------

10. Психолого-педагогічна характеристика особи з особливими освітніми потребами за 20___/___ навчальний рік _____

ПОЛОЖЕННЯ про філію закладу позашкільної освіти (орієнтовна форма)

Філія закладу позашкільної освіти _____ (далі – Філія), створена на підставі наказу директора закладу позашкільної освіти _____ (далі – Заклад) від _____ року, наказ № ____.

Місце знаходження Закладу: _____

Філія діє на підставі Положення про Філію (далі – Положення), затвердженого наказом директора Закладу та погодженого з відповідним органом місцевого самоврядування (далі – Орган управління майном).

Філія керується в своїй фінансово-господарській діяльності чинним законодавством України, цим Положенням, а також наказами директора Закладу та рішеннями Органу управління майном.

1. Найменування та місцезнаходження філії

1.1. Найменування Філії:

повне – _____

скорочене – _____

1.2. Місцезнаходження Філії: _____

2. Мета та предмет діяльності філії

2.1 Метою створення Філії є координація позашкільної та позакласної роботи в закладах освіти громади та району;

- урізноманітнення та удосконалення форм, методів і засобів навчання та виховання;
- пошук, розвиток і підтримка здібних, обдарованих та талановитих вихованців;
- розвиток співпраці з закладами освіти громади та району, державними та громадськими організаціями по залученню дітей та учнівської молоді до участі у практичній дослідницько-експериментальній роботі на місцевому, регіональному, всеукраїнському, міжнародному рівнях;
- проведення заходів щодо оздоровлення та відпочинку учнів;
- створення умов для гармонійного розвитку національно свідомої, високоосвіченої, життєво компетентної творчої особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення, готової до життя і праці в інформаційному суспільстві;
- задоволення потреб дітей та учнівської молоді у професійному самовизначенні і творчій самореалізації;
- забезпечення умов для збереження здоров'я дітей і учнівської молоді; духовного, інтелектуального, фізичного розвитку;
- соціалізація учнів в умовах освітнього простору закладу позашкільної освіти;
- використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, розвиток дистанційних методів навчання як засобу підвищення якості позашкільної освіти та забезпечення рівного доступу учнів до якісної освіти.

2.2. Предметом діяльності філії є:

створення творчих учнівських об'єднань (гуртків, клубів, секцій) для здійснення освітньої

діяльності, сприяння учням у поглибленому вивченні навчальних дисциплін, оволодінні навичками дослідництва, проведення посильних практичних робіт, написанні рефератів, пошукових робіт різної тематики. Розвиток гурткової роботи з різних напрямів позашкільної освіти.

2.3. Філія виконує функцію центру інструктивно-методичної та організаційно-масової роботи з питань позашкільної освіти та виховання в творчих учнівських об'єднаннях у освітніх закладах територіальної громади. У освітніх закладах району дана діяльність Філії може бути організована на підставі угод про співпрацю.

3. Юридичний статус філії

3.1. Філія є відокремленим структурним підрозділом Закладу та підпорядкована і підзвітна йому.

3.2. Штатний розпис Філії затверджується директором Закладу за погодженням з департаментом освіти і науки держадміністрації.

3.3. Філія не є юридичною особою.

3.4. Філія не має відокремленого самостійного балансу.

3.5. Філія має круглу печатку, штамп зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

3.6. Філія може мати рахунки в органах Державного казначейства України.

3.7. Філія діє від імені та за довіреністю Закладу.

3.8. Заклад надає Філії право використовувати свої фірмові бланки, емблему та інші реквізити та ліцензії. Філія за згодою Закладу може використовувати емблеми та інші реквізити Закладу.

3.9. Філія набуває статусу відокремленого підрозділу з моменту включення її до Єдиного державного реєстру та присвоєння ідентифікаційного коду.

4. Майно філії

4.1. Майно є спільною власністю територіальних громад сіл, селищ, міст Дніпропетровської області та передане їй Закладом у користування.

4.2. Майно Закладу може бути передане Філії для використання у процесі господарської діяльності останньої на умовах тимчасового або постійного користування, із залишенням зазначеного майна на балансі Закладу відповідно до законодавства.

4.3. Філія користується майном, вчиняючи щодо нього дії, які не заборонені чинним законодавством України, статутом Закладу та цим Положенням. Розпорядження майном, закріпленим за Філією, здійснюється Закладом за погодженням з Органом управління майном у порядку, встановленому чинним законодавством України.

4.4. Джерелами формування майна Філії є:

майно, передане їй Закладом;

4.5. Усі матеріальні цінності, отримані Філією внаслідок здійснення господарської та іншої діяльності, є власністю Закладу. Філія зобов'язана передати Закладу все отримане у процесі виконання визначених цим положенням функцій.

4.6. Філія створює необхідні для забезпечення її діяльності та соціального розвитку фонди в порядку, що встановлюється цим Положенням та наказами директора Закладу.

4.7. Заклад в повному обсязі несе юридичну відповідальність за всі можливі результати господарської діяльності Філії, у тому числі стосовно майнових зобов'язань Філії, які виникли за умови наявності в посадових осіб Філії повноважень діяти від імені Закладу, встановлених

Положенням про Філію та довіреністю, виданою директором Закладу.

5. Управління філією

5.1. Вищим органом управління Філією є Заклад, що: приймає рішення про створення та припинення діяльності Філії; розробляє основні напрями розвитку діяльності Філії; затверджує звіт про роботу Філії.

5.2. Загальне управління діяльністю Філії здійснює директор Закладу. Будь-які рішення директора Філії, що суперечать інтересам Закладу або Філії, можуть бути скасовані директором Закладу.

5.3. Безпосереднє керівництво Філією здійснює в межах своєї компетенції директор Філії, який діє на засадах єдиноначальності на підставі цього Положення та довіреності, виданої Законом.

5.4. Директор Філії шляхом укладення з ним трудового договору призначається на посаду та звільняється з посади наказом директора Закладу, в якому вказуються права директора Філії, його обов'язки, умови оплати праці та звільнення з посади.

5.5. Директор Філії забезпечує керівництво та управління поточною діяльністю Філії і вирішує всі питання її діяльності за письмовим погодженням з директором Закладу або з його заступниками згідно з розподілом обов'язків.

5.6. Директор Філії підпорядкований та підзвітний директору Закладу й несе персональну відповідальність за фінансово-господарську діяльність Філії.

5.7. Директор Філії: забезпечує виконання покладених на Філію завдань, здійснює управління Філією та приймає рішення щодо господарської діяльності Філії відповідно до основних напрямів діяльності, перспективних і поточних планів, затверджених Закладу, а також наказів, розпоряджень, вказівок та довіреностей директора Закладу; укладає угоди, договори та вчиняє інші юридично значимі дії від імені Закладу на підставі та в межах, визначених довіреністю та наказами директора Закладу; представляє Філію у відносинах з юридичними та фізичними особами; дає обов'язкові до виконання доручення своїм працівникам; має право підпису юридичних та фінансових, банківських документів від імені Закладу в межах, визначених у довіреності Закладу; виконує дії, пов'язані з користуванням майном, закріпленням за Філією; забезпечує збереження майна, раціональне використання приміщень, обладнання, виконання правил безпеки праці, санітарних, протипожежних правил, вживає заходів з охорони навколишнього середовища; видає в межах своєї компетенції накази, розпорядження та дає вказівки, обов'язкові для всіх працівників Філії, організовує й контролює їх виконання; здійснює контроль за дотриманням Правил внутрішнього трудового розпорядку Філії, конфіденційної інформації; несе персональну відповідальність за правильність розрахунків та своєчасне перерахування грошових коштів; здійснює інші дії, відповідно до цього Положення, наказів та розпоряджень директора Закладу.

5.8. Працівники Філії призначаються на посаду директором Закладу згідно із затвердженим штатним розписом за погодженням з департаментом освіти і науки облдержадміністрації.

5.9. Педагогічні, медичні працівники, обслуговуючий персонал можуть прийматися на роботу сезонно, за окремим наказом Закладу, в залежності від конкретного періоду проведення навчально-оздоровчих змін та кількості дітей.

5.10. Директор Філії несе повну відповідальність перед Законом за економічний та фінансовий стан Філії, результати господарської діяльності Філії, стан трудової дисципліни.

5.11. Директор Філії несе відповідальність за збереження та належне використання майна,

що перебуває в користуванні (оперативному управлінні) Філії, дотримання норм законодавства в діяльності Філії, правил охорони праці.

5.12. Порушення директором Філії вимог, установлених Положенням про Філію, трудовим договором, довіреністю, наказами та розпорядженнями директора Закладу, може бути підставою для припинення трудових відносин згідно з чинним законодавством.

6. Права, обов'язки, обмеження та фінансово-господарська діяльність філії

6.1 Для здійснення діяльності Філія має право:

вступати у господарські та цивільно-правові відносини із підприємствами, організаціями, установами незалежно від форм власності, а також з окремими громадянами згідно з довіреністю директора Закладу від імені Закладу за видами освітньо-виховної, підприємницької діяльності для проведення та забезпечення освітнього процесу.

за згодою Закладу на придбання та створювання резерву необхідних матеріальних цінностей, а також основних засобів, які необхідні для проведення стійкого та безпечного освітнього процесу Філії;

за згодою Закладу та в межах затверджених планових призначень здійснювати поточний ремонт основних та орендних засобів;

з метою проведення освітньої діяльності спиратись на видавничу та рекламну діяльність методичного кабінету Закладу.

6.2. Фінансова діяльність Філії здійснюється відповідно до кошторису на поточний календарний рік, затвердженого наказом та кошторисами департаменту освіти і науки, Закладу.

6.3. Філія здійснює необхідний облік результатів своєї діяльності, веде статистичну звітність в установленому порядку й несе відповідальність за їх достовірність. Філія надає Закладу документи стосовно бухгалтерського обліку та звітності в установлені директором Закладу строки.

6.4. Філія звітує перед Законом щодо результатів своєї діяльності у формі, порядку та строки, що визначаються директором Закладу.

6.5. Філія не має права:

самостійно відчужувати земельні ділянки, основні засоби, будівлі, транспортні засоби;

випускати облігації та векселі;

видавати майнові та фінансові гарантії забезпечені майном Закладу для третіх осіб;

проводити позапланову організаційно-масову діяльність та виховну роботу, використовуючи адміністративні та фінансові ресурси, основні фонди;

госпрозрахункову діяльність без погодження з Законом;

організовувати іншу адміністративну, фінансову, господарську, освітню діяльність без погодження з Законом.

6.6. Фінансування Філії здійснюється за рахунок коштів Закладу.

Витрати Філії проводяться відповідно до затверджених річних кошторисів Закладу та органу місцевої влади.

7. Організація освітнього процесу філії

7.1. Порядок організації освітнього процесу в Філії визначається планами роботи та програмами затвердженими Законом.

7.2. Освітній процес проводиться державною мовою.

7.3. Філія забезпечує сприятливі для дітей умови, забезпечує виховання та навчання дітей.

7.4. Філія несе відповідальність за життя, фізичне та психічне здоров'я, емоційний добробут і повноцінний розвиток кожної дитини, ефективність обраної системи виховання та навчання.

7.5. Освітній процес є вільним від втручання політичних партій та інших об'єднань громадян і ґрунтується на засадах державної політики в сфері освіти з врахуванням потреб та інтересів дитини.

7.6. Працівники Філії не мають права чинити релігійний вплив на дитину. Належність особи до будь-якої партії, громадської, релігійної організації, що діють відповідно до Конституції України, не є перешкодою для її участі в освітньому процесі.

7.7. Навчально-виховна робота.

7.7.1. Навчально-виховна робота Філії здійснюється в одновікових та різновікових об'єднаннях за інтересами (гурток, секція, клуб, студія, заочні школи та інше).

7.7.2. Мета, завдання, зміст і річна кількість годин роботи об'єднання визначається навчальними планами і програмами. Керівник об'єднання самостійно обирає педагогічно обґрунтовані форми, засоби і методи роботи з урахуванням рівня загальноосвітньої і фізичної підготовки учнів.

7.7.3. Заняття можуть проводитися як за програмою одного, двох профілів, так і за комплексними програмами, по групах, об'єднанням, а також зі змінним складом учнів.

7.7.4. Заклад організує роботу з учнями протягом усього календарного року.

7.7.5. Під час канікул Філія організує різноманітну масову роботу з учнями; гурткові, секційні, студійні та інші заняття з новим або змінним складом учнів, дозволяє вільне відвідування під час робочого дня педагога. Об'єднання учнів можуть працювати за спеціальним розкладом на базі таборів, за місцем проживання.

7.7.6. Навчальний рік у Закладі починається у період з 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року. Гуртки, в залежності від вимог програм, утворюються як на весь навчальний рік, так і на менш короткий термін.

7.7.7. Кількісний склад об'єднання та тривалість занять визначається у відповідності до державних документів, навчальних програм та виду проведення занять і затверджується директором Закладу.

7.7.8. У залежності від виду занять (теоретичні, практичні, екскурсії, походи, експедиції, змагання, клубні форми роботи та інше) вони можуть тривати від однієї до восьми годин на день.

7.7.9. Тривалість занять в Філії визначається навчальними планами і програмами, затвердженими департаментом освіти і науки з урахуванням психофізіологічного розвитку та допустимого навантаження для різних вікових категорій і становить для вихованців, учнів і слухачів:

віком від 6 до 7 років – 35 хвилин;

віком від 7 до 8 років – 40 хвилин;

для дітей старших 8 років – 45 хвилин.

7.7.10. Наповнюваність груп та інших організаційних форм у відповідності до існуючого законодавства, як правило, становить 10–15 учнів і встановлюється директором Закладу залежно від профілю та можливостей організації освітнього процесу.

7.7.11. Заняття можуть проводитись з повним складом гуртка, секції тощо, а також по групах, індивідуально відповідно до програм та в залежності від особливостей та змісту роботи та за методикою модулю вільного часу. Чисельний склад груп, у яких передбачається індивідуальне навчання, становить не більше 5 вихованців, учнів.

7.7.12. В окремих об'єднаннях можуть передбачатись додаткові години на тиждень для індивідуального практичного навчання відповідно до навчальних програм та фінансування.

7.7.13. Розклад занять в об'єднаннях складається з урахуванням зайнятості учнів в навчальних закладах, їх вікових особливостей, санітарно-гігієнічних вимог та раціонального розподілу вільного часу педагогічних працівників Філії.

7.7.14. З дозволу керівництва Філії у роботі об'єднань можуть брати участь батьки разом з учнями (крім основного складу) при наявності вільних робочих місць та за згодою педагогічного працівника.

7.7.15. Для розвитку та підтримки стійких інтересів учнів, їх обдарованості та самовизначення в майбутній професії Філія, за згодою Закладу, працює разом з науково-дослідницькими та творчими організаціями, установами, які здійснюють свою діяльність в галузі заповідної справи, організовує на своїй та їх базі лабораторії для експериментальної та науково-дослідницької роботи, заочні школи, наукові об'єднання учнів, конструкторські бюро, музейні комплекси, інформаційно-методичні групи з питань творчості тощо.

7.8. При прийнятті на роботу всі працівники Філії проходять обов'язковий інструктаж з техніки безпеки, охорони праці, профілактики травматизму, запобігання нещасних випадків з дітьми, дотримання санітарно-гігієнічних правил та надання невідкладної до шпитальної допомоги.

7.9. Всі працівники Філії, в тому числі прийняті на роботу для надання оздоровчо-відпочинкових послуг проходять навчання з охорони праці згідно з чинним законодавством.

7.10. Керівник Філії спільно із медичними працівниками розробляє та затверджує розклад роботи творчих учнівських об'єднань протягом навчального року та режиму дня при організації освітнього процесу з обов'язковим урахуванням діючих санітарно-гігієнічних вимог та фізіологічних особливостей дітей та дорослих.

7.11. Окремо затверджуються план надання дітям та працівникам Філії медичної допомоги та лікування здійснюється закладом охорони здоров'я, відповідно до угод про співпрацю.

7.12. Відрахування дітей, з складу вихованців Філії здійснюється за бажанням батьків або інших законних представників родини, на підставі медичного висновку про стан здоров'я дитини, що унеможлиблює її перебування в дитячому закладі та у випадку грубого порушення дитиною правил поведінки.

У разі відрахування дитини на підставі наказу керівництва Філії за поданням педагогічного (або медичного) персоналу відправлення до місця постійного проживання дитини здійснюється за рахунок батьків або інших законних представників родини на підставі телефонограми-виклику.

8. Техніка безпеки та охорона праці

8.1. Філія виконує вимоги і здійснює заходи, передбачені чинним законодавством України про охорону праці.

8.2. Споруди, будівлі та інші приміщення, які задіяні у освітньому процесі Філії повинні відповідати Правилам пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України, затвердженими наказом МОН України від 15.08.2016 № 947, Державним санітарним правилам і нормам влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу ДСан ПіН 5.5.2.008-01, затвердженим постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14 серпня 2001 року № 63.

8.3. Керівництво Філії самостійно розробляє та затверджує у відповідних профільних

державних установах плани евакуації дітей та співробітників на випадок пожежі, стихійного лиха, норм та планів місцевого штабу цивільної оборони та служби надзвичайних ситуацій.

9. Припинення діяльності філії

9.1. Припинення Філії може здійснюватися у формі її ліквідації або реорганізації.

9.2. Реорганізація та ліквідація Філії проводиться за рішенням Закладу, за погодженням з Органом управління майном або суду у встановленому законом порядку.

9.3. При реорганізації та ліквідації Філії звільненим працівникам гарантується збереження їх прав та інтересів відповідно до чинного законодавства України.

9.4. Майно Філії при припиненні її діяльності повертається Закладу. За наявності на момент припинення діяльності Філії будь-яких зобов'язань, що стосуються господарської діяльності Філії, Заклад несе повну відповідальність за остаточне виконання зазначених зобов'язань.

10. Порядок внесення змін та доповнень до Положення про філію

10.1. Внесення змін та доповнень до Положення про Філію здійснюється в порядку, встановленому чинним законодавством України.

ОСВІТНІ ЦИФРОВІ РЕСУРСИ ТА ПЛАТФОРМИ

для формування англомовної комунікативної компетентності як інструмент підтримки національної ідентичності українських учнів за кордоном в умовах війни

Англомовний онлайн-курс про Україну «Ukraine: History, Culture, and Identities»

Англомовний онлайн-курс «Ukrainian Culture: Understanding the Country and Its People» «Українська культура: розуміння країни та її людей»

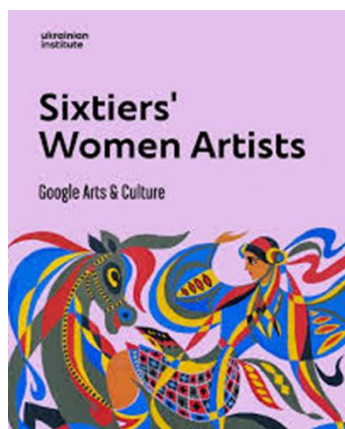
Мистецька інтерактивна гра «60-ті. Втрачені скарби» (60s. The Lost Treasures)

«Україна поруч» (Ukraine is Here)
на платформі Google Arts & Culture

«Українські митці крізь віки» –
частина проєкту «Україна поруч» (Ukraine is Here) на платформі Google Arts & Culture

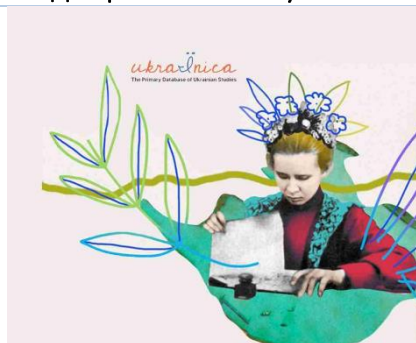
Платформа WeAreUkraine.info –
розділ «Understanding Ukraine»

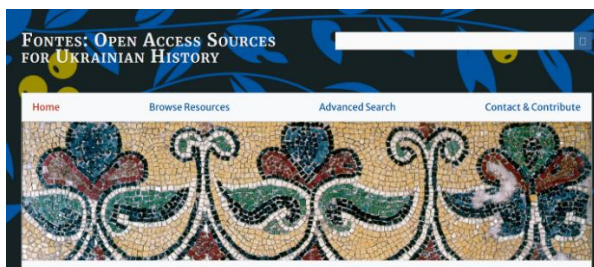
Ukraïner – суспільно-культурний мультимедійний українознавчий проєкт, матеріали якого засновані на результатах власних експедицій

Платформа Ukraïnica
від Українського наукового інституту Гарвардського університету (HURI)

Fontes:
Open Access Sources for Ukrainian History

Український державний центр міжнародної освіти МОН України

Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO)

Little Ukrainian Blog, the place where you can find everything about Ukraine, the culture, language, food, travel and traditions!

Ukrainian Christmas Greetings
DECEMBER 10, 2024

CULTURE

A Children's Guide to Ukrainian Christmas
DECEMBER 4, 2024

CHRISTMAS

Holodomor | Голодомор
NOVEMBER 11, 2024

FOLKLORE

Lesson Plans & Teaching Resources for Talking to Kids About Ukraine

National Geographic Kids

Ukraine's capital, Kyiv, is also its largest city.
PHOTOGRAPH BY LEONID ANDRONOV / GETTY IMAGES

Twinkl — міжнародна освітня платформа

Kid's Food Atlas

Ukraine Facts for Kids – a virtual field trip

In wartime conditions, out-of-school education in Ukraine plays an important educational and social role.

The research project of the Department of Out-of-School Education of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, the results of which are presented in the materials of the manual, aimed to develop curricula, projects, methodological materials and recommendations on the content of out-of-school education and extracurricular activities in conditions of wartime challenges and post-war reconstruction.

The content of the manual includes the following aspects:

- Value foundations of the content of out-of-school education and extracurricular activities in conditions of wartime and post-war reconstruction of the country.
- Integration of out-of-school ecological and biological education and extracurricular activities.
- Integration (harmonization) of the content of decorative and applied arts circles of out-of-school education institutions and subjects of the art industry.
- Integration (harmonization) of the content of English language clubs of out-of-school education institutions and subjects of the language and literature educational branch (foreign language education).
- Social and rehabilitation direction of out-of-school education in wartime conditions: social practices, volunteering, inclusion, support.
- Social partnership of out-of-school and general secondary education institutions in wartime and post-war recovery, social partnership.

The manual is based on a generalization of the experience of out-of-school education in Ukraine in wartime; the results of an all-Ukrainian survey of teachers of out-of-school education institutions (2114 respondents from 22 regions of Ukraine and the city of Kyiv) and students (11-19 years old) (480 respondents from Kirovohrad, Sumy, Kharkiv, Donetsk, Zaporizhia, Cherkasy, Rivne, Khmelnytskyi, Kyiv regions of Ukraine and the city of Kyiv).

Based on the results of the all-Ukrainian survey, a preprint «*Integration of the content of out-of-school education and extracurricular activities for barrier-free access of children to quality educational services*» was published, which contains analytical materials intended for the central executive authorities of Ukraine. The preprint materials demonstrate the significant social and educational role of out-of-school education in the context of the challenges of wartime, and contain recommendations for the development of out-of-school education under martial law.

Виробничо-практичне видання

Бойко Анна Едуардівна,
Вербицький Володимир Валентинович,
Корнієнко Анна Володимирівна,
Литовченко Олена Віталіївна,
Мачуський Валерій Віталійович

**ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇНИ**

Методичний посібник

За редакцією О. В. Литовченко

ISBN 978-966-11-1226-0

DOI <https://doi.org/10.32405/978-966-11-1226-0-2025-132>

В авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 6,0

Видавництво «Генеза», вул. Левка Лук'яненка, 2Л, м. Київ, 04212
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК №5088 від 27.04.2016
Виготовлено на ТОВ «Поліпрінт», вул. Лугова, 1А, м. Київ, 04073.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК №1250 від 27.02.2003

